

1.2.1.1.1 Bases ideològiques del grup: al voltant de Diàleg.

El grup manté en el període 1958-1961 (per posar uns marges temporals que s'han de prendre sense rigidesa) una formació teòrica al voltant del fet nacional i social. La concepció de nació i les visions de la història de Catalunya (en la qual incloïen València)³⁸³ serien unes constants. Entretant alguns integrants ja se subscrivien a revistes que podien orientar-los intel·lectualment, com és el cas de la subscripció a la revista *Esprit*, per part de Ferran Zurriaga entre els anys 1961-1963. Aquestes reflexions, però no es feien en "abstracte", al marge de l'activitat organitzativa. Paral·lelament s'organitzaven el Primer Aplec a Llíria (octubre de 1960) i es feia el viatge al Principat. Eren uns moments de formació.

Vicent Àlvarez, que l'any 1961-1962 seria el director de *Diàleg*³⁸⁴, faria un treball el curs de 1959-1960 que es titulava *La Nació*, que "constitueix -segons Àlvarez- una cosa que explica la meua opció pel nacionalisme". Àlvarez, nascut a Xàtiva el 1941 seria un dels universitaris que faria el pas directe al nacionalisme polític, sense veure's marcat per una dedicació al camp de treball estrictament cultural. Per posar una comparació: Lluís Alpera o Lluís Aracil, en aquells moments tenien una postura dedicada al conreu literari: Vicent Àlvarez, Enric Solà, Eliseu Climent o Ferran Zurriaga no tant. Els caracteritzava un treball més pròxim al polític. Aleshores en aquells primers anys tindria sentit parlar de moment parapolític: és a dir, es trobaven en les bases del que haurien de ser els anys pròxims.

L'objectiu de plantejar la definició de nació era més que arribar a una definició closa, era concebre-la a partir de l'anàlisi del "tipus de les relacions humanes" que hi ha sota la paraula nació. Des d'aquest punt de vista era entesa com a comunitat; aquesta és el:

"producte de determinades condicions ètniques, lingüístiques, genètiques, econòmiques... que al donar-se crearan una cultura, uns costums i una mentalitat pròpies d'un determinat grup, que al tindre una consciència de la pròpia individualitat esdevindrà en nació. Ens trobem, doncs, davant

³⁸³ Així apareix en un comentari del llibre de Carles Cardó: *Història Espiritual de les espanyes* (exemplar ciclostilat).

³⁸⁴ Informació de Vicent Àlvarez. València, desembre de 1990. Agraïxo a V. Àlvarez la tramesa del text *La Nació* i altres fonts originals que han estat de gran ajut i utilitat al treball.

d'una comunitat que és anterior al naixement de l'home i que l'acompanyarà en la seua vida infundint-li una determinada forma d'ésser.

És evident, clar està, com a l'hora de crear estructures polítiques no podrem prescindir de l'existència de les nacions, perquè la inclusió de l'home en la seua comunitat és que afecta a l'home en la seua vida física i espiritual, al mateix temps que en la material. En cas d'olvidar les nacions llavors les estructures perden la seua raó d'ésser, ja que en comptes de servir a l'home, fan que l'home siga esclau de l'aparell polític i, per tant, caure en el totalitarisme al repetir: 'Tot a l'estat i res fora de l'estat'(Mussolini)³⁸⁵

Per a aquells joves els elements que constituïen la nació eren de tipus "objectiu" i "incloïa": la Llengua que "afecta a l'esperit i a les arrels de qualsevol grup"; Territori; Història "haver realitzat unes empreses condueix a donar una personalitat definida al grup en qüestió"; Institucions econòmiques: "comproven com l'economia està lligada als fenòmens humans, com l'estructura econòmica ha ajudat a diferenciar les comunitats nacionals" i com al final V. Àlvarez considerava la "consciència de la pròpia personalitat" ja que "sense ella la nació sols es potencia; amb la presa de consciència és realitat".

Cal fer notar que era una llista d'elements no rígids, és a dir, no emparats en la necessitat d'un "mercado nacional". Entre els llibres que emprà Àlvarez no consta el llibre de Stalin sobre la qüestió nacional³⁸⁶.

Pel que fa als elements subjectius, hi citava el fet de la "consciència comú i la voluntat dels homes que componen el grup en Qüestió". I proposava com a principi conformador de la consideració subjectiva de la comunitat el de les nacionalitats, recolzat en Mancini; que, segons Àlvarez, "acudirà a la utilització del plesbiscit a fi de saber quina era la voluntat del grup". Val a dir, que el principi de les nacionalitats va ser acollit pels alumnes de Dret com Vicent Miquel i Diego, que tingueren el professor de Dret Adolfo Miaja de la Muela que el professava en les seves classes. Àlvarez arribava a una síntesi, després d'exposar el factor objectiu i subjectiu; és a dir, la síntesi de la "unitat natural" i la consciència comuna".

³⁸⁵ *La Nación* (exemplar ciclostilat), s/l, s/d, s/p.

³⁸⁶ Hi citava: Delos: *La Nación*; Leclerc: *Introducción a las ciencias sociales*; Burdeau: *Methode de Science Politique*; Cuvillier: *Manual de Sociologia*; i esmenta Tönnies a l'hora de caracteritzar la nació com a una comunitat. Tönnies va escriure: *Comunitat i associació*. I el treball d'Àlvarez tenia com a títol introductor: *Comunitat i societat, l'estat i la nació*.

El treball d'Àlvarez també apuntava dues reivindicacions que seran una constant en aquests primers anys: la reivindicació al dret d'autodeterminació i la construcció europea. Pel que fa al primer aspecte era una conseqüència de l'anàlisi de les "situacions -deia Àlvarez- en les quals es pot trobar una nació". Aquestes situacions eren tres de possibles: a) una nació, que sense arribar a tenir estat, tingui una organització i personalitats reconegudes; b) una nació que estigui sotmesa per una altra i c) "amb consciència de sí, però, sotmesa i en lluita amb altra" i conclouia que "el principi d'autodeterminació es un dret natural a favor de les comunitats nacionals".

Pel que feia a la construcció europea veia que una realització s'havia de fer tenint en compte les relacions humanes:

"Si existeixen unes relacions humanes espontànies, serà just allò que estiga d'acord amb aquestes relacions, on l'home es senta lligat als demés a través de la seua comunitat, si és en aquesta comunitat on sent satisfetes determinades necessitats".

Existia una concepció de tipus humanista: l'home lligat a una col·lectivitat que, al seu torn, era el servei de l'home. Per això conclou que:

"Si l'objectiu és crear una societat política, es clar, que aquesta tindrà que tenir en compte l'existència de les comunitats; la societat política està al servei de l'home, i l'home està inclòs en determinades comunitats naturals, en conseqüència, qualsevol estructura, i més la política, tindrà que respectar les comunitats, so pena de subordinar lo principal a lo secundari, lo natural a lo artificial, i finalment a l'home per la mecànica o tècnica política".

Com a resultat, què era i què significava Europa? Europa, doncs, significa una "esperança per a les comunitats nacionals, com la nostra, i a la postre per a l'home concret". Val a dir que la comunitat nacional enunciada al treball era "Catalunya", "Encara que tot estarà presidit per la creença de que Catalunya constitueix una nació (...)". Aquesta reflexió, vinculada als fets constituents de base d'un col·lectiu nacional, era fonamentalment política, encara que en un moment del treball Àlvarez digués que "Qualsevol moviment nacionalista comença afirmant-se en la pròpia cultura". Darrere, quant a l'aspecte formatiu, hi havia lectures com les de Carles Cardó: *Història Espiritual de les Espanyes*. Hem localitzat una ressenya-estudi pertanyent (encara que no estigui datat) als moments fundacionals del Moviment Socialcristià de Catalunya (MSCC), és

a dir, entre 1960-1962. La lectura d'aquest llibre es basava en la introspecció que estava fent-se aleshores per part dels elements universitaris:

"Hem cregut que en fer una síntesi del llibre mencionat [el de C. Cardó: *Història...*], podrien aclarir molts problemes i gran part de la vida de la Península Ibèrica". [I concretava, aquesta ressenya, allò que centrava el seu interès, en relació a les preocupacions d'aquells primers contactes]: "Nosaltres en aquesta ocasió sols anem a insistir en aquells punts que per la nostra situació actual més ens han interessat (...). Així centrarem la màxima atenció en els dos problemes capitals: ètnic i social".

Val a dir que sí que hom emprava el nom "Països Catalans" per a designar el global nacional. Així en una nota a la segona pàgina hom escriu "(...) i 'Catalunya' equival a Països Catalans: Principat de Catalunya, València i Balears". Aquest llibre fou llegit perquè els problemes que hi plantejava Cardó, vistos per aquells universitaris, encara no estaven solucionats. Hom en conclouia l' exposició:

"El llibre acaba parlant-nos de la guerra i en la segona part fa un estudi dels principis bàsic per buscar solucions dels problemes plantejats i que avui no estant encara resolts" [foli núm 14 i subratllat de l'original].

Aleshores, aquestes bases nacionals i socials s'anaven estructurant. Josep-Lluís Blasco esmenta que "les bases ideològiques eren molt boiroses", "anà evolucionant" en una situació on es donava més el nacionalisme cultural més que no pas polític , que resumiria en el Fer País, és a dir en el fet de "conscienciar la gent". "I això barrejat amb un cert socialisme. Per a uns marxisme; per a d'altres socialisme cristià"³⁸⁷.

Quant a construir el país, ja hem vist com s'organitzà el viatge a Barcelona. Ara, una conseqüència va ser que quan detingueren Jordi Pujol pels fets del Palau de la Música en què es va cantar el *Cant de la Senyera*, el maig de 1960, Eliseu Climent, que aleshores estava estudiant a Londres, fou cridat per Max Cahner, i anaren a fer pintades per les carreteres centrals del Principat (a la vora de Montserrat), amb un lema significatiu del clima que hi havia a València: "Som una Joventut que puja":

"Estàvem seguint el tema [dels fets de Palau] molt de prop fins que un dia veiem una noteta a la premsa dient que han detingut el jove Jordi Pujol per uns afers dels Palau de la Música i tal, i recorde la nostra

³⁸⁷ Informació de J. L. Blasco. València, setembre de 1991.

reacció, que va ser curiosíssima. Estàvem units tots els caps de la maniobra en qüestió [es refereix al viatge] i ens quedàrem absolutament tranquils, perquè, és clar, no havia de ser aquell Pujol que havíem conegut, perquè de Pujols n'hi ha milers, i, per tant, devia ser un altre. Fins que uns dies després un dels amfitrions ens telefona i ens diu que havíem d'anar a Barcelona per fer una missió. Arribàrem a Barcelona sense saber de què es tractava, una sèrie de gent ens posaren dins d'uns cotxes amb quitrà per pintar "Jordi Pujol. Catalunya. Som una joventut que puja"(1985:68)

És a dir, les relacions amb el Principat, simultàniament a l'organització d'un nacionalisme valencià, no s'havien trencat: "des de llavors les connexions ja no es varen perdre", diu Climent (1985:67). En relació a la trajectòria inicial cal dir que l'organització dels nuclis nacionalistes a la ciutat de València primer, i a les comarques ens els anys immediats, no va ser un efecte mimètic al cas del Principat. Hi havia un reconeixement del territori comú però hi havia també unes estratègies pertanyents a València o al Principat, en termes polítics. El tema de fons era com construir una comunitat nacional des de casos específics. És així que hem d'entendre les frases de Climent quan diu: "nosaltres no som fills de Barcelona ni de Fuster"³⁸⁸. De Barcelona en recollien una tradició política; de Fuster, en aquells moments inicials, com hem vist per Àlvarez, en recollien un referent (com també ho eren "Vicent Ventura o Enric Valor", en paraules de V. Àlvarez).

Vicent Àlvarez recorda que

"Max Cahner venia sovint a València . Això aportava connexió amb gent del Principat, i com a resultats d'eixos contactes s'organitzaren excursions o pujada de grups de gent més enllà de l'Ebre. Jo vaig anar algunes vegades: ens quedarem a cases de gent [com el cas del pintor Casablanca], allí dormíem, després fèiem visites a centres, xerrades, debats, pujades a Queralt. A un moment determinat [1962] copiarem Lo de les Rutes Universitàries".

És a dir anaven a Barcelona, o altres pobles del Principat perquè hi trobaven referents culturals, polítics o històrics que no trobaven a València, perquè tenia una trajectòria cap a la dependència de la cultura espanyola. En aquest sentit Mira apunta que

"per les circumstàncies efectives del moment i de l'evolució de la Història

³⁸⁸ Informació d'Eliseu Climent. València, març de 1990.

contemporània, l'única manera de trencar aquesta total dependència del centre castellano-espanyol, com que el centre propi no ha existit, en època recent(...)-, era trobar un centre en una altra capital cultural, com Barcelona. I per tant, efectivament sí que es produeix un moviment que jo no voldria tan d'interrelació cultural, és a dir, que hi ha qui dóna i qui rep, en termes més o menys simètrics, sinó, -(...)- de dependència cultural d'aquestes noves generacions valencianes respecte al centre de Barcelona. Dependència en el sentit que és molt més important el que es rep que allò que es dóna" (1990:91-92).

Mira mateix, a la seva obra *El Desig...*, essent-hi protagonista, assenyala un fet que pot ser anecdòtic, però que en el context al qual ens referim de cap on tendia València, és almenys indicador d'una situació en la qual es trobaven aquells joves.

Hom pot generalitzar dient que per a aquells universitaris tot va començar en l'acte del poeta Ausiàs March, al Paranimf. Doncs bé, Mira se n'assabentà llegint al diari l'anunci de l'esdeveniment

"en una nota breu de lletra menuda al diari"en comparació a la cultura dominant del moment: "¿com havien de comparar-se aquelles ratlles curtes de lletra petita amb les pàgines de rètol propi, retrat i lletra grossa de Jorge Manrique i del Marquès de Santillana, per no dir, ni en somni remot impensable, amb les lliçons següents de Nebrija sempre fue la lengua compañera del Imperio i amb els enlluernants i còsmics resplendors del *Siglo de Oro* sobre el qual, com és cosa sabuda, totes les altres nacions del planeta insidiosament ens envegen?"(1981:43)

Davant aquest panorama Barcelona representava un marc cultural propi per als nacionalistes valencians. L'estudiant E. Climent, ho plantejava en aquests termes a Max Cahner, parlant de les possibles relacions entre l'Agrupació Dramàtica de Barcelona i el Teatre Estudi:

"(..) el problema de València és crear-se una personalitat fora i aquí ja s'està salvat [referint-se al Principat]. Aquí ja mai es reconeix a ningú; ho tenen que fer fora. I, Max, és millor que un valencià es reconega fent teatre al Principat que no pas en castellà i a Madrid"³⁸⁹.

La delimitació territorial d'una cultura era clara: hom associava València al "món" principatí més que no pas a l'espanyol, reconegut, en termes ímplícits per Climent

³⁸⁹ Carta d'Eliseu Climent a Max Cahner. València, 12.XI.1960.

en la lletra, com a no-propi. La qüestió valenciana, doncs, tenia un àmbit de relació "externa" i estrictament social (interna). La qüestió d'estructura social es plantejava en termes de la no-possessió d'una classe mitjana (d'una petita burgesia urbana) que era vista com a la base d'una cultura. Era també, la qüestió que, des dels anys cinquanta anava reflexionant Fuster (en el dietari de 10.XII.1956 a *Indagacions Possibles*, per exemple):

"O siga, que si no tenim classes mitges, no tenim res. Perquè la poca aristocràcia que ens queda, està podrida i estrangeritzada, ni aristo ni cràcia, eh?, ni qualitat ni poder! I la burgesia, tant o més que l'aristocràcia. O més aviat, els rics són com els obrers, però en ric: ambiciosos, monetaris, metecs. Són les classes mitges, amics, les que han fet sempre la base d'una cultura, d'una civilització. Si escrivim llibres, són les classes mitges que els llegiran, no els rics ni els pobres. Las classes mitges hauran d'omplir les universitats. Aniran a contemplar els quadres als museus. Llegiran la poesia que tu, Gerard, escriuràs. Visitaran les exposicions del quadres que tú pintaràs. (J. F. MIRA:1981:59-60)."

Cercar una base social per al projecte nacional valencià és com caldria entendre aqueixa reflexió sobre les classes mitjanes, en termes d'associació: teixit social-teixit nacional: la base social del fet nacional, entesa com a no-estrictament cultural sinó amb suport social més ample. Per tant el cercle constant entre als primers anys seixanta consistia a enviar estudiants al Principat -creació d'un referent nacional- pensar i actuar, en funció de la formació rebuda i la pròpia (aquell Front Cultural que era l'Aula Ausiàs March) sobre la pròpia societat. Així Climent anuncia un altre viatge al Principat suposem que l'any 1961 (ja que la lletra no és datada).

Aquest viatge va ser realitzat al Principat després de l'efectuat a Riells del Montseny. Segons Climent, es tractava del "segon viatge al Principat" fet per universitaris l'any 1960.

Climent exposava els preparatius del viatge a Cahner en la següent lletra:

"Apreciat Max:

T'escric per ultimar el viatge aquí. Després de parlar amb l'Àlvarez hem acordat anar-hi junts i tornar un dia o dos després de l'altra gent. Així i tot pense que tindrem prou hores per xerrar; puix els dies de Pasqua diu Fuster que tindrem molt de temps lliure.

La gent que va som:

Muñoz Selma: estudiant de segon de Dret. Delegat del seu curs. Actiu

amb poca idea de nacionalisme, però sembla bona voluntat i predispost. Ha estudiat al col·legi dels jesuïtes; és clar, burguès (...) 19 anys, de Catarroja. Just Calatayud: Mestre. 21 anys. I de Carcaixent. Secretari de l'acció catòlica i de les joventuts agràries. Bon noi (...). Més enterat que l'altre de problemes del País.

Un noi de Rocafort: Ha estudiat comerç. Empleat a l'Ajuntament. Uns 20 anys. Enterat algo dels problemes del país (...). Porta empente, però sembla responsable (...). Possiblement A. García: Estudia Pèrits agrònoms. Actiu i més o menys responsable més bé més. Algo enterat del país. De València ciutat.

Vicent Àlvarez (...)

Climent: Llombai (...)

No hi ha cap com Màrius Bonafè. Tots son mes o menys cristians (...)"³⁹⁰

Cal remarcar com aquell nucli nacionalista anava, com es veu per la lletra, diversificant procedències: de ciutat i poblets de l'Horta. Era un primer anell. En segon lloc la procedència escolar; Climent i Muñoz Selma procedien dels Jesuïtes, que, com hem vist, era un nucli notori d'on procedien aquells universitaris: Climent, Aracil, Cucó. La procedència social: llevat de Climent, Muñoz Selma -autodefinits com a burgesos, precisament per anar als Jesuïtes- és de classe mitjana i professions liberals. Altres encara estaven en procés de formació. Davant aquest fet, Miquel Tarradell, veia aquests joves, ja a la Universitat, com a un nucli que

"no formaven part de la nova burgesia; no formaven part de famílies riques [llevat de casos concrets]". I en tot cas ací caldria veure com s'ha format l'acumulació de capital: especulatiu o comercial. Per exemple la família de Climent procedia de la "indústria rural". I el protagonista la veu de procedència ["classe mitjana acomodada"] ni industrioses, ja que el procés d'industrialització era a les beceroles"³⁹¹.

Aquell nucli d'estudiants se situava per Tarradell abans, anterior, a la industrialització, aspecte que no permet de fer un reduccionisme economicista: industrialització -organització de nuclis nacionalistes. Finalment afegir, com diu la lletra, que aleshores 1960-1961, el pensament característic d'aquells joves era un humanisme cristià de tipus progressista i caracteritzat com dirà el mateix Climent en un article a

³⁹⁰ Agraeixo a Max Cahner la gentilesa de facilitar l'accés a la correspondència amb Eliseu Climent. D'ara endavant les cartes d'E. Climent que són datades, consten com a tals; també s'explicita les que no ho són.

³⁹¹ Informació de Miquel Tarradell. Barcelona, juliol de 1993.

Diàleg (els Catòlics i les Esquerres: núm 3: 1961). D'altra banda com veurem amb les Rutes Universitàries, els temes que s'hi proposaven tenien a veure amb aquest moment ideològic (i.e.: *L'home social i el nostre país*, tema de Ruta Universitària del juny de 1962). El marxisme arribaria més tard, en alguns casos cap al 1963, ja a la revista *Concret*.

Però també hi havia al voltant: l'organització que s'anava configurant. Entre 1960-1961 es configura el nucli més ideològic i polític: E. Climent- Ferran Martínez Navarro -Ferran Zurriaga -Ricard Perez Casado -Joan Francesc Mira- Vicent Àlvarez i Enric Solà. Aquesta seria una gradació que recolliria el nucli bàsic polític. Aracil, aleshores durant el curs de 1959-1960, i com a delegat de les activitats culturals de la Facultat de Dret, organitzava unes "Converses poètiques", que tenien lloc al Club Universitari³⁹². Alfons Cucó també estava més relacionat amb activitats culturals: al voltant del Grup Torre i de l'Aula Ausiàs March. En aquest context, i concretament al mes de maig de 1960, Vicens Vives escriu a *Serra d'Or* el seu article d'interès pels esdeveniments valencians protagonitzats per aquests joves: *Presència Valenciana*. Cal afegir-hi que, segons Tarradell, l'article es va gestar en una de les reunions als baixos del carrer Calvet per a fer els números de *L'Índice Histórico*, on va parlar de l'ambient desvetllat universitari a Vicens, i "el vaig interessar en el tema", "el vaig introduir en el tema"³⁹³.

A nivell organitzatiu, les primeres reunions tingudes l'any 1959 a casa d'Eliseu, continuaren el 14.IX.1960 pel que feia als preparatius del I Aplec de Llíria, al voltant del qual, en aquella conjuntura, ja es començava a parlar del MOSCA, i Ferran Zurriaga fa els primers contactes a Alacant amb els estudiants Emili Rodríguez Bernabeu i Antoni Seva, ja que "Alacant- diu Zurriaga- també ens preocupa".

L'Aplec que es va fer a Llíria el 16 d'octubre de 1960 va ser el primer d'una sèrie de quatre d'itinerants per pobles valencians entre 1960-1963. A partir del de 1964, tots es farien al Puig de Santa Maria. El primer aplec va ser organitzat conjuntament pels estudiants i els joves ratpenatistes. Per aquesta raó, tots els aplecs (fins al de 1968) duïen la convocatòria de la Juventut. I els anomenaven així: Aplecs de la Joventut.

El primer aplec va comptar amb la col·laboració econòmica del financer Ignasi

³⁹²Carta de L. Aracil a Max Cahner València 11.III.1960.

³⁹³ Informació de Miquel Tarradell. Barcelona, juliol del 1993.

Villalonga que va pagar el tren de València a Llíria als expedicionaris. Eliseu Climent, un dels organitzadors amb Josep-Lluís Codonyer, explicava a Max Cahner les perspectives que s'hi anaven creant (Adolf Pizcueta féu de mitjancer entre Villalonga i Climent):

"A prop de l'APLEC cal que et diga que si surt com esperem, segons Fuster, serà una cosa sense precedents en la història del País Valencià, des del decaïment. Amb una mica de sort, potser ens ajuntem unes 200 persones menors de 30 anys, de tots els llocs del País. Crec que estaràs somriguent-te puix estaràs acostumat a ser-hi als aplecs del Nord com el del Matagall... Estarà representada Andorra, puix vindrà aquell noi amb uns amics, les Balears, Alacant, Castelló [hom organitzà un autobús amb joves com J. L. Viciano i l'apotecari valencianista Manuel Calduch]... Estaria bé si pogueres animar a un cotxe particular d'alguns nois. Si no, no et preocupes puix el Principat el representarà Tarradell. Serà a Llíria. El 16 d'octubre (...)"³⁹⁴.

Mentestant ja havia sortit al carrer la *Llengua dels Valencians*, de la qual Climent anuncia a Cahner la difusió de 1200 exemplars, amb un cost de 16000 pta³⁹⁵. Aquest llibre de Sanchis Guarnier va comptar amb col·laboració econòmica del Principat, ja que en carta a Joaquim Maluquer del 3.VIII.1960, Fuster li agraeix la solució del finançament. També li fa saber que la distribució al País Valencià la faria la Distribuidora General i al Principat, la llibreria Pública, de Joan Ballester. De la recuperació de la inversió del llibre de Guarnier, Fuster diu a Maluquer³⁹⁶ que "amb la recuperació del capital obtinguda amb la venda del llibre de Sanchis" (paraules de Maluquer), "podem embarcar-nos en una nova publicació sense haver de bestreure més diners", deia Fuster.

La formació i la pràctica s'alternaven. Aquells joves, mentre estaven preparant l'aplec imprimiren, 30.000 exemplars amb el mapa dels Països Catalans. Era un referent del nou nacionalisme valencià, aspecte, quant a la forma de plantejar al fet nacional, que recollia la crida del I Aplec:

"Els Joves de València criden els joves tots del País Valencià.

³⁹⁴ Carta d'Eliseu Climent a Max Cahner. València, 13.IX.1960.

³⁹⁵ Carta sense datar d'Eliseu Climent a Max Cahner.

³⁹⁶ Carta de Joan Fuster a Joaquim Maluquer i Sostres. Sueca, 16.XI.1960.

Els criden per ajuntar-se en un aplec de coneixença, d'amistat, de germanor. Perquè cal conèixer-nos tots els qui sentim la valencianitat amb força de contemporaneïtat exigent; és a dir, no sols com unes idees i uns sentiments romàntics, sinó, més encara, com una tasca urgent i enamorada.

Té necessitat de nosaltres el recobriment de la personalitat del País Valencià, la nostra llengua, el nostre art, la nostra economia, el nostre estil de fer història, les nostres possibilitats cara a la nova Europa.

Per tot això, res primer que conèixer-nos; unir-nos, donar-nos les mans, recontar afanys, intercanviar entusiasmes.

I aixó farem a Lliria el diumenge 16 d'octubre. Lliria, un dels trossos més fermes i més vius de la nostra geografia, antiquíssima i jove geografia de la Dama d'Elx. Les ales de l'arcàngel sant Miquel, les fondes arrels de l'urbs edetana, les pedres velles de la Sang o de Santa Maria de l'Assumpció, les aigües de l'estany de Sant Vicent, ens donaran llavor i llum, caliu i saba, força al nostre ossam i ardidesa al nostre esperit.

Jove valencià...a Lliria"³⁹⁷

Com escrivia el jove Climent Miquel Tarradell va anar a l'aplec. La seva funció era, com sempre, donar cobertura a l'acte. Recorda que la seva finalitat era acadèmica (de l'aplec) i amb "l'excusa que anàvem a veure el poblat ibèric", després s'en va anar"³⁹⁸. És a dir, aquella excusa va permetre que l'acte polític, o més exactament cívico-polític, es pogués fer. L'assistència als aplecs, sobretot en aquells primers anys 1960-1962 era d'unes 300 persones. L'aplec a Bocairent -el que feia el número quatre- no es pogué fer per prohibició del governador civil de València, Rueda i Sánchez Malo.

Si atenem al sentit de la crida existeix una combinació de perspectiva de futur a fer en les diverses branques del coneixement, però alhora amb consciència històrica: anar a Lliria. Com a hipòtesi, la crida tenia un sentit pròxim a l'orientació de *Els Pobles Joves*, de Joan Crusellas quan apel·la no tant al valencianisme sinó a la consciència abastada: la valencianitat, que seria l'impuls que uniria aquella generació, de definició davant una realitat concreta. "L'home concret", que hem vist que anotava el jove Vicent Àlvarez davant una comunitat concreta -el País Valencià- amb una orientació de les seves activitats a partir de la consciència nacional definida: la valencianitat. No cal dir que en aquells moments, com hem vist que es desprenia dels moments retratats per Mira a *El desig...*, aquells joves eren en camí d'abastar aquella consciència. Encara dialogaven. Con s'esdevé amb un seu protagonista l'Aureli Mir (que pot suposar-se que és Lluís

³⁹⁷ Serra d'Or, novembre de 1960, pàg. 44.

³⁹⁸ Informació de Miquel Tarradell. Barcelona, juliol de 1993.

Aracil, ja que Mira diu que estudiava "segon any de Dret") que acompanyava aquells joves per la ciutat de València a descobrir indrets, personatges i història:

"Eixíem a passejar carrer de les Barques amunt, un Banc, dos Bancs, tres Bancs d'Espanya, animats de color per banderes espanyoles. Després per Moratín que primer era fosc i ofegat per l'esquena massissa de l'Ateneu Mercantil (...).

I a la plaça de la Reina, canvi de decorat a cases d'incipient decrepitud que ens amagaven encara una part de la Catedral ofegada. L'Aureli Mir ens explicava llavors les Tres Portes de la Seu:

"Tot aquell que tinga ulls a la cara, trobarà ací representades les tres bases, pilars o monuments clau de la cultura i de la història nostres. Perquè la nostra és, una cultura europea i clàssica. Bastida damunt de tres etapes. Cada una de les quals en una porta la trobareu. Com en un llibre obert "(...)

[i continuant la ruta urbana]:

"Voilà, alceu els ulls [continuà l'Aureli Mir] i contempleu: la gran porta barroca]. Davant de la qual jo us preguntaria: ¿per quina raó hem d'aguantar que el barroc haja sigut aprofitat per a representar una tòpica i falsa exaltació del nostre esperit col·lectiu? Inacceptable, respondreu, inacceptable]. La primera rebel·lió que haurem de fer, serà la justa rebel·lió contra el barroc" (1981:60-61 i 65)

La crida de 1960 a Lliria, doncs, recollia aquella atmosfera de qüestionament de les coses, era una primera topada amb la realitat. I aquell diàleg amb l'entorn requeria una progressiva organització per a recobrar la personalitat valenciana a la qual al·ludia la Crida.

La continuació a la convocatòria de Lliria va ser la preparació a la convocatòria del Desert de les Palmes. En aquesta trobada hi havia joves nacionalistes (de la secció del Rat Penat i dels universitaris), a més de Fuster, Reglà, Tarradell i Manuel Sanchis Guarner. La Trobada es prepararia els dies 29.30.31 d'octubre de 1960. I va ser una segona trobada, després que es fes aquell viatge a Riells del Montseny la primavera del 1960³⁹⁹. Era una trobada de formació ideològica i de relacions per a fer nous contactes. En aquesta etapa primera els viatges sovintejaven, com fou el que varen fer Jordi Ventura i Pere Pessamessa a casa de Joan Fuster, l'agost de 1960⁴⁰⁰.

³⁹⁹ Carta de Joan Fuster a Max Cahner. Sueca, 24.10.60

⁴⁰⁰ Carta de Joan Fuster a Max Cahner. Sueca, 23.VIII.1960

La trobada al Desert de les Palmes, finalment es realitzà els dies 29-1 de novembre de 1960 i va comptar amb la presència de Max Cahner i el grup de *Serra d'Or* (R. Bastardes). Aquesta anada a València era una continuïtat de les relacions encetades per Pasqua de 1960, i seguides, com hem vist, d'un altre viatge al Principat dels universitaris, el mateix any (1960) del recés de Riells. Aquell viatge de Cahner a València era per a fer intercanvi d'opinions i participar en reunions. Climent feia la planificació del viatge:

"(...) Dia 29: Arribar a València lo abans possible, sense parar-nos al 'Desert', encara que en Joan t'ho haja dit. Immediatament aplegueu a València, sense cridar a ningú (...), telefonar-me i aprofitar les hores precises per xerrar (...)

Dia 30: Zurriaga vos acompanyarà tot el dia; podeu anar pel matí a la plaça rodona, a la tarda al Rat....

Dia 31: Podeu anar al Desert, o bé a Elx, puix com a cosa especialíssima van a representar el "misteri" i va prou gent del Rat i d'altres llocs de València. Serà molt interessant, pense, per Ca[hner] i Ba[stardes].

Dia 1: Pel matí podem anar al Desert. Per la vesprada el Desert vindrà a València. Serà força interessant. Es faran alguns col·loquis ⁴⁰¹.

Aquesta carta denota les relacions, ja fluides amb Joan Fuster i els universitaris i una certa organització: ja es coneixien Ferran Zurriaga i Eliseu Climent, i ja s'havien fet les primeres reunions a casa de Climent, com hem vist. Però aquesta activitat tenia una correspondència a la Universitat: l'aparició del butlletí *Diàleg*, revista que aglutinaria aquells universitaris i alhora palesaria les seves preocupacions vers la realitat que els envoltava.

1.2.1.1.2 Diàleg.

El butlletí *Diàleg* va eixir entre el curs 1960/1961 i 1961/1962. Després va sortir una segona etapa (dels números 7 al 10; la primera etapa tingué sis números), però ja no correspondria a la iniciativa del grup nacionalista. *Diàleg* adoptà el subtítol de *Butlletí de la Càmera Sindical de la Facultat de Dret* i la seva edició va ser possible perquè un estudiant de la Facultat de Dret, que estava cursant darrers anys: Josep Raga i Gil, sortí elegit Delegat de Facultat, i com a tal assistia a les reunions de la Junta de Facultat. La fi de la tasca de Raga es donà quan acabà la carrera, i com a tal, deixava el càrrec de

⁴⁰¹ Carta d'Eliseu Climent a Max Cahner. València, octubre de 1960.

Delegat de Facultat, tal com apunta l'acta de Junta de Facultat del dia 29.IX.1961⁴⁰².

Aleshores, la Facultat de Dret es trobava en procés de creació de noves càtedres, com la de Sociologia, tal com demanava un projecte redactat per Murillo Ferrol; per l'elecció de nou Degà, Santa Cruz Teijeiro i per la incorporació de nous professors com fou la de Ramon Trias Fargas a la Facultat de Dret com a Catedràtic d'Hisenda Pública⁴⁰³. Raga va ser substituït com a Delegat de Facultat per l'independent Bertran Llopis, segons acta de la Junta de la Facultat de Dret del dia 3.XI.1961. *Diàleg*, doncs, fou un reflex d'una iniciativa en el terreny organitzatiu del nucli nacionalista. De fet integrants del grup, com Aracil, reconeixen aquella predominança en aquest interval d'anys fins a 1963⁴⁰⁴.

El primer número de *Diàleg* sortí el 7.I.1961⁴⁰⁵. El director va ser Vicent Àlvarez ("jo vaig estar el Director fins que la Revista va deixar d'eixir"). Els estudiants que hi havia darrera eren, segons Àlvarez: J. V. Marquès, E. Climent, J. L. Blasco, Ricard Pérez Casado, Ferran Zurriaga, Ferran Martínez Navarro, J. F. Mira, Cèlia Amoròs, L.V. Aracil, Pere Varela i Àlvarez. De fet, el mateix nucli també estava darrera de la revista *Concret*, editada a la Facultat de Lletres, i que veié llum durant l'any 1963.

Diàleg tenia un tiratge d'uns 320-330 exemplars i, segons Zurriaga, s'enviava també a Barcelona. Climent va escriure a Cahner en aquest sentit dient-li que

"anem a enviar quatre lots de 25 números de *Diàleg* a Barcelona, els voldríem a 10 pessetes. És car? Els enviarem a Distribuïdors a L'Espar (Ticó), a Porcel... Ara tenim un dèficit de 2800 i això que anem a millorar-lo; per això ens vindrien molt bé 1000 pessetes d'ahi (100 números a 10 pessetes)"⁴⁰⁶.

⁴⁰² Acta de la Junta de Facultad de Derecho, del dia 29.IX.1961, pàg. 45.

⁴⁰³ *Ibid.* del dia 13.X.1961.

⁴⁰⁴ Informació de Lluís-Vicent Aracil. Barcelona, novembre de 1989.

⁴⁰⁵ Informació de Ferran Zurriaga. València, març de 1990.

⁴⁰⁶ Carta d'Eliseu Climent a Max Cahner s/d.

Josep Espar que, sí va rebre exemplars de la revista per via d'Enric Solà Palerm⁴⁰⁷, recorda la connexió de la revista amb Barcelona:

"En aquella època havia sortit a la Universitat de València una revista ciclostada que es deia *Diàleg*, en la qual hi havia articles, un d'ells de Trias Fargas⁴⁰⁸, interessants. Jo havia demanat als del País Valencià de refer *Diàleg* i realitzar un nou tiratge que es pogués difondre a nivell de Principat"⁴⁰⁹.

La connexió amb Barcelona, no tan sols a nivell de difusió, sinó també a nivell de col·laboracions a la revista, marcava un altre signe de relació nord-sud, com el de la revista *Serra d'Or*, si bé a un nivell de nuclis d'estudiants. El primer número de *Diàleg* (Febrer de 1961) indicava a l'"editorial" que l'objectiu era motivar la comunicació sobre els aspectes que envoltaven els estudiants. Reconeixia que "*hemos montado el tinglado de nuestras vidas sobre una respetuosa neutralidad acerca del mundo en que vivimos, las gentes con las que convivimos y las dramáticas intimidades de todo ser humano*".

"No sabemos nada de nuestros prójimos, nuestros prójimos, y ellos tampoco saben nada de nosotros. Vivimos, en la Universidad, en un plano superficial que no va más allá de un faroleo hormonal, de unas conveniencias muy de clase media, de un cierto gamberrismo, teñido unas veces de rebeldía, otras de vagancia, y siempre de una falta absoluta de sentido de responsabilidad. Pero, ¿es que se agota ahí todo el contenido de nuestras vidas? Nuestro país, nuestra región, nuestra ciudad, nuestra Universidad, nuestra lucha por realizarnos como personas en este mundo nuestro, como para que no podamos hablar de ello? Lo cierto es que todo eso no se habla. Lo cierto es que parece que tengamos miedo de que nos oigan. Miedo de traspasar los límites de la conveniencia o los límites de la cobardía.

Hay muchas cosas en la Universidad que pudieran mejorarse. Por ejemplo, las relaciones entre los propios estudiantes. Hablamos con demasiada frecuencia de la distancia que separa a los estudiantes. ¿Es que menor la distancia que separa a los estudiantes entre sí? Distancia en las ideas, distancia en las aspiraciones, distancias en las moradas interiores. Y distancia, sobre todo, entre los que parecen tener ideas,

⁴⁰⁷ Informació d'Enric Solà i Palerm. València, març de 1990.

⁴⁰⁸ Vid.: "La Desintegració de l'Estat tradicional" a *Diàleg*, 5.I.1962.

⁴⁰⁹ Josep ESPAR TICÓ: *Amb C de Catalunya*: memòries inèdites (s/d).

aspiraciones e intimidad, y aquellos otros que sólo parecen tener ansiedades por lo inmediato. Pero eso sí, todas esas distancias, encubiertas, sin que salgan fuera, patinadas con el aire galante de unos estudiantes pretendidamente generosos y pretendidamente alegres.

Ahí es donde toma su raíz este boletín. Quisiéramos que sirviese para dialogar sobre lo que hasta ahora hemos silenciado. Sobre todo lo que está pidiendo nuestra palabra. La palabra que tenemos que decir sobre nuestro país, sobre nuestra región, sobre nuestra ciudad, sobre nosotros mismos y sobre el mundo nuestro en que vivimos. La palabra que hemos entredicho, acaso agriamente, acaso pedantescamente sobre nuestra Universidad. Pero decir sin pontificar, sin dogmatizar. Decir para que empiece el diálogo".

La revista naixia, doncs, amb una voluntat de trencar barreres entre els estudiants. Una revista perquè els estudiants plantegessin les seves reflexions i alhora, una revista, un "Butlletí" com deia Climent, per a fer-se ressò de les notícies que anaven succeïent. L'aparició del primer número⁴¹⁰ oferia els articles d'opinió en català; articles elaborats pel nucli nacionalista. Era els casos d'Enric Solà Palerm: "La Qüestió Escolar", i Lluís Aracil: "Requiem per a Lumumba". La col·laboració de Vicent Àlvarez, una significativa entrevista a Murillo Ferrol, era feta en espanyol perquè l'interlocutor no era valencià.

Els temes de fons dels sis números eren de temes majoritàriament socio-polítics i de definició al voltant de fets que discutien aleshores aquells estudiants agrupats entorn de la revista. Així, al número 2, es parlava sobre la qüestió del Canal de Panamà ("*Los Estados Unidos y el Canal de Panamá*"), sobre temes al voltant del caràcter del nacionalisme, enllaçant-ho amb Europa o l'Universalisme (L'editorial la feia M. Tarradell sobre "el Descobriment d'Europa", i Manuel Ardit escrivia sobre "Universalisme") o sobre la definició d'un model de socialisme, article, que, redactat per Joan F. Mira i firmat amb el pseudònim de Jordi Vilaragut, apuntava als inicis de la definició social del grup ("Tendències Actuals del Socialisme Europeu").

El sosteniment de la revista es definia a través d'uns articles constants del grup de *Diàleg* i articles d'altres sectors. També es produeix una certa continuïtat d'intervencions de professors universitaris. Al número 3 li tocava el torn a Joan Reglà que escriuria sobre l'estat del món arran de la segona guerra mundial i a la Universalització dels problemes ("Consideracions sobre el Món Actual"). En aquest

⁴¹⁰ L'aparició de *Diàleg* va ser acollida favorablement per la revista *Valencia Cultural*, representant del valencianisme basat en les idees de Nicolau Primitiu. (*Valencia Cultural*, número 33, febrer de 1963).

número, les intervencions del grup vindrien signades per: Joan Riera, un dels integrants de la plataforma cultural amb Aracil, Alpera i Cucó, que faria un article-marc introspectiu sobre la tasca que pertocava a la seva generació, amb la influència implícita de les reflexions de Vicens Vives ("Parlem d'una generació"); un José Vicente Marqués, que s'expressava en espanyol, encara per la procedència familiar no valenciana, i que escrivia sobre "Justicia y Caridad" i Eliseu Climent, que tractava una de les qüestions que aleshores s'estaven discutint en aquelles primeres reunions que hem vist: "Els Catòlics i Les Esquerres". En aquest número, doncs, i com es va iniciar en el número 2, hi hagué les incorporacions de Vicent-Marqués i R. L. Ninyoles, els quals hi col·laboraren amb els articles respectius: "*Preguntas para Colonialistas*" i aforismes que Ninyoles titulà "Escletxes".

La segona part de la revista va ocupar l'etapa 1961/1962, just quan Raga fou substituït per L.V. Beltran Llopis com a Delegat de Facultat. L'equip que aquell curs representava els universitaris era: Beltran Llopis (Delegat de Facultat), Vicent Àlvarez (Sots-Delegat), Vicent L. Montés Penadés (Secretari de la Cambra), L.V. Aracil (Delegat d'Activitats Culturals), J. V. Marqués González (Delegat d'informació), Carles Jorro Fort (Delegat d'Ajut Universitari), J. L. Pozo de Vicente (Delegat d'esports), J. Oron Bonillo (Administrador), J. E. Garcés (Sots-Delegat d'activitats culturals), F. Vicent Julià (Sots-Delegat d'Ajut Universitari), i J. I. de Prada i Bengoa (Delegat del SUT)⁴¹¹.

El número quatre de la revista incloïa un *Editorial*, ja en català, en què continua l'esperit que animava *Didleg*, des del seu primer número, i amb una paraula que també era representativa del grup inicial: "responsabilització o "responsabilitat":

"Els estudiants de la Universitat de València, i més en concret els de la Facultat de Dret, tenim i volem tenir, consciència d'aquella responsabilitat que ens correspon com a joves i com a estudiants. És la responsabilitat que ha d'assumir tota nova generació davant els problemes vius de la seua societat i del seu temps"; [però, a més, augmentava la clarificació en involucrar una concepció de la universitat i del que era ser universitari, entès com a "imperatiu"]: "La universitat és, per a nosaltres, molt més que una exigència d'estudi i un camí professional: és també una forma de vida, provisional si voleu, però real i efectiva, i d'una indiscutible eficàcia social. Una virtut bàsica de l'universitari ha de ser la comprensió, i la comprensió significa ganes d'entendre's els uns als altres, d'entendre'ns com som, i d'entendre el món que ens rodeja".

⁴¹¹ *Informe*. València, maig de 1962.

Les col·laboracions dels tres números que van sortir de novembre a març realitzen aquesta continuïtat: quant a temes de política econòmica en articles d'E. Lluch ("Iugoslàvia, Realitat i Esperances") i De Ramon Trias Fargas ("La desintegració de l'Estat tradicional"), de política global fets per Vicent Marquès ("*Reflexiones sobre el Colonialismo*") Vicent Àlvarez ("Consideracions entorn a la Democràcia"), Jaume Perez Montaner ("Els mercats colonials a l'Àfrica") i Valerià Miralles ("Un lluitador de la pau: Luthuli"); sobre realitats nacionals hi havia un informe sobre l'Estat Belga, recollit al número 4; un article d'Enric Solà "Sobre la llengua", i un d'Aracil, al número sis i darrer, a nivell genèric ("*Comunidad nacional, comunidad supranacional*"). Continuant la dinàmica de relació amb el Principat, el número cinc incloïa una col·laboració de J. Ballarín "Bertolt Brecht: la rebel·lió i l'esperança dels vivents".

La revista, en aquest relleu que suposà la seva edició durant el curs 1961/1962, respecte a la del curs 1960/1961, començà a aixecar veus de disconformitat del medi universitari oficial. En un "informe" elaborat el mes de maig de 1962, es recollia, entre d'altres aspectes, la intervenció en una reunió de la Cambra Sindical de Dret, d'un representant dels alumnes: Casabó, el qual en la sessió del tres d'abril de 1962, en la secció de "Precs i Preguntes" féu al·lusió a *Diàleg*:

"El referido compromisario, dejando traslucir cierta suspicacia, pidió que se informase del número de ejemplares que se imprimen de Diàleg y la distribución que de los mismos se hace; al propio tiempo acusó a su Consejo de Redacción de ser "tendenciosa" por lo cual, según él, debía ser destituido". [Li va respondre, el director de la revista, Vicent Àlvarez dient, després d'al·ludir la difusió de la revista, que] "Diàleg, ha sido siempre un portavoz universitario de absoluta amplitud de miras, animado por un noble espíritu de comprensión y convivencia intelectuales.

L'oposició d'aquests estudiants amb el SEU eren constants, com palesava la contestació al delegat del SEU, Ansuátegui Gárate⁴¹². Aquestes confrontacions van ser recollides implícitament al número 5, del mes de gener de 1962, quan deia que mentre la tasca de *Diàleg* era "buscar i posar a la llum la realitat de les coses", manifestava que:

"El temps que alguns dediquen a la suspicàcia, podien destinar-lo a revisar les seues pròpies opinions i actituds, a descobrir si són realistes i sinceres. Així desapareixen la divagació inútil i el sectarisme negatiu,

⁴¹² Per a un retrat del Delegat del SEU Javier Ansuátegui: Vid.: Vicent ÀLVAREZ: "*Al gobernador civil de Navarra: recuerdos de juventud*", *EGIN*, 6. IX. 1980.

que poden frustrar els esforços de tots".

Aquestes oposicions que trobava la revista als medis oficialistes venien donada, doncs, pels objectius que es proposava: responsabilitzar, omplir de contingut una generació. I això era recollit en forma d'editorial, explicitant el contingut de l'obra de Vicens Vives:

"Fa dos anys, el professor Vicens Vives escrivia, referint-se precisament a nosaltres, els jòvens universitaris del País Valencià: És que ara es forja la generació que definirà autènticament València?. Tindrà la valentia -i àdhuc si cal, la crueltat d'inscriure's en veritat, en una trajectòria única, cultural i històrica? Quina serà la seva opció definitiva?".

O bé, en forma d'article-marc d'aquells propis estudiants, Joan Riera se'n feia ressò, poc després que un company seu, Alfons Cucó, plantegés a l'homenatge a Vicens aquesta mateixa tasca a fer amb un títol prou explícit: "El professor Vicens i la nostra responsabilitat". Riera plantejava que mentre l'espectacle general d'alguns intel·lectuals era que havien defugit la seva funció optant per l'absurd, ells optaven per una tasca la de recollir el mestratge de Vicens:

"L'esforç de la nostra generació haurà estat un dels més difícils, deia fa poc el Professor Vicens i Vives. I més difícil encara, per una sèrie de circumstàncies adverses que barren el nostre avanç. El fet meravellós és que, per damunt d'aquestes ocioses i odioses experiències, continuem endavant i amb més ganes d'aplegar. Dic aplegar, perquè ara, ben mirat, només fem que marxar envoltats per la boira, buscant la nostra llum (...)

No és gens fàcil d'aclarir a què devem la nostra supervivència espiritual, com a poble i com a cultura. Siguen quines siguen les causes, el cas és que ja portem un bon tros de camí fet. Si algú es deté a comptar ara les nostres realitats, en pro i en contra, en els últims cent anys, haurà de reconèixer que hi ha un balanç positiu, enormement positiu, a favor del nostre poble. I això que les dificultats han estat infinites (...).

L'opció és ser-ho tot, o no ser res. Deixar que es destruisca l'esforç de quatre o cinc generacions seguides, o incorporar-nos a la seua empresa de combat i esperança. Per això és necessari l'heroisme, si volem arribar a ser algun dia el poble que volem. Hi ha èpoques a les quals els ha estat donat molt; a la nostra, més bé se li ha exigít (...).

Som una de les més nobles i desgavellades aventures a les que un poble s'haja pogut llançar. Desgavellada, perquè hem partit amb una certa inconsciència. Privats del rigor crític i de la disciplina lògica que havien

de venir més endavant. Ara ja estem dins d'un corrent de la història.

No podem triar l'absurd ni el desconcert. No tenim dret a somniar una pau casolana, còmoda i desficiosa; però tampoc a fomentar l'aventura o l'ambició individuals. Hi ha una cosa que es diu fidelitat i coratge, i sol donar-se principalment entre la joventut. Es necessari que tots repetim en silenci les paraules d'Espriu:

'Però em quedaré ací fins a la mort,
car estime amb desesperat dolor
aquesta meua pobra
bruta, trista, dissortada pàtria''⁴¹³.

Aquestes iniciatives d'intervenció, serien unes altres esferes sobre les quals anirien actuant aquells universitaris. No pas tots. Cada universitari treballava en parcel·les determinades. La poètica i la propagandística eren íntimes al grup de *Diàleg*. La col·laboració a plataformes oficials com *Claustro* era un intent de fer "entrisme" (en el bon sentit), com diu Vicent Àlvarez i Joan A. Lacomba. Pel que fa a la propaganda sobre la necessitat de valencianització de l'església, dir que va ser un inici de la campanya posterior endegada entre els anys 1964-1966, en coincidència amb l'esperit d'obertura del Vaticà II.

Quant a *Diàleg*, va deixar de sortir després del número 6, pel març de 1962. El succeí un altre *Diàleg*, però ja no era la continuïtat, encara que s'ho plantegés formalment (començà a partir del número set com a segona època). En aquest sentit, Vicent Àlvarez, diu que "després n'aparegueren 2 o 3 més [en realitat en foren 4] en una línia diferent, aquests darrers ja no responien a l'opció nacionalista".

De fet, els nacionalistes a Dret, el curs 1962/63, havien perdut el Delegat de la Facultat, i la Junta era representada, a nivell de Delegat del SEU, per L. V. Beltran Llopis, acompanyat per integrants nacionalistes, però no en una posició tan decisòria: Carles Jorro Fort fou delegat de la Cambra Sindical i Josep Raga hi apareixia com a adjunt de càtedra, però, és clar, sense capacitat de decisió a nivell d'alumnat⁴¹⁴. Aquest segon *Diàleg*, llevat de les intervencions de Vicent Àlvarez, era feta totalment en espanyol. Al seu primer número (número 7, seguint la correlació amb l'anterior *Diàleg*) un article signat amb les inicials A.G.P. titulat "*Meditaciones Boca arriba*", plantejava

⁴¹³ Joan RIERA: "Parlem d'una generació" a *Diàleg*, núm.3 [abril, 1961].

⁴¹⁴ *Acta de la Junta de la Facultad de Derecho*, 2.II.1962. (primer cop que n'esmenta el nom).

temes de fons envers l'anterior *Diàleg*:

"(...) Antes de vetar olímpicamente o por consigna un determinado consejo, y antes de criticar bufonamente en el claustro una actitud, podríamos habernos parado a pensar lo que nosotros éramos capaces de hacer en pro de esa opinión o postura, que inevitablemente defendíamos al censurar su contraria.

Antes de tener ese gesto de hombría que creen haber tenido algunos, pienso que también hubiéramos podido meditar si todo ello no era más que una actitud pasiva que no beneficiaba en nada a la facultad, cuya bandera creemos llevar, cuya defensa pensamos ser, o tal vez, de quien nos queremos servir.

*Antes de seguir adelante en su lectura podrías recapacitar lo que tú has hecho hasta ahora para que *Diàleg* fuere mejor; cuando te decían: "Tenim voluntat de diàleg, perquè estem convençuts..." o también "*Diàleg* es un diàleg d'estudiants": y lo que has pensado hacer ahora mismo, cuando nos digan, -que nos lo dirán- que sin nosotros la revista no puede salir, de lo cual muchos estamos convencidos, tú también".*

*¿Qué va a ser *Diàleg*? Eso no es incumbencia mía, pero es cierto, aunque nadie lo crea, que será lo que tú y yo queremos; por encima de lo que quiera el consejo de dirección, con el cual te has mostrado, tal vez, tan disciplinadamente conforme"*⁴¹⁵.

En aquesta revista hi col·laboraren els estudiants Vicent Àlvarez ("*Universitat i Societat*", núm 8 i "*A Propòsit de "Los Católicos en la Universidad española actual"*", núm 10) i J. V. Marquès ("*Carta abiertísima de un revolucionario de pacotilla*", núm 10). Aquests articles havien estat redactats per al primer *Diàleg*, que havia deixat d'aparèixer, doncs, per tensions amb l'oficialisme seuista i per no obtenir delegat de Facultat. De tota manera Fuster, en carta a Maluquer i Sostres, es feia ressò dels problemes del primer *Diàleg*, fins al punt de demanar-ne números l'intel·lectual espanyol Pedro Laín Entralgo. La transcripció de la lletra per Maluquer diu:

*"Comenta [Fuster] les dificultats dels estudiants amb la Cambra Sindical i que la revista té èxit: al claustre de Dret "els hi prenen de les mans". Pedro Laín Entralgo va demanar una col·lecció completa. "El problema són els diners, per variar". Em demana que intenti trobar-ne, altrament "hauré d'apoquinar-los jo íntegrament"*⁴¹⁶.

⁴¹⁵ *Diàleg. Revista de los estudiantes de Derecho*, núm. 7, s/d.

⁴¹⁶ Carta de Joan Fuster a Maluquer i Sostres, Sueca, 11.IV.1961.

Va ser un camí truncat, però no pas del tot. La revista *Concret* apareixeria el curs 1962-63 amb un contingut en la mateixa línia de *Diàleg*⁴¹⁷.

Concret volia suscitar en l'universitari el fet "d'encarar-se en la realitat social". En aquest sentit tindria la mateixa orientació que *Diàleg*, però alhora també incorporaria unes primeres reflexions marxistes, com era el cas de J. F. Mira⁴¹⁸ i una ressenya del llibre de J. Lacroix *Marxisme, Existencialisme i personalisme*⁴¹⁹.

La revista també es va solidaritzar amb l'intel·lectual Joan Fuster quan hi va haver una polèmica a la premsa valenciana contra la guia *El País Valencià*. Els estudiants van publicar a *Concret* una carta signada per diferents sectors socials que no va voler publicar la premsa⁴²⁰.

D'altra banda aquesta revista acollia també elements de reflexió nacional vinculats a l'economia a fi de mostrar una idea fixa en el context d'aleshores: la unitat econòmica dels Països Catalans. Valerià Miralles va ressenyar el llibre de Joaquim Maluquer i Sostres *L'estructura econòmica de les Terres Catalanes*⁴²¹.

De tota manera, *Diàleg* seria l'òrgan que centraria i representaria les bases nacionals d'aquells estudiants, mentre que *Concret* se situaria en una visió més pròxima al marxisme. És a dir, *Diàleg* neixeria en un context caracteritzat per l'articulació d'un nacionalisme entre humanista i socialista. Eren els anys de l'articulació de MOSCA, 1961-1962. *Concret* ho faria en un moment d'evolució ideològica cap al marxisme, caracteritzat per l'evolució política de MOSCA en una formació més pròxima al socialisme marxista: ASV, Acció Socialista Valenciana. Ara bé, al voltant de *Diàleg* i *Concret* s'havia articulat una activitat cultural més àmplia.

⁴¹⁷ De *Concret* en sortien quatre números. El seu consell de redacció era format per estudiants que havien pres part en la gestació de *Diàleg*: J. V. Marquès, V. Alvarez, J. L. Blasco, A. Cucó, J. A. Noguera, P. Varela. *Concret* va ser prohibida pel Delegat del SEU Ansuátegui Garate, en una cojuntura aconduïda per la lluita contre el sindicat oficialista SEU, per part del sindicat universitari de base nacionalista que aleshores articulava i centrava l'oposició al SEU: ADEV.

⁴¹⁸ J. F. Mira "L'home en la filosofia marxista", *Concret*, núm. 4 (1963).

⁴¹⁹ Ressenya apareguda al número 2-3 de *Concret* dels mesos febrer-març de 1963.

⁴²⁰ La carta va sortir publicada al número 2-3 dels mesos febrer-març de 1963.

⁴²¹ Vid.: *Concret* núm. 4, maig, 1963.

1.2.1.1.3. Activitats cívico-culturals.

Aquest període d'inicis dels anys seixanta era de definició. Ja s'havia produït un canvi d'inflexió en tot allò referent a les expectatives de treball i de referents altres que l'estrictament valencià en el viatge de pasqua de 1960 al Principat. Hem presentat l'escrit de Joan Riera. Ara veurem el de Cucó esmentat, en forma de "resposta", als articles de Vives i de Fuster sobre com havia de donar-se la complementació valenciana a la consciència de catalanitat ("Un dels problemes més importants amb què ens enfrontem avui és trobar la conjuntura, l'aplegament autèntic de les porcions fonamentals de la catalanitat" diu Cucó). Per a l'estudiant, d'aleshores, segons Cucó, li apareixien unes "opcions" per a abastar aqueix objectiu: la continuïtat en la postura tancada i "localista", el cosmopolitisme "fàcil" i, la darrera, que és la que hom seguiria, era "crear una història que el dia de demà estigui a l'altura de les circumstàncies amb què haurem d'enfrontar-nos", és a dir, la tasca d'aquella generació, si volia donar resposta a les esperances que Vicens intuïa a *Presència...*, era

"elaborar -o reelaborar- la consciència del nostre passat, incorporar la nostra, ja massa temps muda, a l'empresa comuna", en una perspectiva europea, a la qual aquells joves s'havien "d'incorporar" amb la convicció que "sabem que encarnem el passat i el futur del nostre poble" (1961:IV: 6-7).

Precisament en aquella conjuntura, i a la trobada del Desert de les Palmes, que ja he comentat (octubre-novembre 1960), va idear-se el que seria la *Història del País Valencià*, que després editaria Edicions 62 (1965). La idea va venir de Sanchis Guarnier, Joan Reglà, Joan Fuster i Miquel Tarradell. Tarradell recorda que van dir: "Ara tenim elements. Ja es pot fer. Max Cahner va dir que sí". El primer volum, segons Tarradell, "El vam escriure de pressa", però el problema era "que no teníem cap medievalista de talla"; per aquesta raó es publicà el primer i el tercer volum. El pròleg de l'obra el va fer Martínez Ferrando perquè "era un historiador dels grans -diu Tarradell- amb molt de prestigi i també per a reforçar la col·laboració valenciana"⁴²². Es a dir, es pensava i s'actuava.

Aquells estudiants vivien una situació que no tenia gairebé referents. Calia que

⁴²² Informació de Miquel Tarradell. Barcelona, juliol de 1993. Per un retrat humà d'Ernest Martínez Ferrando, vegeu Joan Fuster: "Memòria de J. E. Martínez Ferrando" a *Destino*, 1.VI.1966.

s'esforcessin a trobar-ne algun dins la pròpia activitat en una doble dimensió: diàleg i participació. Raimon emfasitzarà anys després aquella peculiar situació de la seva generació pel que feia a la manca de referents de referents passats, sobretot dels anys trenta, tallats per la guerra d'Espanya, i alhora proposava el diàleg com a mitjà d'entesa vers aquells que l'havien patida, per a trobar una sortida en positiu. Com molt bé titulava l'article, "*Situación*", Raimon escriu:

*"Nosotros miramos hacia el futuro y el pasado es algo muerto, los libros, documentos y demás útiles de estudio nos sirven para un mayor conocimiento, pero sin pasiones. Nos sirve el pasado para extraer enseñanzas y poder servir mejor nuestro futuro que es lo que verdaderamente nos importa"*⁴²³.

Aquella generació era acumulació interpretadora del passat i projecció cap al futur. Reflexionar el passat per a tenir una base cap al futur. Les activitats d'aquells anys (1961/62) tenien molt de comú en aquesta fase introspectiva.

El curs de 1960/1961, a la societat ABC de Catarroja, tres universitaris intervingueren en unes conferències que revelaven els aspectes de reflexió d'aleshores. Joan Francesc Mira parlaria sobre "Europa: Present i Futur" (1 de març); Lluís Alpera: "La llengua dels Valencians" i Josep Raga Gil: "Perspectives Econòmiques d'Europa". Les conferències, segons anunciava la propaganda, plantejaven així l'orientació dels temes: "El cicle present té dos aspectes íntimament relacionats: l'aspecte nostre, valencià, i l'aspecte europeu. En les tres conferències relacionarem els problemes de la nostra societat i els problemes generals de la societat europea, que va, cada vegada més, perfilant-se com una unitat sobre el nostre vell continent". Aquestes conferències eren vistes per protagonistes, com L. Alpera, com un signe d'"eixamplament" del radi d'acció universitari, més que no pas "voluntat d'incidència". Alpera ho veu com a un "servei dels universitaris", però penso -pel que he analitzat- que una certa voluntat d'incidència també hi era tot just pel tipus de temes i actituds -actives, de participació en el col·lectiu- que es portaven a terme. Aquestes activitats basades en conferències tingueren continuïtat el curs 1961/62 a la Facultat de Lletres, en forma de "Col·loquis Universitaris"⁴²⁴.

⁴²³ Vid.: Raimon a *Destino*, núm. 1386, 29.II.1964.

⁴²⁴ Els col·loquis proposats, i organitzat pel delegat d'activitats culturals a la Facultat de Lletres d'aquell curs: Alfons Cucó, tractaven dels temes: "*La poesia social nordamericana*" (L. Aracil: 21 de novembre de 1961); "*Temàtica actual de la creació artística*" (Joan A. Lacomba : 28 de novembre); "*Tendències de la poesia catalana actual*" (5 de desembre de 1961); "*Significació de l'existencialisme*" (J. L. Garcia Molina: 9 de gener 1962); "*Les arrels filosòfiques del marxisme*" (Joan F. Mira: 16 de gener);

A banda d'aquestes activitats en aquesta conjuntura, el juliol de 1961, apareixia a *Serra d'Or* la carta col·lectiva que, redactada pel Grup Torre signaria, també, el jove Cucó. Sobre aquest esdeveniment, que el mateix Cucó qualifica de fet de joventut, el grup va reaccionar homogeniament en contra. Eliseu Climent explicava d'aquesta manera els esdeveniments que assenyalaven una progressiva escisió en la tertúlia d'Adlert, no tan sols entre els joves, sinó també en literats i nacionalistes com Enric Valor:

"La carta en general s'ha agafat bé. Completament d'acord tots els joves; el Cucó s'ha retractat; ens ha dit que fessim el favor de no dubtar de la seua catalanitat. Els majors, sols sé que de resultes d'una discussió entre l'Adlert i el Valor (aquest defensant l'opinió de Fuster), el Valor s'ha barallat amb l'Adlert, diu ell que per sempre. L'Adlert està rabiós puix que es troba tot sol".

No tan sols les activitats del grup anaven abastant camps d'intervenció universitaris i extrauniversitaris sinó que anaven trobant nous referents en intel·lectuals com Fuster. Havien ultrapassat, generalment, la volta literària; encara que aquesta fos significativa, a nivell de formació, en casos com el d'Alfons Cucó. Però poc a poc s'evidenciava que la trajectòria d'aquesta joventut anava més enllà, com per exemple mostraven algunes iniciatives. Una reivindicació d'una història nacional i la primera reivindicació de la valencianitat de l'església a través de l'ús de llengua a la litúrgia. El primer fet ja ha estat estudiat per Max Cahner⁴²⁵ i, per tant, ens cenyirem a uns quants aspectes.

En primer lloc, que el fet demanar una història d'abast nacional (de Països Catalans) era un factor més de continuïtat d'aquell esperit reivindicador de la catalanitat d'aquells joves i que, a nivell historiogràfic, requeria de realitzacions concretes (en la línia del que es desprenia de l'article de Fuster: "Apunts per a una rèplica a Vicens Vives", quan demanava una responsabilització del Principat en relació a la tasca que s'estava duent a terme al País Valencià). Aquesta crida per a fer aquella història nacional la feien aquells joves amb la següent finalitat:

"*La filosofia i la religió*" (J. L. Blasco: 23 de gener); "*Perspectives de l'arquitectura actual*" (E. A. Llobregat: 30 de gener); "*Direccions de l'estructura d'avui*" (J. L. Roig: 6 de febrer); "*Problemes de la pintura contemporània*" (Monjalés: 13 de febrer); "*El Concepte d'història, avui*" (J. J. Barberà: 20 de febrer); "*Toynbee i la crítica d'Ortega*" (Manuel J. Ardit: 27 de febrer); "*Problemes de la història contemporània*" (Joan Reglà: 6 de març).

⁴²⁵ Max Cahner: "Els cinquanta nou joves valencians de 1961". *Serra d'Or*, octubre de 1984, pàgs. 39-41.

"La nostra idea -escrivia Ferran Martínez Navarro en una lletra adreçada a Max Cahner i a *Serra d'Or*- és fer veure als intel·lectuals d'aquí que la nostra unitat no sols radical en la igualtat d'idioma, cultura i civilització, sinó també en la unitat de Pàtria"⁴²⁶.

És a dir ja no es feia tan sols com una reivindicació culturalista sinó política.

Segonament, l'abast de la crida, que fou signada per 59 valencians, entre els quals hi havia universitaris i no universitaris, un exemple del clima unitari i del treball conjunt d'aquella joventut⁴²⁷. El text apel·lava a interessar-se pel País Valencià i així assolir la totalitat del territori. Entre els intel·lectuals que aquells valencians esmentaven com a exemple de preocupació de les terres de més enllà de l'Ebre, hi havia Cirici-Pellicer i J.M. de Casacuberta, ambdós coneguts personalment per aquells joves nacionalistes, durant el viatge de 1960. I també s'insistia a desfer la identitat "Barcelona" com a fet reductor dels "Països Catalans". En definitiva, en aquella carta sorgida arran de l'edició d'*Un Segle de Vida Catalana* (1961), es demanava que hom passés de la història regional a la història nacional ja que

"tant els intel·lectuals del Principat, com de les Illes i del País Valencià, han estudiat el desenvolupament històric, econòmic, cultural, etc, de llurs respectives regions sense preocupar-se gens ni mica de fer un estudi general dels Països Catalans" ⁴²⁸

La segona iniciativa, va ser un pamflet en la redacció del qual hi va prendre part E. Climent i amb el suport de Joan Fuster. Es va fer en ocasió del dia de Sant Vicent Ferrer de 1962 i es titulava *LA LLENGUA DE L'ESGLÉSIA*. Aprofitant l'avinentsa del que representà el sant valencià

"com a símbol d'una força espiritual permanent, que naix de la mateixa entranya del poble i que manté el poble unit en la fe del Crist" [per a

⁴²⁶ Carta de Ferran Martínez Navarro a Max Cahner (s/d).

⁴²⁷ Entre els integrants de la secció de la Joventut del Rat Penat no universitaris hi havia Enric Tàrraga, Vicent Sunyer, Domènec Serneguet, J.L. Codonyer, Eugeni Boscà, Joan Colera; com Joventut Universitària: F. Codonyer, A. Bonafont; com a universitaris: Eliseu Climent, Ferran Martínez Navarro, V. Alvarez, A. Cucó, L. Aracil, V. Miquel i Diego, Enric Solà, Lluís Alpera, entre d'altres. Tal com es desprèn del full lliurat a Max Cahner en el qual constaven les signatures dels 59 joves valencians. Li n'agraeixo l'exemplar.

⁴²⁸ "Carta oberta als intel·lectuals Barcelonins" a *Serra d'Or*, abril de 1961, pàg. 7.

associar-lo a la reivindicació del català a l'església]: "La tradició diu que sant Vicent va córrer mitja Europa predicant l'evangeli i que allà on anava sempre va predicar en valencià"(...) i "Per aixó la pietat popular del País Valencià ha sabut identificar en Sant Vicent, tant com unes virtuts insignes, l'amor i l'alegria del propi idioma, que ell glorificava"; [i tot seguit feia una actualització de la realitat lingüística en el context eclesial]:

"Hui els catòlics valencians comproven, no sense amargor, que la majoria dels nostres sacerdots han abandonat la nostra llengua quan han de parlar-nos des de la trona o han d'ensenyar el catecisme al nostres fills. Els ministres de Déu es dirigeixen habitualment al poble utilitzant una llengua que no és la del poble. I el poble ha de pensar i pensa que potser ells consideren que la llengua de Sant Vicent ja no és digna de servir de vehicle a la doctrina de l'Evangeli.

Nosaltres, catòlics no volem creure que l'actitud dels nostres sacerdots, responga a un propòsit deliberat. Si tal propòsit existira, seria una injúria al poble, i per tant, de retruc, una injúria a Déu. Preferim imaginar que es tracta d'una rutina impremeditada o d'una contaminació de tendències polítiques que són ben estranyes al vertader sentit de l'Església.

Però aixó mateix fa que ens vejам obligats, en consciència, a denunciar el fet i a subratllar la seua deplorable transcendència. Volent o sense voler aquesta discriminació contra la llengua del nostre poble és una dolosa col·laboració a una innoble campanya contra la personalitat col·lectiva dels valencians. L'Església, en tot cas, ha d'estar al costat del poble i enfront dels qui l'ataquen en les seues essències vives: la llengua la llibertat. Recordem que Joan XXIII (Missatge de Nadal de 1959) ha condemnat la 'sistemàtica opressió de les característiques culturals i lingüístiques de les minories nacionals'. És que els sacerdots valencians no han reflexionat aquestes paraules del Sant Pare?

L'Església ha procurat parlar sempre a cada poble en la seua llengua. Això ha estat un principi bàsic de la seua acció missional. L'Església ha fet així buscant la manera d'acostar-se al poble i no hi ha camí més directe que la llengua natural. Però també ho ha fet respecte a la personalitat del mateix poble: per respecte al dret que el poble té a la seua llengua.

En aquest respecte que demanem.

Com a catòlics i com a valencians, demanem:

QUE LA PREDICACIÓ ES FAÇA SEMPRE EN VALENCIÀ QUE LA DOCTRINA CRISTIANA SIGA ENSENYADA EN LA LLENGUA MATERNA.

QUE EN LA NOSTRA TERRA SIGA EL VALENCIÀ LA LLENGUA DE L'ESGLÉSIA.

Demanem senzillament als nostres bisbes i sacerdots el mateix tracte que, en l'ordre lingüístic, els altres pobles reben dels seus bisbes i sacerdots.

I en demanar-ho, nosaltres complim amb la nostra responsabilitat d'homes, de cristians i de ciutadans.

Dia de Sant Vicent Ferrer del 1962".

Aquestes iniciatives cíviques, més abocades a un treball polític solapat, eren un nivell que anava més enllà del conreu literari. Ara bé el nucli nacionalista universitari, que ja he dit que tenia uns nivells més tendents a la pràctica d'un nacionalisme cultural estricte, tenia unes altres manifestacions, més cenyides a l'àmbit acadèmic i intel·lectual.

És el cas de l'aplec poètic *Poetes universitaris Valencians* (1962), coordinats per Lluís Alpera. No m'estendré en els aspectes interns de l'obra, ja estudiats per Enric Balaguer⁴²⁹. Sí que voldria dir que alguns protagonistes de l'aplec literari veieren el que significava aquell llibre de poemes aleshores. Lluís Alpera esmenta que aquell aplec es pot considerar una continuïtat literària (la mateixa "continuïtat" a la qual al·ludia M Sanchis al pròleg d'aquest aplec poètic: 1962: 7-8) quant al conreu de la llengua vers les èpoques anteriors: "els anys 30, els anys 40-50"⁴³⁰. En aquest sentit de continuïtat literàrio-lingüística, diu Alpera que "no intentàvem res". Guarnier també apel·lava a la continuïtat en el sentit històrico-cultural (prenent com a punt de partença "La Renaixença" per arribar fins a Xavier Casp i esmentar el cas de les antologies universitàries de Barcelona, de les quals deia "es freqüent" però que "no n'hi havia cap precedent" a València: 1962: 9.)

En termes semblants s'expressava Fuster a la ressenya que en féu per a *Jornada*⁴³¹. Hi posava com a precedents els darrers trenta-cinc anys, i esmentava la mateixa continuïtat guarnieriana en vincular l'editorial on s'edità el llibre -L'Estel- amb l'editorial homònima dels anys trenta. Fuster unia la "voluntat valenciana" d'aquells universitaris al conreu de la llengua- aspecte que era bàsic en aquella continuïtat- amb la generació dels trenta: "*La antorcha ha pasado de mano en mano, de una generación a otra, con la llamada vacilante, quizá, pero siempre a punto de "reviscolar"*". És a dir unia aquell aplec literari a la continuïtat de la cultura i llengua catalana a València; perquè "*un pueblo sin una cultura -deia Fuster- "suya" no es ya un "pueblo": es, simplemente una muchedumbre despersonalizada*". "*Ellos recogen hoy la herencia, que,*

⁴²⁹ Enric BALAGUER I PASCUAL: *La Poesia Valenciana entre 1962 i 1974. El Realisme històric*. T. Doctoral, U.A., setembre, 1987

⁴³⁰ Informació de Lluís Alpera. Alacant, setembre de 1991.

⁴³¹ *Jornada*, 21.V.1962, pàg. 2.

a trancas y barrancas, les hemos conservado los escritores de las generaciones precedentes". El títol de la ressenya, vinculat a l'aspecte de la voluntat de continuïtat cultural era eloqüent, "*Empeño de Continuidad. Una nueva generación de Poetas Valencianos*".

És a dir, quant a l'ús de la llengua hi havia continuïtat amb generacions anteriors i també n'hi havia pel que fa al conreu del gènere: poesia. Però Alpera remarca que, referent al compromís inicial del nucli dels anys seixanta, en aspectes cívico-polítics no hi havia aqueixa continuïtat. I ja hem vist com la majoria dels casos entrevistats no al·ludien a una càrrega heretada del passat polític valencià. Alpera recorda que aquell nucli de poetes, eren un cas d'aquella generació universitària; però que als anys seixanta no era tan sols això "Ja no eren els 4 poetes. Hom volia incidir en la societat"⁴³². Un altre dels protagonistes del llibre, Rodríguez Barnabéu, diria que aquell nucli universitari havia sorgit del no res. S'havia format per generació espontània [de manera semblant opinava Tarradell, en parlar del "miracle valencià" quan es refereix a aquells anys valencians"]. El llibre seria, doncs, un "aglutinant d'un grup"⁴³³, diu R. Bernabeu, però només ho serà d'una part.

Hi havia l'altre nivell, com estem veient: el més polític. En termes semblants opina Joan A. Lacomba quan diu que el llibre "*quería ofrecer una doble dimensión: de un lado reivindicar la lengua propia; de otro, ser expresión de una generación, más que manifestar un hecho puntual literario*"⁴³⁴. Josep-Maria Llompart⁴³⁵, reblava la consciència lingüística dels universitaris valencians del anys seixanta, en el context general:

"Hubo un tiempo en que las tierras valencianas -el país más castellanizado de nuestro dominio lingüístico, el punto de más peligrosa fricción idiomática- pudieron creerse perdidas para la producción literaria en catalán".

Per a Llompart el canvi que proposaven aquells universitaris -aspecte no ben bé remarcats per Fuster a la ressenya de *Jornada*- respecte als temps passats és la "*verdadera*

⁴³² Informació de Lluís Alpera. Alacant, setembre de 1991.

⁴³³ Informació d'Emili Rodríguez Barnabeu. Alacant, setembre de 1991.

⁴³⁴ Carta de Joan A. Lacomba. Màlaga, 10.I.1992

⁴³⁵ Vid.: *Diario de Mallorca*, 13.IV.1962.

conciencia de la unidad y de las posibilidades del idioma". Tenint confiança en la llengua, tenien confiança d'ells mateixos. Llompart remarca aquest aspecte novedós: "*La actitud con respecto a la lengua*". És a dir més que remarcar-hi els aspectes estilístics - que Llompart troba una mica "*monocordes*"- cal emfasitzar el que suposava el llibre quant a compromís lingüístic. Llompart també remarca les paraules de Sanchis Guarner quan al·ludeix al fet que aquells "joves poetes valencians no se senten obsessament atrets pels temes politico-socials" (1962:10), i així caldria veure el seu "*inconformismo*" (com diu Llompart) palesat en el conreu literari: interioritat, més que explicitat en la "*denuncia social*".

Aquest fet, crec que s'hauria de contrastar en el moment cívic en què es trobava la generalitat del grup de Diàleg. Es trobaven en el començament. Estaven organitzant-se i començaven a fer tasca. Els poemes, doncs, podrien ser un reflex del moment, cívic i cultural més general del grup nacionalista. La data de publicació del llibre, gener de 1962, pot ser una dada que els poemes es recollissin en el curs 1960/61, tot just quan hom havia començat l'organització. Aquest aspecte també es recolliria en l'orientació de l'aplec, incidint en una angoixa existencial. És per això que, seguint Enric Balaguer, podem dir que aquella convocatòria "no presenta un perfil nítid del que serà després el tombant realista, i tan sols s'observen indicis realistes, la resta encara forma part d'una amorfa continuació postsimbolista" (1987:19-192).

E. Balaguer, trobava, en l'aplec, trets d'"angoixa existencial" en el casos de L. Alpera i Alfons Cucó (1987:182). D'entre els poemes que s'hi presentaren, la composició que tenia un rerefons més identificat amb el compromís global, és el de L. Aracil: *Itaca no és un somni* (1962:25) i el d'Alfons Cucó: *La nit endevina en nosaltres*(1962:40). Però, per exemple, en el cas d'Aracil existiria un fil de continuïtat entre la seva composició a *La Caña Gris* (1960): "Elevarem un càntic" i la composició esmentada. En qualsevol cas, vull dir que allò que hom pot veure, és un camí paral·lel entre tasca general del nucli polític i evolució cap a una poesia compromesa socialment, fet que es donaria a partir de *L'Antologia de Poesia Realista*, començada el 1962 i editada el 1966⁴³⁶.

L'etapa inicial d'aquests poetes universitaris continuà a través de recitals poètics al Rat Penat en ocasions assenyalades, fou el cas del recital que es féu a la vesprada el 13 d'abril de 1962 a la "santíssima Verge dels Dolors". Aleshores s'hi aplegaren set poetes, entre els quals hi havia components de l'aplec poètic del 62: Isabel-Clara Simó:

⁴³⁶ Informació de L. Alpera. Alacant, setembre de 1991.

que recita el primer dolor de la verge: *La profecia de Simeó*; el segon anà a càrrec D'Emili Boïls: *La Fugida a Egipte*; el tercer *La pèrdua de Jesús al Temple*, per Rafael Villar (que no era de l'aplec universitari); el quart: *L'Encontre de Jesús pel carrer de l'Amargura*, per Emili Rodríguez Bernabeu; el cinquè: *Mort en la Creu*, per Miquel Dolç (professor de llengua i literatura grega a la Facultat de Lletres, a partir del primer curs que impartí a València 1957-1958, i un dels impulsors de l'Aula Ausias March); el sisè dolor *Devallament de la Creu*: Lluís Alpera i el setè, anà a càrrec d'Enric Duran i Tortajada: *La Sepultura de Jesús*. L'acte el va cloure Joan Segura de Lago.

Lluís Alpera també concorreria al recital dels *Set Dolors*... del cinc d'abril de 1963 amb la composició *La Sepultura de Jesús*, corresponent al setè dolor. Però Alpera, integrant del Grup de Diàleg, assumirà, com a resultat d'interrogar-se sobre la realitat, la crítica social amb *El Magre Menjar* (1963), que correspondria a un moment d'influx del nucli nacionalista, copsat en una incidència política progressiva, com la convocatòria dels Aplecs o l'evolució de MOSCA en Acció Socialista Valenciana (ASV).

Un altre cas d'intervenció d'aquells universitaris s'esdevindria en l'ús que farien de les plataformes d'expressió existent del medi oficial: del SEU. *Claustro* en seria un exemple. Aquesta revista apareguda el 1949, recolliria articles de Joan Fuster⁴³⁷. Posteriorment passaria per diverses etapes (dues). La segona etapa, dirigida per J. Mª Adan, acolliria alguns articles d'universitaris.

Durant aquesta etapa la revista oferiria al número 14 la nòmina dels seus col·laboradors fins aleshores. Entre els col·laboradors hi havia estudiants que es vincularien al nucli de *Diàleg*. En serien uns casos els articles de apareguts el 1960 "*Sobre el arte conceptual de hoy y entorno a lo social*" i "*Hacia una literatura viva*", redactats per Joan A. Lacomba i "*La ciudad*", composició de Jacobo Muñoz⁴³⁸.

A la tercera etapa, el director seria Rafael Prats Rivelles i al consell de redacció figuraven universitaris com L. V. Aracil. Entre les col·laboracions universitàries d'aquells primers anys seixanta (1960/1961) cal esmentar "*Notas sobre la actitud política del universitario*", de Josep Vicent Marquès; Rafael L. Ninyoles: "*En torno al concepto de emoción*" i la col·laboració de Pérez Benlloc: "*El problema de la enseñanza en*

⁴³⁷ Fuster iniciaria la col·laboració a *Claustro* el 1950 amb un article titulat: "Sobre la Literatura Valenciana" (núm. 7). En aquesta reflexió Fuster reconeixia la tasca literària de Xavier Casp.

⁴³⁸ *Claustro*, València, núm. 14 (2ª època), estiu de 1960.

Estados Unidos"⁴³⁹.

J. A. Lacomba, que va prendre part a activitats del SEU (dirigí amb J. Sanchis Sinisterra el TEU, representant O'Neal i Casona i va promoure concursos literaris amb J. Vidal Alcover), coementa que la finalitat de col·laborar en aquestes publicacions era "*utilizar lo existente para realizar una actividad critica y diferente. Por eso esas revistas [Claustro i Albatros] jugaron un papel significativo. De alguna manera, más o menos solapadamente, se buscaba vehicular una contestación cultural*"⁴⁴⁰.

Però aquesta contestació cultural es feia des de diversos àmbits: des de la cançó, amb un conjunt musical format per universitaris, *Els Escolans*⁴⁴¹.

A banda d'aquestes activitats de difusió cultural més externa com podria ser el de la cançó, els universitaris es constituïren en un grup de debat, el *Grup 41*. El nom d'aquest grup va se donat per Alfons Cucó⁴⁴² i va comptar amb el suport del pare jesuïta Cristòfol Sàrrias, que deixava un local a aquests universitaris perquè s'hi reunissin, propietat del Centre Escolar i Mercantil, institució social dels jesuïtes⁴⁴³.

El Grup es va constituir el curs 1962-1963 i tenia com a objectiu bàsic organitzar uns col·loquis. Aquest grup, doncs,

"tracta de crear un nucli de convivència entre els universitaris. Es tracta, a més, d'acostumar-nos a un diàleg tranquil, sincer i fructífer, sobretot el

⁴³⁹ *Claustro*. Col·laboracions de R.L. Ninyoles i Perez Benlloc el 1961 i J. V. Marquès el 1962. Pérez Benlloc, encara que no formés part del nucli universitari inicial, sí que tindrà una actuació política nacionalista al si del PSV i als anys setanta als GARS i PSPV (1973-1974).

⁴⁴⁰ Carta de J. A. Lacomba. Màlaga, 7.IV.1992.

⁴⁴¹ *Els Escolans*, que va començar les seves actuacions el curs 1962/1963, tenia com a finalitat divulgar cançons de cantautors internacionals com era el cas de G. Brassens, Boris Vian. Els integrants del grup eren: Joan Bartrina, Lluís Nufiez, Manuel Ardit, Alfons Cucó i Antoni Baneyto. Alguns dels títols de les seves cançons eren: ançó del matí, *El Paraigua*, *L'home del carrer*, *Ens anirem morint*, *Fariseus*

⁴⁴² Informació d'Alfons Cucó, València. Octubre, 1992.

⁴⁴³ Per bé que el local on es reunien els universitaris era del Centre Escolar i Mercantil, no hi havia cap dependència entre els assistents als col·loquis i la institució. El pare Cristòfol Sàrrias els deixava aquest local com a mostra de solidaritat. Informació de Cristòfol Sàrrias (SJ). Barcelona, setembre, 1992.

que com a homes -i més com a universitaris- ens interessa"⁴⁴⁴.

El Grup es reunia els diumenges a la plaça Sant Vicent Ferrer, número tres. Els conferenciants eren tots universitaris i debaten des de la novel·la políciaca al cooperativisme i les arrels socials de la música o el teatre.⁴⁴⁵

El Grup es denominà posteriorment *Seminari Roís de Corella*⁴⁴⁶ al llarg del curs 1963-1964, i celebrarà els seus actes a la sala d'actes del Centre Escolar i Mercantil.

Aquesta activitat cultural però es veurà complementada en un marc més ample: l'organització sindical nacionalista oposada al SEU: l'ADEV.

1.2.1.2. Front Universitari: ADEV.

L'Agrupació Democràtica d'Estudiants Valencians (ADEV), sindicat nacionalista, va ser formalment fundat el 13 de desembre de 1960⁴⁴⁷. Diem formalment perquè, segons aquells estudiants (i.e: E. Climent), es posà la data de 1960 per a mostrar-ne l'existència a fi d'impedir la implantació del sindicalisme universitari espanyol a la Universitat de València. Feia poc, aleshores (novembre de 1961), que s'havia fundat la "*Federación Universitaria Democrática Española*" (FUDE). Una representació d'aquest sindicat va anar a València (representat per l'estudiant L. Roberts) per a posar-hi les bases. Però en una reunió que va mantenir amb els universitaris de Dret (que aleshores ja començaven a tenir la iniciativa en les activitats culturals, donant-se una orientació de país, com fou l'edició de *Didleg*), aquests li van dir -mostrant-li la Declaració de Principis amb la data irreal de Desembre del 1960- que ja feia un any que funcionava ADEV. Es tractava d'una excusa formal, ja que d'alguna manera havien de demostrar

⁴⁴⁴ *El Grup 41 vos invita als seus col·loquis*, (València, febrer, 1963).

⁴⁴⁵ Com a exemple del tipus de col·loquis que s'hi feien donem els següents títols i conferenciants, durant el mes de febrer de 1963 (Documentació a la qual hem tingut accés: Enríque Pastor: *la novela policíaca como género literario* (2.II.1963), Vicent Montés: *Les arrels socials de la música* (10.II.1963), José Sanchis *Teatro, Clases y grupos mentales* (17.II.1963), Valerià Miralles *El cooperativisme* (24.II.1963)

⁴⁴⁶ Com a exemple de conferències del Seminari: 22 de febrer de 1964 Alfons Cucó *La concòrdia hispànica a començaments del segle XX* i 24 de febrer de 1964 *Antologia de la poesia i la cançó realista a València*, amb comentaris de Lluís Alpera.

⁴⁴⁷ ADEV fou fundat a casa de l'aleshores estudiant de Dret, Eliseu Climent. La declaració de principis va ser redactada pels estudiants de Dret, Lluís V. Aracil i Enric Solà.

que hi havia un Sindicat. I la manera de fer-ho era redactar uns principis a fi de demostrar-ne l'existència. El sindicat universitari entra en actuació el curs 1961-1962. Els principis fundacionals anunciaven allò que seria el Sindicat: un nucli de lluita contra el "*Sindicato Español Universitario*" (SEU) i l'estat de coses que articulava. ADEV manifestava que a la universitat d'aleshores existia:

- "a) Una discriminació econòmica que barra l'accés als estudis superiors de les classes treballadores de la nostra societat.
- b) La imposició de la ideologia oficial, a través de l'orientació general de l'ensenyament i, en particular, dels cursos obligatoris de "*Formación del espíritu nacional*" i "*Religión*".
- c) L'ús exclusiu i exclouent de la llengua oficial, el castellà, en detriment de l'idioma del nostre País, el català.
- d) El control repressiu de totes les formes d'expressió i de discussió, evidenciat per les diverses detencions policíaques d'estudiants i la destrucció sistemàtica de tot intent constructiu tendent a expressar i publicar l'espontània opinió democràtica dels estudiants.
- e) La implantació d'un Sindicat obligatori dependent de la "*Secretaría General del Movimiento*", amb una estructura autoritària que imposa les seves línies d'actuació, designa amb un criteri reaccionari i burocràtic els càrrecs decisius de la representació estudiantil, i prohibeix tota lliure iniciativa d'associació o actuació dels estudiants".

Davant aquesta situació, el dia 13 de desembre de 1960 un nucli d'estudiants valencians fundava ADEV amb uns objectius que volien transformar l'estat universitari d'aleshores⁴⁴⁸.

⁴⁴⁸ "EL DIA 13 DE DESEMBRE DE 1960, ens hem reunit un grup d'estudiants valencians de diverses tendències democràtiques, que coincidim en els següents punts bàsics:

- 1) Rebuig de tota discriminació ideològica i econòmica en el funcionament de la Universitat.
- 2) Exigència del lliure ús del nostre idioma nacional en tots els graus de l'ensenyament.
- 3) Rebuig absolut del "*Sindicato Español Universitario*" com a Sindicat representatiu dels interessos i aspiracions dels estudiants.
- 4) Rebuig del sistema de càtedres actual i de l'estructuració general de l'ensenyament universitari.
- 5) Aspiració a una forma d'estructura democràtica que permeti la llibertat d'expressió, reunió i associació, no sols en el nivell acadèmic i de defensa dels interessos professionals, sinó també per tal de canalitzar la presència activa dels estudiants en la vida de la nostra societat.

HEM DECIDIT constituir l'AGRUPACIÓ DEMOCRÀTICA D'ESTUDIANTS VALENCIANS (ADEV) la qual es proposa la representació lliure dels estudiants valencians, i queda oberta la incorporació de tots aquells qui, coincidint en les mateixes aspiracions bàsiques, es comprometen a col·laborar en una línia democràtica d'actuació cara al futur".

Allò que caracteritzava ADEV era, doncs, la lluita contra el SEU; però també, segons J. E. Garcés, fou un sindicat orientat a la "defensa de la pluralitat nacional" a l'estat espanyol⁴⁴⁹.

Pel que fa a les relacions d'ADEV vers altres organitzacions com el Moviment Socialcristià de Catalunya (MOSCA)⁴⁵⁰, cal dir que entre els seus militants no hi existia dependència. És a dir, un militant de MOSCA (que fou l'origen del Partit Socialista Valencià) podia ser integrant d'ADEV però no pas a l'inrevès. Garcés reconeixrà una

"total autonomia dins ADEV, que no era articulada amb cap partit polític. Els lligams de les persones amb partits era una matèria personal de cadascú, compatible amb els qui no érem militants de cap partit"⁴⁵¹.

D'altres militants com Miquel Vilar sí que hi veien una certa relació (Miquel Vilar era d'ADEV i MOSCA-PSV). D'altres però, reconeixeran també aquesta independència⁴⁵².

El període d'iniciativa d'ADEV arribarà fins el curs 1965/1966. Aquest curs representaria un tombant en el moviment universitari. La fi del SEU el març de 1965 comportà una dinàmica d'assemblees lliures d'estudiants. La primera, va ser el 2.III.1965 al Claustre de la Facultat de Lletres, on hi va haver l'adhesió dels catedràtics Carlos Paris i Manuel Garrido. L'estudiant i integrant d'ADEV Joan Bartrina hi va llegir un manifest.

El curs 1965-1966 però, veurà altres esdeveniments que explicaran la fi d'ADEV -el seu "esllanguiment". Primer, la vinguda d'uns estudiants espanyols de Madrid,

Devem la consulta del document fundacional d'ADEV a Ferran Zurriaga, a qui li ho agraïm.

⁴⁴⁹ Joan-Enric Garcés: Contestació qüestionari. Madrid, 13.XII.1992.

⁴⁵⁰ Per a MOSCA vegeu l'epígraf: Front polític: MOSCA.

⁴⁵¹ Joan-Enric Garcés: Contestació qüestionari...

⁴⁵² És el cas d'Albert Ferrer, militant d'ADEV i que va formar part de la plataforma estudiantil CUDE representant ADEV. Informació d'Albert Ferrer. València, desembre de 1992.

d'orientació comunista⁴⁵³. Un altre factor serà un debat intern a ADEV en aquell curs 1965-1966 polaritzat entre dues tendències: un sector nacionalista i un altre de comunista. Aquest debat intern era un indicatiu del fet que ADEV anava perdent la capacitat d'aconduir el moviment estudiantil. Davant aquesta situació apareixeria GUV, plataforma promoguda pel PSV a fi de cohesionar de nou ADEV sense aconseguir-ho. El tercer fet, l'aparició, amb la fi del SEU, del procés constituent del SDEUV (Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de València), en el curs 1966-1967. En aquest curs ja es constituí la I Reunió Coordinadora d'Estudiants de la Universitat de València entre els dies 30 de gener i 2 de febrer de 1967.

Però abans del procés que marcarà la seva fi, cal dir que els cursos en què ADEV va tenir més activitat foren els dels anys 1962/1963, 1963/1964 i 1964/1965. Al curs 1962/1963 ADEV féu un informe sobre la situació dels grups polítics universitaris remarcant que el "sector nacionalista dominava per complet la Cambra Sindical de Dret el Curs 1961-1962"⁴⁵⁴. En el segon curs citat ADEV assoliria 124 militants⁴⁵⁵ i veuria prohibides pel SEU publicacions universitàries⁴⁵⁶. Vicent Àlvarez connectaria el curs 1963/1964 amb el delegat de la FNEC a París, Joan Rabascall⁴⁵⁷. FNEC representaria ADEV en reunions d'estudiants internacionals.⁴⁵⁸ Ho va fer Vicent Àlvarez des de Montpeller on estaria fent un curs d'ampliació d'estudis. També va ser ell qui establiria

⁴⁵³ Es tractaven de: Daniel Gómez Bedate de filosofia; Juanjo del Àguila de dret; Carlos del Rio de dret; Angela Carrillo de dret; Carlos del Rio de dret i Maribel Capeli de filosofia. Informació de Joan Bartrina. Barcelona, octubre de 1992.

⁴⁵⁴ *Situació de la Universitat de València els Darrers Anys*, (material ciclostilat) [1962-1963], 4 ff.

⁴⁵⁵ Per Facultats, Filosofia i Lletres tenia 50 militants, Dret en tenia 40, Medicina 10 i altres Facultats 24.

⁴⁵⁶ Es tractava de la revista *Concret*, de la Facultat de Filosofia i Lletres i *Batas Blancas*, de la Facultat de Medicina, en la qual Ferran Martínez Navarro --delegat de curs 1964-1965-- hi publicà l'article en català: "Fam i Malalties" (núm.: 5, gener de 1963).

⁴⁵⁷ ADEV emetria un comunicat en el qual reconeixia la representació que feia FNEC en ignorar el fet nacional peninsular:

"CUDE formada a la altura de las camarillas de FUDE de Madrid y del INTER de Barcelona no ha sabido superar la estructura unitarista del SEU y su manifiesto no ha aludido siquiera a las reivindicaciones culturales de la nacionalidades vasca, catalana y gallega, ni tampoco a la ausencia de la Universidad en Bilbao" ("La Agrupación Democrática de los Estudiantes Valencianos").

⁴⁵⁸ FNEC representaria ADEV a nivell internacional, per exemple en una reunió de sindicats universitaris a Stuttgart, els dies 4-6 de juny de 1964. Els sindicats que hi anaren representaven Espanya (CUDE), Euskadi (EIA), Països Catalans (estudiants de les Universitats de València i Barcelona, FNEC) i delegacions de Bèlgica, Dinamarca, Escòcia, Anglaterra, Gal·les, Irlanda, Suècia, Holanda, Suïssa, Turquia, Iugoslàvia i Alemanya Federal. (*Foc Nou*, quart trimestre de 1964, núm.: 20, pàg., 5).

una relació amb la revista del casal català de París, *Foc Nou*⁴⁵⁹.

El curs 1964-1965 va iniciar-se amb una manifestació contra el SEU d'estudiants, el 9 de novembre de 1964, que va acabar amb detencions⁴⁶⁰. La concentració de la I Assemblea Lliure -en què es demanava: Sindicat Lliure, autònom i democràtic, amnistia per als estudiants, llibertat d'expressió docent, solidaritat amb els treballadors de l'estat espanyol i fer el dia 2 de març el "dia de l'estudiant"- donà pas al dia 2 d'abril de 1965 a una concentració de 2.000 estudiants que van sortir en manifestació des de la Facultat de Filosofia fins la redacció del diari *Levante*. Van cremar-hi diaris i es practicaren unes trenta detencions. Els dies 22 i 23 de març, previs a la manifestació, el moviment estudiantil havia fet un altre pas: la convocatòria de la I Reunió Coordinadora Estatal, en la qual es redacta la declaració de principis de CUDE. En aquesta reunió hi van prendre part, a més dels estudiants de València i Barcelona, els de Bilbo (representant el País Basc) i Madrid, Oviedo, Salamanca, Valladolid i Saragossa, representant estudiants espanyols. El 7 d'abril del mateix any es celebraria la segona, contra el SEU.

De fet aquestes reunions eren organitzades per CUDE (Confederació Universitària Democràtica espanyola)⁴⁶¹. Una de les seves tasques, va ser "coordinar els moviments universitaris a nivell exterior"⁴⁶². Aquesta coordinació farà que el seu secretariat d'exteriors sigui a mans d'estudiants catalans⁴⁶³. La secretaria d'interior era per a Pilar Bravo. CUDE, però, tot i que col·laborarà a eixamplar l'ampliació de la militància"

⁴⁵⁹ Hi enviaria articles donant a conèixer la situació política del País Valencià: *Foc Nou*: "La Situació a la Universitat de València", núm.: 16, gener-març, 1963, pàgs., 8-9; "Notícies del País Valencià", núm.: 17, abril-juny, 1963, pàg., 6; "Burguesía y separatismo. Una nova maniobra anti-catalana", núm.: 18, juliol-setembre, 1963, pàgs., 14 i 20; "L'aplec de la joventut valenciana suspès manu militari", núm.: 19, maig-juliol, 1964, pàg., 5; "El 726 aniversari de la fundació del regne de València", núm.: 20, quart trimestre, 1964, pàgs., 4-5. Vicent Àlvarez signarà com a Xavier Roig en els números: 17, 18 i 19 de la revista.

⁴⁶⁰ *Informe de la Comisión Nombrada Por la Cámara Sindical de la Facultad de Filosofía y Letras de Valencia Sobre los acontecimientos Relacionados con la Manifestación Celebrada ante la alcaldía de la Ciudad el día 10 de noviembre de 1964.*

⁴⁶¹ CUDE va ser fundada el mes de desembre de 1963 (un any abans s'havia fundat INTER, organisme de coordinació entre facultats) a partir de les organitzacions: Associació Democràtica d'Estudiants Catalans (ADEC), Associació Democràtica d'Estudiants Gallecs (ADEG), Agrupació Democràtica d'Estudiants Valencians (ADEV), Associació d'Estudiants Bascs (EIA) i la FUDE.

⁴⁶² Informació de Miquel Vilar. Barcelona, juny de 1990.

⁴⁶³ Jordi Estivill i Miquel Vilar.

produí un cert "esvaïment" a l'ADEV⁴⁶⁴.

El control de la secretaria d'exters per part de nacionalistes⁴⁶⁵ facilità la relació ADEV-USNSA (sindicat d'universitaris nord-americans) a fi que els universitaris valencians fessin uns viatges als EUA. La via de contacte amb el cònsol dels EUA, T. Towel, era Miquel Vilar. L'octubre de 1965 hi anaren Eliseu Climent, Miquel Vilar, Ricard Pérez Casado, Joan-Enric Garcés i Joan Omenyaca.

A nivell d'organització l'estructura del sindicat partia de cercles concèntrics ("funcionava concèntricament", dirà Miquel Vilar): *responsable de curs, responsable de facultat i colla de facultat*. El primer coordinador d'ADEV va ser E. Climent, el segon fou Miquel Vilar (cap del curs 1964-1966). Aquesta organització es feia perquè, calia "copar les cambres de les diverses facultats".⁴⁶⁶ I perquè també calia impedir la implantació del FUDE. La fi de l'ADEV va coincidir amb la creació del GUV (Grup Universitari Valencià d'Esquerrers), el curs de 1965-1966, lligat al Partit Socialista Valencià (PSV)⁴⁶⁷.

Pel que fa al component nacionalista d'ADEV cal dir que molts dels seus militants el consideraran determinant pel que fa a l'acceptació del nacionisme per a d'altres formacions estudiantils: "Penso que ADEV ajudà -diu Pere Zamora- que al començament del moviment universitari sigués present el valencianisme cultural"⁴⁶⁸. Aquesta orientació nacional, recollida en la *Declaració* d'ADEV esmentada, es correspondria a una etapa en la qual aquest sindicat era dominant abans de la implanatació del PC a la universitat. "El PC no existia a la universitat com a partit"⁴⁶⁹.

⁴⁶⁴ Informació de Miquel Vilar. Barcelona, juny de 1990.

⁴⁶⁵ Vegeu nota 458.

⁴⁶⁶ Informació de Miquel Vilar. Barcelona, juny de 1990.

⁴⁶⁷ Els dos primers articles del seu reglament afirmaven quins eren els àmbits i quina orientació de GUV:

"Article 1.- L'activitat del GUV es restringeix exclusivament al camp universitari.

Article 2.- Qualsevol acció que s'enquadre dins una política d'esquerrers o que accelere el procés cap els objectius del GUV podrà ser patrocinada o realitzada".

Informació facilitada per Vicent Àlvarez.

⁴⁶⁸ Pere Zamora. Contestació Qüestionari. València, novembre de 1992.

⁴⁶⁹ Informació de Joan Bartrina. Barcelona, octubre de 1992.

ADEV, doncs, apareix en un moment en què comença d'iniciar-se l'activitat del grup de *Didleg* al voltant de la tasca nacional. Aquest Sindicat però, formaria part d'una plataforma nacionalista, que tindria una primera expressió política: el Moviment Socialcristià de Catalunya (MOSCA).

1.2.1.3 Front polític: MOSCA.

El nus polític del treball organitzatiu era dut a terme pel Moviment Socialcristià de Catalunya. Segons Zurriaga, va començar-se'n a parlar cap a finals de 1960. El juliol de 1961 a la Ruta Universitària de Portaceli, també hi serà MSCC com a organitzador. Una altra dada d'interès és que el 13 d'octubre de 1962 hi hagué una reunió del Moviment a Cullera. En aquesta reunió, segons Zurriaga, el nucli o "partit" ja apareix com a estructurat. Però més enllà d'aquestes fites organitzatives o de canvi de nom: el pas de social cristià a socialista i del pes de Catalunya a València per donar origen al PSV (Cucó: 1989:271), crec que cal centrar el sentit d'aquesta organització en el que significà de ciment ideològic i d'afirmació política aleshores. És a dir si, per exemple, un integrant del MSCC, com Ferran Zurriaga, deia que l'homenatge a Vicens Vives del gener de 1961, fou la "primera vegada", on es mostrà un "nacionalisme diferent" als anys trenta. En el fet de la tasca política -de fet encara incipient: parapolítica- MSCC no significaria un equivalent polític del discurs acadèmic-ideològic, com a fruit d'una divisió de treball: universitat/ discurs intel·lectual-nucli polític?

MSCC va començar les seves passes arran del viatge al Principat de 1960, i fou a Andorra quan, segons Climent, en començà a parlar amb Max Cahner. Fou, diguem-ne, una conseqüència política d'aquell viatge i de les relacions amb el Principat d'aquells universitaris. Sergio Vilar, lligaria aquella relació amb el Principat a l'hora de situar el MSCC,

"un movimiento social-cristiano de tendencia catalanista, es decir de vinculación del País Valenciano a Cataluña" (1976:332).

Aquest Moviment fou el gressol del futur PSV. És a dir, en fou el nucli primer, a nivell molt intern: clandestí. Pocs universitaris en coneixien l'existència, encara que en sentien a parlar.

Aquelles reunions a casa d'Eliseu Climent eren del MSCC i s'anava incrementant amb nous militants a més del nucli inicial (Climent, Ferran Zurriaga, Ferran Martínez Navarro, Vicent Àlvarez); seguiran Alfons Cucó, del qual diu Climent que era el

"número 5" i Joan Francesc Mira, que "anima molt la funció del partit". Climent coincideix amb Zurriaga, i situa el MSCC (popularment MOSCA), a 1960. Aquests primers integrants parlen tant de "moviment" com de "partit". Els primers temps del PSV seran doncs, els temps de MOSCA. Tot el procés de formació del PSV partia de MOSCA. Des del "moviment s'anà a la forma "partit", progressivament sense solució de continuïtat. L'any 1960 fou el naixement del PSV sota la forma MOSCA.

La ideologia s'orientava cap al socialisme partint d'una assumpció del cristianisme compromès. El socialisme s'estava definint a través de l'estudi d'autors i de reflexió al voltant d'idees socials. Alguns dels seus integrants plantejarien models d'aplicació del socialisme a tenir en compte. Però, bàsicament, MOSCA era una volta, un grau més, de visió política del nacionalisme ("*Ese movimiento se hizo poco a poco socialista*", dirà Vilar: 1976:332). El camí doncs, era marcat. Tot era qüestió d'anar eixamplant-ne l'acció organitzativa i la maduració ideològica. Les idees del MSCC, segons documentació de l'època, era al voltant de com organitzar l'acció pràctica. Aquest era un fet bàsic: sortir del treball intern per assolir una superfície (treball públic). El document *Acció Vers l'Exterior* (1961), és molt explícit: com calia fer treball polític partint de la situació real d'aleshores. Com es veia el País Valencià de 1961?

"Cal que comencem per acceptar conscientment i clarament la veritable situació del nostre poble i deduir d'ella la nostra posició.

I en aquest sentit haurem de veure que no estem en el cas d'uns homes que treballen per assolir el domini sobre una heretat, -en aquest cas una comunitat nacional, concreta i definida-, sinó en la posició dels que volen fer eixir a la llum una realitat que avui dia existeix tan sols en potència. El País Valencià és ara, històricament, en aquests moments reals de 1961, poca cosa més que un cúmul d'immenses possibilitats com a poble, com a comunitat essencial. Ens cal fer brollar les possibilitats que el País té com a grup social ben determinat, d'arribar a convertir-se en comunitat nacional amb consciència de comunitat"⁴⁷⁰

Aquesta orientació, acumula els elements que anaven formant una progressiva organització política del grup nacionalista. S'hi concep que els protagonistes dels anys seixanta parteixen d'una tradició política de la qual serien transmissors (el concepte d'"heretat"). És a dir calia partir de la potència a l'acte fundacional, real, d'una comunitat nacional. Totes les característiques que hom tenia com a poble, explicitar-les

⁴⁷⁰ Agraeixo la gentilesa que Ferran Zurriaga ha tingut vers el treball a l'hora de facilitar la següent documentació : *Lluita, Diàleg* i diversos documents de MOSCA: *Acció vers l'exterior*, la declaració de principis MOSCA, el text que cito del Socialisme, etc.

per assolir una comunitat, un "grup social" amb consciència nacional.

Si hem anat veient l'estructuració d'aquest grup, les seves idees en els diversos aspectes de la manifestació cultural, és perquè es partia d'una voluntat de fer un treball per al futur. Si hom començava a tenir clara aqueixa orientació, aleshores calia aplicar-la sobre el terreny: estendre la vehiculació política d'una comunitat nacional que prenia el País Valencià com a àmbit polític d'actuació en relació amb la resta dels Països Catalans com a nació cultural, per *comarques*. Hom tendia a socialitzar un missatge innovador políticament, com era el contingut intel·lectual d'aquell primer nacionalisme polític valencià, que sortia de la ciutat per a vehicular el territori, i des de les comarques, nacionalitzar la ciutat. Era una concepció que cercava la reciprocitat entre urbs i rerapaís. Per aquesta raó, aquesta organització que significativament hom concebia com a *Acció vers l'Exterior* (que Ferran Zurriaga adscriu als "primers temps" de la MOSCA)⁴⁷¹ formaria part del que MOSCA entenia com a *Dinàmica d'Un Grup Comarcal Constituït* (1961). Aniré simultàneament l'exposició dels dos projectes, encara que en realitat el de l'*Acció Exterior* era contingut en aquest darrer. Allò bàsic per a MOSCA, era doncs, com arribar a progressius nuclis per a difondre el que entenia com a "Esperit Comunitari" i que es formava i conreava "amb la participació d'una mateixa doctrina, reunions i diàleg, convivències" (*Dinàmica...*). Així, doncs, calia partir d'un nucli reduït, determinat com el que s'anà formant amb aquells estudiants que es reunien a casa d'Eliseu Climent a partir de desembre de 1960 i irradiar cap enfora. Segons l'*Acció Vers l'Exterior*:

"La presa de consciència comunitària d'un grup social correspon sempre, en qualsevol moment històric, a unes minories. Cal que aquestes minories tinguin en compte les circumstàncies històriques i la mentalitat i les possibilitats dels homes, la consciència dels quals ens proposem desvetllar. I aquesta es la nostra problemàtica com a minoria en lluita per la reconstrucció del País".

Aquest projecte d'*Acció*, doncs, era la base d'actuació pràctica comarcal. Quan parlem sobre les conferències a diverses comarques del país haurem de pensar que la seva finalitat era socialitzar una determinada visió nacionalitària i deixar-hi constituït un nucli de treball cultural i polític.(que és el que passarà entre 1961-1962, bàsicament), i per bastir aquestes bases calia partir de la situació concreta de cada comarca. Per aquesta raó hom preveia:

⁴⁷¹ Informació de Ferran Zurriaga. València, juliol de 1991.

"Tots els moviments de renovació col·lectiva d'un País dependran de l'*adequada proporció* entre les *expressions de la minoria activa* i les *realitats característiques* de la massa social. El més mínim desacord entre unes i altres farà infecund l'esforç i la responsabilitat de que això succeeixca recaurà sempre sobre la minoria, element creador, amb el deure, en el nostre cas, de servir als hòmens servint al País.
-Necessitat de fer visites als pobles, per a conèixer altres problemes....
-Inquietuds aprofitables per nosaltres...."

Calia aprofitar els canals reals pels quals hom podia començar a treballar a fi de no crear un "desacord" entre l'acció de la minoria i la realitat social". El grup no havia de fer una fugida endavant, portat per "la suma pròpia manca de sentit social o per un idealisme desencarnat". Tota aquesta tasca el grup la preveia com a "fonamental" a fi de poder entendre el nostre nacionalisme a altres llocs i per reclutar gent nova".

El problema però, era el com: quins mitjans calia per abastar aquesta extensió del nacionalisme comunitari. MOSCA dividia "ELS MITJANS D'ACCIO" en dos blocs. El primer, era la "Valencianització del país" i el segon era "Reclutament de gent nova". Pel que feia a la "valencianització", calia abastar tres nivells: elaboració d'enquestes i estudis per al "Coneixement real i a fons de la població"; "Una acció planificada eficaç i discreta sobre la població" i el tercer nivell: "Sensibilització de la població per les coses del País".

Pel que fa al primer nivell era el més bàsic: apropar-se, prendre un primer contacte, al nucli de treball i per això calia veure:

- "- naturalesa i circumstàncies de la població.
- estudi dels seus grups humans (obers, llauradors...)
- penetració en els centres d'activitats, societats, casinos.... que tenen un valor i significació dins la població (C. Excursionistes, Ateneus, Casinos Musicals) i les que no tenen una finalitat educativa en les seues activitats i despertar en aquestes una consciència formativa (Societats de caçadors....)
- establir relacions amb algun antic valencianista, cursetistes dels Cursos de Llengua o Cronista de la població"

Un cop fets els primers contactes d'introducció al nucli, calia passar a planificar unes activitats al poble o ciutat al voltant de temes o activitats realcionades amb el país: cursets de llengua, conferències sobre temes determinats, difusió del llibre per mitjà de parades de llibres en dates determinades: Sant Jordi... difusió de discs en català, fer

"Setmanes de Joventut".

En aquest cas MOSCA prenia com a model la "I Setmana cultural" de Terrassa, on hi hagué actes i conferències, audicions musicals, organització de parades de llibres, etc... Finalment, un cop fet aquest treball cultural, de base, ja es podia incidir en el nucli sobre temes concrets del País. Era una fase més ideològica, conseqüència de les dues anteriors. En aquesta "etapa" (si realment es pot parlar pròpiament d'etapa quan tot era simultani) hi havia els següents punts a tenir en compte:

- identificació de la gent i acceptació de la idea que som un poble i una patria pròpies.
- Progressivament, anar donant forma i cos a la idea comunitària de poble.
- Que tothom s'adone de la necessitat de la subsistència del nostre País com a poble.
- Substituir l'idealisme romàntic i sentimental o el folklorisme per un patriotisme conscient.
- Oferir sempre una doctrina seriosa i realista."

En aquells moments en què aquells joves es feien amb Joan Fuster, les relacions amb Miquel Adlert i Xavier Casp ja anaven distanciant-se. He de recordar, que a joves com Climent, quan anava a la tertúlia, Miquel Adlert li fa llegir *La Nacionalitat Catalana*⁴⁷², en un moment, finals del cinquanta (1958-1959), que encara tenien una "consciència enormement difusa", abans d'anar al Principat el 1960.

Aquell viatge, segons Climent, va incidir en un canvi de "l'estructura mental", ja que hi veien "un altre model de país", segons Climent. Doncs bé, en aquesta conjuntura d'impuls en iniciatives i contactes, les dissensions de Miquel Adlert amb Joan Fuster, (de qui n'hem reproduït significatives reflexions al voltant de la ideologia "regnícola", d'Adlert), les postures de Miquel Adlert eren vistes per aquells universitaris com a passades: dels anys trenta.

En una carta de Climent a Cahner diu que [referent al document que sortiria a *Serra d'Or* el juny de 1961] "es clar que no ho acceptem. Es antiquat i a més típic valencià del 32 al 36(..) Les idees d'Adlert estan emparentades amb les del nuclis de la Ribera (...)"⁴⁷³.

⁴⁷² Informació d'Eliseu Climent. València, maig de 1993,

⁴⁷³ Carta d'Eliseu Climent a Max Cahner. València, 19.IX.1960.

La dinàmica del nucli continuava. A la carta del 12 de novembre de 1960, Climent posa en coneixment de Cahner que "la secció de Comarques comença a marxar. Va bé realment. S'han organitzat unes conferències a Rocafort fetes totes per estudiants"(...). El tombant de 1960 a 1961 anuncia un altre graó en l'organització del nucli: les reunions. Tenim constància de les cinc primeres reunions organitzatives d'activitats, bàsicament de debat intern, per aclarir idees. També s'hi afegien nous militants. Aquestes reunions poden adscriure's al MSCC, ja que segons Zurriaga, per aquelles dates (novembre de 1960) Fuster ja estava al corrent de la seva existència⁴⁷⁴.

1.2.1.3.1. Primeres reunions de MOSCA.

La primera reunió⁴⁷⁵ es va fer el 24 de desembre de 1960 organitzada per Ferran Zurriaga i Eliseu Climent, que n'era el nucli inicial. Era una reunió on s'havien de plantejar coordinacions quant a les reunions. Calia escriure Josep Ballarín i veure les relacions entre Vicent Ventura i Mossèn Espasa i Signes. Com a primer debat que es proposava era un "Estudi i discussió" per la pròxima reunió sobre el text, "Proletariat al Principat".

Com a primeres conclusions a les quals arribaren van ser: la "formació d'un nucli comunitari" i com a conclusió del debat intern: "El País Valencià menys cristià, amb excepcions, que al Principat".

La segona reunió es va fer el dia 29 de desembre de 1960, encara amb Zurriaga i Climent com a components. S'hi preveia organitzar un "seminari d'estudis socials" (per la qual cosa havien de parlar amb Vicent Ventura). I com a tema de la pròxima reunió es proposà: *L'Església davant el problema social* i *Els Catòlics i les esquerres*, el qual comentà Eliseu Climent "a partir d'un article de la revista *Cahiers livres* núm 4. Quant al tema proposat a la primera reunió, que era l'Estudi Social núm. 1" el dividien en les següents parts: una part metodològica que requeria una "necessitat d'adequada proporció entre les expressions de la minoria activa i les realitat característiques. Fora idealismes. Existeix entre nosaltres aquesta adequació: cal, doncs, conèixer el poble, gent, forma de

⁴⁷⁴Informació de Ferran Zurriaga. València, març de 1990.

⁴⁷⁵ Dec la documentació d'aquestes reunions a l'amabilitat de J. F. Mira.

reaccionar...."; una part dedicada al "Coneixement del "Proletariat" en la qual es plantejaven els interrogants:

- "- Què és el proletariat? "tota massa obrera com element de treball.
- El problema fonamental del proletariat és la manca de consciència de classe.
- Factors positius de la mentalitat obrera.
- Característiques del nostre proletariat.
- Actituds mentals concretes del proletariat industrial"

I una altra part orientada a la "formulació social nostra":

- "- Programació social fonamental.
- Coneixement de la realitat social
- Prendre contacte amb la classe treballadora".

A la tercera reunió, que tingué lloc el 12 de febrer de 1961, s'afegeix al nucli, Ferran Martínez Navarro, estudiant de Medicina. S'hi comenten les relacions amb Max Cahner i amb el grup de *Serra d'or* (possiblement es tractà de trametre una carta a Max Cahner sobre un article a *Serra d'Or* del mes d'abril de 1961, sobre la necessitat d'una història nacional, no pas del Principat estricte), temes pertocants a l'organització de l'Aula Ausiàs March ("economia de l'Aula"), la marxa de la composició de la revista *Diàleg* (que, seguint Ferran Zurriaga, la primera reunió s'havia fet el dia 27.I.1961) i els contactes comarcals. El tema a comentar per a la pròxima reunió aniria a càrrec de Ferran Zurriaga: L'home comunista, el qual s'estructuraria en cinc parts: "Praxi, el Partit, Joventut del món, el proletari i Etapes".

La reunió número quatre, feta el dia 28 de febrer de 1961; continuava amb els contactes comarcals a : Torrent, Godella i Rocafort. Es féu una nova reunió per a la preparació de *Dialeg*. En aquesta reunió s'hi incorpora Vicent Àlvarez i els temes a tractar seran: "Eliseu [Climent]: 1) Dret Natural, 2) Dret Positiu i 3) La comunitat internacional; Ferran [Zurriaga]: 1) L'església i la vida social i 2) La cultura; Joan F. [Martínez Navarro]: 1) Els drets i els deures fonamentals de l'home i 2) les classes socials i Vicent [Àlvarez]: 1) L'Estat i 2) La Nació [tema basat en el treball de 1959/1960: *La Nació*].

La cinquena i darrera reunió de la qual hem tingut esment es va fer [el març de 1961], amb el segon número de *Diàleg* ja editat. S'hi anunciava fer una "excursió al Garbí", Eliseu Climent havia de preparar "*7 lliçons de Dret Civil*" i es preveia resoldre

el "cobrament de l'Aula Ausiàs March". El calendari dels pròxims temes a debatre era: Dimarts 14 de març de 1961: *La Comunitat internacional* (Eliseu); Dimarts 21 de març de 1961: *La Nació*; Dimarts 28 de març: *Deures i drets dels homes*; Dimarts dia 4 d'abril: el mateix tema de Ferran Martínez: *Deures...* exposat per Ferran Zurriaga. Aquestes reunions van ser les que van iniciar tota l'activitat política del grup de *Diàleg*. En foren les nuclears.

Com hom pot veure hi havia una orientació molt inicial quant a temes socials i nacionals. Els temes socials s'orientaven a estudiar la realitat del País Valencià. (Per exemple a la primera reunió hom arribà a una conclusió: "quan s'estudia el "proletariat" caldrà pensar molt amb el pes del camp i més al País Valencià és "fonamental"). Com hem vist, a aquestes reunions hi assistien els elements més polítics.

Els altres integrants del grup, per exemple, Lluís Aracil, feia unes activitats més culturals literàries. El nivell d'organització s'anava estructurant: un nivell més públic consistent en accions universitàries: elegir delegats de Facultat, controvèrsies amb professors, edició de *Diàleg*. I un altre nivell més clandestí format per les reunions esmentades que originaven el Moviment Socialcristià de Catalunya.

Però a la "superfície" anaven esdevenint fets que es complementaven amb el treball clandestí, i que hauríem de considerar com a base del treball més públic. El mes de novembre de 1960 apareixia a *Serra d'Or* l'article de Joan Fuster "Apunts per a una Rèplica a Vicens Vives"⁴⁷⁶, on es fa ressò de l'existència d'aquell nucli de joves amb consciència nacional, explicant que si bé no eren novedosos, ja que a València, hi havia un "clima semblant" feia uns quaranta anys, el que era innovador en aquella joventut (de Climent, Zurriaga, Àlvarez...) era quelcom que anava més enllà de l'afirmació de la "unitat de les terres de la nostra llengua". Fuster remarcava que:

"La novetat, el "miracle" [del qual parla sempre Miquel Tarradell a l'hora d'explicar el sorgiment d'aquella joventut], potser, és que hi ha un comerç prou viu de consciència de catalanitat, que es vol precisament rigorosa en les seves implicacions culturals, i que vol sentir-se corresposta amb els mateixos temes en els altres països catalans "(1960 [XI]:14).

I allò que Fuster demanava: la correspondència des del Principat, era allò que demanava Eliseu Climent quan escrivia a Max Cahner perquè baixés a València per a fer reunions

⁴⁷⁶ Aquest article ja l'havia començat a redactar el setembre de 1960, segons explica Joan Fuster en una carta dirigida a Max Cahner i datada a 19.IX.1960, en resposta al tema "valencià" d'en Vicens.

i organitzar activitats i viatges. I allò que feien els joves a nivell de base, ho demanava Fuster a nivell de la *intel·lectualitat* principatina:

"L'actitud que va perfilant-se al País Valencià exigeix ara una simètrica correspondència en les altres terres catalanes, i sobretot al Principat" (1960:14).

L'opinió de Vicens exposada mesos abans a *Presència...* era un punt d'arribada que havia costat 50 anys al professor universitari: ¿Vicens "acaba" i "comença", quant a consciència de catalanitat, amb aquell article: el 1960 (i, encara per via Miquel Tarradell)? Recordem-ne algunes línies, que fan esment del clima *començat* a València: "De València ens arriben bones noves, molt bones noves. Quelcom hi espurneja" (1960 [V]:6). On Vicens arribava ... Aquells joves i Fuster en partien. El complement arribava del sud, de València, i trencava els esquemes regionalistes de la historiografia catalana. També s'esdevenia per un semblant amb Ferran Soldevila, el qual va anar un sol cop a València, i acompanyat per Miquel Tarradell perquè visités els indrets que l'historiador contemporani i medievalista havia estudiat⁴⁷⁷. Les coses es capgiraven. Doncs bé, un altre *avís* valencià vindria de mà dels joves uns mesos més tard (1961).

A nivell més pràctic, una altra activitat d'aquells estudiants es produí com a conseqüència d'un accident que van sofrir uns estudiants valencians el 8 de gener de 1961. En ocasió de fer-los una missa, els estudiants enganxaren per les portes de la Facultat de Lletres i Dret unes papers fets en català amb la consegüent resposta enfurismada del catedràtic Corts Grau, a qui veieren plorar. La nota de resposta universitària es produí el 21 de gener de 1961 en la qual es reinvidicava, segons Zurriaga, l'ensenyament en valencià⁴⁷⁸. El text editat pels estudiants valencians deia:

CÒPIA DE LA CARTA ENVIADA A L'EXCEL·LENTÍSSIM I
MAGNÍFIC SENYOR RECTOR DE LA UNIVERSITAT DE
VALÈNCIA PER UN GRUP D'ESTUDIANTS.

Excelentísimo y Magnífico Sr. Rector de la Universidad de Valencia, Don José Corts Grau:

El pasado sábado, día 14 de enero, fué organizada por la universidad una misa en sufragio de las almas de los estudiantes valencianos muertos en la catástrofe ferroviaria de Hospitalet de Llobregat. Aparte de los

⁴⁷⁷ Informació de Miquel Tarradell. Barcelona, juliol de 1993.

⁴⁷⁸ Informació de Ferran Zurriaga. València, març de 1990

anuncios oficiales, un grupo de amigos de los fallecidos colocó una nota, redactada en valenciano, en las puertas de las aulas de la Facultad de Derecho, invitando a sus compañeros a asistir a aquel piadoso acto. La tarde del viernes, día trece, a las cinco, y en presencia de un grupo considerable de estudiantes. Vuestra Excelencia, al leer la nota fijada en la puerta del aula del cuarto curso, la arrancó y lanzó al suelo con muestras de indignación. Y luego ordenó a un bedel que destruyera los anuncios similares de las demás clases de aquella facultad. Los estudiantes que firmamos esta carta, no podemos silenciar la dolorosa impresión producida por un espectáculo de inmoderación, que, al mismo tiempo ha herido nuestra dignidad de universitarios y de valencianos.

Valencia, Enero de 1961.

AQUESTA CÒPIA HA ESTAT SIGNADA PER 258 UNIVERSITARIS VALENCIANS⁴⁷⁹.

Aquestes accions externes requerien a una mínima base organitzativa. De fet Climent en una carta a Max Cahner, apuntava quins eren els diversos fronts a partir dels quals treballaven, a les reunions que feien a casa de Climent "6 perones" [el radi s'eixamplava] i cada una s'encarrega de montar una secció d'activitats:

"Solà (Palerm) allò del "Butlletí Universitari" (*Diàleg*).

Boïls (Coniller): "Radiodifusió "(*Ràdio Cantarroja*) Cucó: Aula Ausiàs Marc [aquí hi hauria un relleu de Cucó per Ferran Martínez Navarro].

Mira i Zurriaga : Centre de Cultura Popular (en realitat era *Centre d'Expansió cultural*).

Ferran Martínez i jo [Climent]: Preparació d'enquestes.

Una de les coses que esta fent Zurriaga i Mira és montar una biblioteca ambulant. Han començat demanant llibres a la gent i en tenen 200. El dia 10 [de gener de 1961] comença l'actuació . Ací jo estic una mica posat. Veges si quan vinguis duus llibres.

"El Bulletí, és gairebé segur que s'editarà.

El Cucó té preparades unes conferencies per a l'Aula [és la de l'Homenatge a Vicens de gener de 1961](...)

Si tots aquestes plans es posen en marxa haurem avançat molt"⁴⁸⁰

⁴⁷⁹ Document localitzat al CEHI (Universitat de Barcelona).

⁴⁸⁰ Carta sense data d'Eliseu Climent a Max Cahner. Per les dades que s'hi esmenten i per la temporalitat, pot ser de desembre de 1960 o de gener de 1961.

De nivell organitzatiu n'hi havia de dos tipus: els interns (que tenien com a radi d'acció la ciutat de València, els treballs de MSCC i la resta de l'aparell organitzatiu: Ràdio, Aula i una mica més tard, 1962, el sindicat estudiantil ADEV (Agrupació Democràtica d'Estudiants Valencians) i els externs o d'expansió territorial: parades de llibres, Rutes, conferències i Aplecs. Poso les rutes en aquest nivell, perquè encara que s'organitzessin en aquelles reunions tenien per objecte sortir fora de la ciutat i conèixer el territori.

Ens hem referit fins ara a l'organització interna. Vegem a continuació com s'anava estructurant la tasca d'estendre l'activitat del grup a l'exterior.

1.2.1.3.2. La tasca de MOSCA a l'exterior.

La tasca d'expansió exterior del grup, que prèviament al projecte d'Acció Exterior, s'anomenava *Projecte d'un Centre d'Expansió Cultural* (i que contenia factors de treball com: creació d'una Biblioteca ambulant per a fer préstec de llibres sobre el país, conferències, actuació sobre agrupacions teatrals, Audicions de música...) eren les que d'habitud s'organitzava als pobles i, darrera cada acció d'aquest tipus estava MOSCA. L'acta d'una reunió de MOSCA del 21 de gener de 1962 és un exemple de com funcionava aquesta "Acció Exterior" a l'hora de dinamitzar totes les activitats culturals:

"Ferran [Zurriaga]: - Parlar amb mossèn Lluís sobre els col·loquis de la sagristia (col·loquis formatius).

- Parlar amb Aracil sobre els col·loquis interfacultatius.
- Buscar gent per a la Ruta [Universitària a Olocau].
- Tertúlia Facultat. Organitzar-les.
- Cartelera de l'opinió.
- De no poder fer-se els col·loquis formatius a la sagristia, pensar lloc.

Mira i Alfons [Cucó]: - Cursos de llengua.

- Buscar gent per a la Ruta.
- Aula.
- Audició musical.
- Parlar amb Blasco sobre l'homenatge a Unamuno per a aconseguir que les conferències de Reglà i Dolç se fassen en català.

- Parlar amb Polop sobre els col·loquis en Perits.
- Congregacions.

Comarques Mira -Castelló (diumenge)
 Alfons- Xàtiva. parlar amb Dolç Gandía?

Ricard Pérez Casado: Biblioteca.

El pròxim diumenge es parlarà sobre un pla formatiu per al grup"⁴⁸¹

Pel que fa a la dinàmica comarcal de MOSCA ho veurem més endavant. Tan sols dir, que els inicis dels contactes, per exemple, a Castelló seguien les pautes del programa d'Acció Exterior: és a dir la connexió primera s'efectuava sobre nuclis sensibilitzats que ja havien començat a fer alguna tasca cultural, com era el cas del Centre Excursionista de Castelló.

Referent al cas de la Biblioteca, n'era efectivament responsable Ricard Pérez Casado. Es tractava d'una "Biblioteca Ambulant" a fi de deixar llibres en préstec, i segons Pérez Casado, "fer contactes". El contacte per a deixar-los era el mateix Ricard Pérez Casado, que col·laborava amb Joan F. Mira. El sistema era bàsic: deixar llibres numerats i fitxats prèviament. Tenim esment, que va començar a funcionar immediatament ja que un fitxatge de volums es va fer el 2 de febrer de 1962. D'alguna manera era seguir les passes de *Distribuïdora General*, però duta per MOSCA. Els apartats d'aquesta Biblioteca Ambulant eren "Novel·la", "Història", "Llibres formatius" i "Poesia"⁴⁸². La Biblioteca s'inseria en aquell pla d'estendre's pel país i ser vehicle de conscienciació. Era un mitjà de treball cultural i polític: a través del fet de comprar llibres que tenien relació amb el país o amb les ciències socials que en tractessin diverses temàtiques, podrien fer-se uns contactes per a organitzar, amb els altres nivells un nucli de treball implantat. I aquest fet d'augmentar el nombre d'afiliats o de simpatitzants, hauria de crear un teixit cultural a nivell de base, de societat, i que fos mitjançant diverses fases. Primer de tot, calia tenir consciència -"responsabilitat". El grup que configurava la MOSCA estava fent un treball d'innovació política en estendre el

⁴⁸¹ Agraeixo el document a Joan-Francesc Mira.

⁴⁸² Entre els llibres de formació hi havia: *La Constitució Interior a Catalunya* (Rovira i Virgili); *Els Pobles Joves* (Joan Crusellas); *El País Valencià* (F. Mateu i Llopis); *Notícia de Catalunya* (Vicens Vives); *Histoire Spirituelle des Espagnes* (Carles Cardó); *La llengua dels Valencians* (M. Sanchis Guarnier); *Nosaltres els valencians* (Joan Fuster); *Marxisme, existencialisme i Personalisme* (J. Lacroix); *Cristianisme i Colonialisme* (R. Delavignette). *Concepte Doctrinal del Valencianisme* (Joaquim Reig). Entre els llibres d'història, *Aproximació a la Història d'Espanya* (Vicens Vives); *Vinatea* (Carreres Zacaïres) i *Història del Regne de València*.

nacionalisme arreu del país. Deien:

"Ningú fins nosaltres s'ha proposat d'ensenyar a la joventut (...) a conèixer el País i a estimar-lo. Aquesta es una tasca urgent a utilitzar i per a la qual es precisa de molts treballadors que escampen arreu del país, el nostre esperit.

La capacitat de nous elements, és doncs, necessari e imprescindible, ja que permetrà:

- Augmentar nostra capacitat d'acció.
- Augmentar les possibilitats d'influència sobre la massa.
- Arribar a fer en un temps prudencial tota la tasca assignada a un grup orgànic".

El fet de fer "proselitisme" (que era el terme emprat per MOSCA) volia recaptar joves de tots els sectors socials. En concret se centraven en: "elements universitaris, elements obrers i elements amb condició de líders". L'edat mínima en la qual era més freqüent trobar aquests integrants del nucli a constituir entre els 20 i 25 anys, en posseir, el candidat, segons MOSCA, un conjunt d'aptituds personals que eren indispensables (a nivell, per exemple de "voluntat", "capacitat d'entrega", etc...)

Entre les característiques que es trobaven en cada tipus d'integrant esmentat es remarcaven les següents: Els

"Elements universitaris "podrien crear una doctrina de saber-la exposar, de planificar l'acció, d'indicar l'oportunitat i la forma de posar en pràctica els nostres principis (...). La gent amb formació universitària té en els seus respectius pobles un prestigi i un ascendent considerable, que pot posar molta gent al nostra favor".

El *lideratge* calia trobar-lo entre aquells sectors de població que per la seva especificitat social, personal o cultural pogués ocupar "llocs claus de la població". Finalment els "elements obrers". La voluntat d'adscriure aquest sector social al nacionalisme polític es donava perquè un projecte nacional havia de tenir consciència de la qüestió social:

"Tota acció social, tota activitat de servei al País, ha de comptar amb la classe que serà pràcticament protagonista (...). No podem fer res si no tenim al costat el grup més nombrós, el de més vitalitat, i fins i tot, el que és capaç de més fidelitat, si el sabem posar en peu".

MOSCA projectava integrar tots els sectors de treballadors, a fi que fossin ells mateixos qui escollissin el seu "líder obrerista". L'objectiu era adscriure la "massa obrera" en el problema de la renovació i redreçament del País "(*Dinàmica d'un Grup Comarcal Constituït*). Tot aquest model d'aplicació política a la realitat d'una comunitat volia dir que el treball polític real iniciava el camí. Hi havia la voluntat de fer un projecte de partit en el qual tinguessin representació tots els sectors més dinàmics del país hi era. Que la visió del fet nacional ja anava molt més enllà -ja eren dues visions totalment distintes- del fet literari o cultural inicial era un fet. Ens trobem amb la base del Partit Socialista Valencià.

Els vuit anys posteriors de funcionament del PSV aniran desenvolupant tots aquests elements. Però, MOSCA, per molt provisional que encara fos, ja contenia *in nuce* uns elements de treball per al futur, per als propers anys. L'estratègia consistia a anar bastint fronts de lluita: acadèmics i extraacadèmics. Penso que aquests aspectes pràctics, de treball real, poden explicar millor, són més significatius, que no pas plantejar el tema en termes estrictament ideològics: si era o no marxista; o si era o no massa influït per un cristianisme de base. Considero que el debat ideològic que s'anava produint, com hem anat veient, era autònom: no impedia simultàniament anar fent nuclis a: Alcoi, Castelló, Bocairent o Ontinyent. La cosa (el treball) feia més que el nom (que sí que tenia com a referent el viatge de 1960; però no era cap motiu d'impediment, al contrari, per a fer tasca política). MOSCA i la seva dinàmica suposava pensar la cultura en termes d'irradiació/ socialització política. I això, com deia el document esmentat era una innovació.

1.2.1.3.3. MOSCA: ideari polític.

L'ideari polític de MOSCA era doble: la realitat nacional i la realitat social. Pel que fa a la realitat nacional se sotmetien a debat textos sobre temes generals que incidien en la ideologia del moviment. El text *El Dret dels Pobles a Disposar de Si Mateix*, fet per Vicent Àlvarez (abril de 1961) era, segons Ferran Zurriaga un treball de "reflexió, per discutir-ho als grups de PSV". Heus ací aquella sinonímia que esmentàvem: el 1961, vist des d'ara, podia equivaldre a MOSCA-PSV. El treball d'Àlvarez era una reflexió

sobre l'"Evolució Histórica" del principi de les nacionalitats i dels seus condicionaments⁴⁸³. Es tracta d'una exposició de tipus general sobre aquest concepte, d'un treball de tipus formatiu, de militància. De tota manera, aquest treball d'Àlvarez no era el primer. Recordem que el curs 1959/60 ja havia estudiat *La Nació*, text emprat per MOSCA.

La realitat social era a doble nivell. Uns treballs expositius sobre models de Socialisme i unes reflexions sobre la tasca dels Cristians. Pel que fa al primer tipus de reflexió, Ferran Zurriaga redactà el text *Socialisme*, també "dels primers temps del PSV [MOSCA]"⁴⁸⁴. En aquesta redacció, a nivell de correccions, prenia part el seu oncle nacionalista Ismael Rosselló Zurriaga: una complementarietat. Era una ressenya, aquest text, del llibre de Gerard Marcy: *Els Corrents Socialistes*. El text de Zurriaga consistia en una exposició dels models de socialisme, entesos en tres "Corrents": "El marxisme ortodox", "les Desviacions del marxisme" i "Els Avançaments" del marxisme". Pel que feia al "marxisme ortodox", hom arribava a la següent conclusió:

"El marxisme ortodox té de la seua part el número de militants, l'organització i el dinamisme. Sostingut per una doctrina coherent i en aparença satisfactòria per l'esperit, ha sabut formar, en el món sencer, militants que viuen el seu marxisme i tenen la seguretat de cooperar a la salvació dels seus germans".

La concepció d'una altra branca del socialisme: el reformista, era vista així per aquells joves:

"El socialisme reformista, si bé té prou militants i la capacitat d'organització és forta, sembla pel contrari, que li manca dinamisme".

Quant al socialisme humanista, hom concloïa:

"El socialisme humanista i en terme generals, els socialistes espiritualistes, són més que tot socialistes en potència, que tenen una doctrina plena

⁴⁸³ L'autor hi analitza el pas del principi de les nacionalitats al principi d'autodeterminació, fent seva la definició d'autodeterminació de Rubio Garcia, per superar la postura del principi de nacionalitats, basat més en unes "característiques essencials de nació", entesa des d'una definició més política: "el dret de tots els pobles i de totes les nacions a disposar de si mateix en allò referent al seu estatut polític, econòmic, social i cultural".

⁴⁸⁴ Informació de Ferran Zurriaga. València, juliol de 1991.

encara de llacs i de tímids militants dispersos".

I finalment, pel que feia a les "Desviacions" d'esquerra, MOSCA entenia que:

"Els trotskystes i els membres de l'Esquerra Comunista, no tenen pel que pareix, ni l'organització ni la xifra; però tenen els dinamisme dels revolucionaris convençuts".

Aquesta visió global de les tendències socialistes⁴⁸⁵, significava que hi havia un principi d'afirmació socialista, que serviria de referent, de base, en l'evolució de MOSCA cap al PSV. El socialisme hi era, perquè formava part de la constel·lació cultural i intel·lectual d'aquell nucli de joves: no calia que ja fossin "idees fetes", hi havia un fet de base: la voluntat d'incloure aquesta ideologia. Que en la pràctica posterior, això s'assolís o no, ja era un altre fet. Es partia d'una globalitat de base. El canvi de socialcristià a socialista consistia a aprofundir en una ideologia que ja s'estava aconseguint: no era canviar d'un referent a un altre. Hi havia una intersecció entre el que era MSCC i el seu resultat final, el PSV. Era un continu.

Els models de socialisme, doncs es preveien diversos. Però ja hi havia concrecions. Una de les quals era, per exemple, tenir en compte el model suec i el de països on hi havia un socialisme de tipus reformista. Hom hi valorava la tasca real concretada en l'assumpció de l'economia mixta i la

"perfecció de l'Estat assistencial. [Era una visió que emfasitzava] "la intransigència ideològica" i "l'acceptació i acomodació a les realitats polítiques i econòmiques dels països respectius"⁴⁸⁶

L'altre nivell d'anàlisi, MOSCA partia de copsar el compromís real del cristianisme amb la comunitat, amb el país, a partir de la situació real de la societat: amb una base "radicalment injusta", "on hi ha milers de persones que passen fam i set de justícia, on hi ha pobles sotmesos per uns altres (...)". Enmig però "ens trobem el cristianisme" i

⁴⁸⁵ Altres lectures socialistes realitzades foren: *L'Escala Humana*, de Lleó Blum; *El Socialisme Humanista*, d'Andreu Hauriou i *Socialisme*, de Jean Lacroix.

⁴⁸⁶ Vid.: Jordi Vilaragut (pseud. de J. F. Mira): "Tendències actuals del Socialisme Europeu" a *Diàleg*, núm. 2, març de 1961.

"uns grups minoritaris, en augment, que intenten regresa als ideals bàsics del cristianisme, donant-li posem per cas, més importància a l'anivellació socials o a la veritable llibertat dels homes o dels pobles, que no pas a les processons, als ostentosos funerals o a les grans solemnitats (...)"⁴⁸⁷.

Un humanisme cristià que tenia uns referents al Principat amb la tasca del nucli de CC i Raimon Galí. Aquest humanisme cristià comunitari serà tema de Ruta Universitària, com veurem.

Tots aquests elements vénen a dir una cosa. El nacionalisme polític valencià d'orientació catalana començà a estructurar-se en forma de moviment i evolucionà cap a la forma partit. És a dir, es proposava d'aglutinar al voltant seu una teixit policlassista que funcionés des de la base: des de nuclis comarcals i que tingués una relació amb la ciutat. El 1962 MOSCA feia explícita tots aquests referents en forma de principi ideològic, de programa. Deia així:

"A) Som un moviment polític, tota la nostra activitat està en funció del bé de la comunitat on som inclosos, partim d'una concepció cristiana de la vida i per tant les nostres actituds hauran d'esser cristianes.

B) El nostre moviment no constitueix un determinat partit polític, som un grup que es proposa despertar en la gent dels nostres pobles, la consciència de pertanyer a la comunitat dels Països Catalans i en conseqüència treballar per la llibertat de Mallorca, Rosselló, el Principat i València. No intentem formar un estat tancat en si mateix, sino que proposem i creguem en la federació dels pobles peninsulars cap a la Nova Europa.

C) Si ens declarem socials, es per que intentem rebutjar el sistema capitalista, i al mateix temps no es conformen en solucions intermitges, com economia dirigida o una política paternalista.

Aspirem: A una economia completament planificada.

A un canvi d'estructures político-social

A un nou sindicalisme.

A una reforma en la distribució dels bens
i de la propietat.

Aleshores la nostra posició podrà semblar negativa davant de l'actual estat de coses a la Península, però en realitat, lluitem per el reconeixement de la nostra personalitat com a nació i per una major igualtat i justícia social"⁴⁸⁸.

⁴⁸⁷ Aquest text era d'un component del MSCC, Eliseu Climent i duia per títol: "Els Catòlics i les Esquerres" a *Diàleg*, núm. 3, abril de 1961.

⁴⁸⁸ *Moviment Socialcristià de Catalunya* (full ciclostilat) (1962). Dec el coneixement d'aquest document a Ferran Zurriaga.

És a dir recollia els elements bàsics dels fils conductors ideològics cara València en el conjunt català: humanisme cristià i socialisme.

Una activitat portada a terme per dos integrants de MOSCA, Ferran Zurriaga i Eliseu Climent, era l'elaboració d'uns fulls ciclostilats titulats *LLUITA*. La manera com es van arribar a fer, a banda del mucli pròpiament de MOSCA, ja indica quin era el nivell de mobilització d'aquells joves⁴⁸⁹. Segons Ferran Zurriaga⁴⁹⁰, *LLUITA* arribava a 287 persones d'orientació nacionalista i també arribà a Don Diego Sevilla Andrès, falangista, el qual, com a reacció va escriure a Levante l'article "*Burguesía y separatismo*"⁴⁹¹.

Diego Sevilla començava així l'article: "*Han llegado a mis manos ciertos panfletitos escritos en catalán, quejándose de los monopolios y de la falta de libertad de las tierras catalanas, entre las que incluye Valencia*". Sevilla es referia, implícitament, a l'ambient d'empenta que vivia València al voltant d'aquells joves perquè deia:

"Yo no recuerdo hayan recibido tanta facilidad en Valencia y su prensa los defensores de la catalanización de nuestro reino, o de la restauración, si se quiere, del espíritu catalán, que en nuestros días.

(...) [I de seguida trobà el boc expiatori] La plutocracia barcelonesa - quede bien sentado que hablamos de barceloneses- ha puesto desde hace luengos años, sus ojos en Valencia (...).

El aire de catalanización de nuestra vida tiene la base endeble de un nacionalismo trasnochado y de via estrecha (...).

Es verdad que este catalanismo de importación no es más que la cubierta de otras doctrinas nefandas que ya sumieron a Cataluña y a Valencia en lagos de sangre".

LLUITA. BUTLLETÍ INFORMATIU DEL PAÍS VALENCIÀ, era imprès a Olocau, amb la màquina d'escriure de Ferran Zurriaga. En sortiren sis números que anaven de Gener a Novembre de 1962. Els números 5 i 6 se subtitulen *LA VEU DELS SENSE VEU*. Entre els números que eixiren n'hi hagué un de dedicat a les detencions de maig de 1962 en solidaritat amb les vagues d'Astúries (el número de juny de 1962). La resta de números, eren dedicats a comentar aspectes de l'actualitat: des de la realitat *El nostre*

⁴⁸⁹ Els diners -500 pta.- que va obtenir E. Climent per a la vietnamita que n'imprimí els exemplars, eren destinats a la compra de llibres de Dret. Informació d'Eliseu Climent. València, febrer de 1992. Per a *Lluita*, P. Moragon, F.: *Prensa Clandestina al País Valencià (1962-1977)*, València, 1980, pàg. 10.

⁴⁹⁰ Informació de Ferran Zurriaga. València, març de 1990.

⁴⁹¹ Diego SEVILLA ANDRÉS: "Burguesía y separatismo" a *Levante*, 22.XII.1962.

poble i Europa, març de 1962) fins els esdeveniments de Munic de juny de 1962, als quals assistí Vicent Ventura (*Què ha passat a Munic?* Juliol 1962), passant per les informacions econòmiques (*Notes sobre la situació Industrial d'Espanya*, Setembre-Octubre 1962).

La presentació del butlletí al primer número es feia ressò del moment ideològic d'aquells joves. Així, doncs, recollia el camí fet, ja que tornaven a parlar de la responsabilitat de la generació nascuda c. 1940 vers la comunitat nacional catalana. El títol del document ja és revelador: *SOM I SEREM UNA COMUNITAT* i deia el següent al voltant d'uns mots de Joan XXIII:

"Que hem estat i que som malgrat tot una comunitat es un fet indiscutible i que avui en 1962, cap persona que no duga torbes intencions pot negar. Però avui, mentre el Sant Pare diu que una de les causes que fan mancar la pau al món són "l'opressió de les minories ètniques i lingüístiques"(1), mentre en la carta de la ONU es declara el dret de tots els pobles a l'autodeterminació, i mentre desapareixen els últims vestigis de l'explotació colonialista. Ací a la Península Ibèrica, hi ha unes minories ètniques i lingüístiques a les que se'ls nega el dret natural a l'ensenyança en la llengua materna, a les que no se'ls permet expressar la seua voluntat lliurement d'acord amb el dret natural, a les que per mitjans més premeditats s'intenta no sols ignorar les característiques d'aquest grups o minories sinó, el que es pitjor: **DESTRUIRLES**.

¿I com es troba la nostra comunitat després d'aquestes pressions externes? no ens manquen els elements diferenciadors bàsics, tenim una llengua, una economia, unes institucions, una història, una vocació europea i sobre tot un sentit de la llibertat i la democràcia molt arrelat.

Però degut a que no som regits per la nostra gent i a la enorme pressió que per mig de l'ensenyança, la premsa, la ràdio, el cinema, la censura, etc.... pertot açò, no té el nostre poble consciència clara de pertànyer a una comunitat: la comunitat que va desde Elx a Perpinyà: **ELS PAÏSOS CATALANS**. La pàtria de sis milions d'homes.

I aquella consciència es imprescindible per qualsevol cosa positiva: si volem una major anivellació social, si volem elevar el nostre nivell cultural, si volem en una paraula, fer una societat més perfecte es a dir, que hi haja una consciència i germanor entre els milions d'homes que formen part aquest poble. Si no és així el nostre paper en la història serà: els valencians, ser uns "levantinos", el Principat un mite, i Balears una "*colonia veraniega*".

¿Però nosaltres davant d'aquesta situació, quina actitud es la que prengam?

És clar que no podem ni devem adoptar una actitud còmoda. Com no tenim escoles cal que deprenem i ensenyem la nostra llengua, com no

podem utilitzar la ràdio, ni la premsa, cal que recurrim a altres mitjans, com per exemple el d'aquest BUTLLETÍ. Cal que ens esforcem, que no decaiguem, que pensem en el futur i que gravem en els nostres cors aquestes paraules: "Es el gran moment històric: O la nostra generació lluita o ha acabat la nostra missió històrica.

(1) Joan XXIII. Missatge de Nadal".

Aquestes ratlles superen aquelles de Joan Riera a *Diàleg* del mes d'abril de 1961 quan parlava del compromís que havien d'abastar el universitat. *LLUITA* marcava, -com ho feia també *MOSCA*-, el nivell polític d'aquells estudiants, o molts que ja deixaven de ser-ne, com E. Climent, que ja de bon començament es decantà pel treball polític per comptes de l'acadèmic. Aquest treball polític era paral·lel a la coneixença de Fuster. Vull dir, que no n'era dependent, per bé que les xerrades a les tertúlies, el seu referent hi tingués un pes intel·lectual determinat. Fuster mateix reconeixia davant de Pla tota la tasca dels joves en el diferents àmbits: des de la Universitat a les conferències comarcals. Li comenta:

"Al principi us indicava que hi ha gent jove, esperançadora. Són universitaris que treballaven força i fan les coses que semblen impossibles en la València de 1962. La Universitat mai no havia fet la impressió, mirada de lluny, de tan catalanitzada com avui. Hi ha mesos del curs escolar en els qual gairebé la meitat dels actes paracadèmics - conferències, col·loquis, etc.- s'hi fan en català, a la Facultat de Lletres, i això a causa de la pressió d'un petit grup d'alumnes. A la Facultat de Dret l'òrgan oficial de la Cambra Sindical es titula "Diàleg" i apareix redactat gairebé tot en català, etc. Aquests xicots fan versos és clar; però fan moltes més coses que versos. Hi tinc molta confiança, és una joventut magnífica. Però ningú no podria preveure el que donaran de si en el futur (...) Ara com ara treballen, ja us ho dic. Dins de la Universitat i fora d'ella: als pobles. Hi van a donar conferències; organitzen aquesta cosa que en diuen: "rutes", hi fan circular llibres, etc, és una modesta efervescència, modesta però certa, que podria multiplicar-se si disposàvem de mitjans, naturalment". (Josep PLA: 1975 [vol 29]: 390).

Ben altra parer tenia d'aquesta situació Miquel Adlert, emfasitzant, implícitament, que aquell camí polític i ideològic (evolutivament d'esquerres) era causat precisament per Joan Fuster. Efectivament, en una carta a l'escriptor Joan Oller i Rabassa i en un comentari que fa Adlert de la seva obra *La maltempsada*, palesa una oposició a Fuster com a causa de la politització i, més encara de l'esquerranització:

"(...) fou llegida per mi, i puc assegurar-vos que amb gran complaença,

no sols pel seu valor literari (...),sinó també per l'oportuníssim document de coses i fets que ara són molts els qui tenen interès a amagar, però que cal recordar perquè no es pense que l'actitut de perdó cristià dels que hem estat víctimes d'aqueixos fets i coses és oblit que seria sempre inconscient o culpable; i perquè les noves generacions sàpiguen que el significat de la guerra espanyola fón orient contra occident -comunisme contra cristianisme i que no hi jugava el principi de l amor a les nostres terres i que no fón aquest el derrotat sinó el marxisme (...) Us assegure que, per a molts jóvens, és una revelació que catòlics i catalanistes eren perseguits a Catalunya, com també a València ho fóren catòlics i valencianistes. Perquè aquest és un dels fets més amagats i per això he donat a llegir 'La Maltempsada' a alguns jóvens catòlics i bons valencians, naturalment, no intoxicats per les idees dissolvents i la labor corrosiva de Fuster que ha fet malbé la generació jove que Casp i jo havíem despertat"⁴⁹².

No tan sols recull el parer d'Adlert, una ideologia reaccionària (marcadament de dreta) sinó que, per la data en què escriu la lletra -moment en què aquell nucli de *Diàleg* i MSCC ja actuava-, Fuster és la causa de la desviació del nucli Casp-Adlert per part d'aquells joves que havien col·laborat a l'Espiga. I ja hem vist, que no fou pas així; que aquell nucli, esdevingut moviment, havia anat desenvolupant una trajectòria pròpia. La prova és que quan Fuster havia escrit *Nosaltres*.... (l'havia iniciat el desembre de 1961 i sortí al carrer el maig del 62), ja hi havia una trajectòria i unes idees, que per molt primes que fossin, eren pròpies i marcaven un camí a fer. També cal dir, que la carta Adlert va escriure-la després de l'assaig de Fuster, la qual cosa accentuaria la visió de dreta d'Adlert-Casp; però també és cert que, ja a finals dels cinquanta i, sobretot, amb la carta col·lectiva de 1961, les contradiccions amb el nucli jove era palesa. Cal recordar, a més l'opinió de Climent i de Zurriaga expressada en lletra de setembre de 1960, quan asseguren que les idees d'Adlert eren dels anys trenta. De tota manera, la carta d'Adlert mostrava fins a quin punt d'inflexió s'arribava respecte a la trajectòria de la Joventut Nacionalista des del Rat Penat o des de la Universitat.

1.2.1.3.4. Les Rutes Universitàries.

Pel que fa el treball extern del nucli nacionalista, tractaré de les Rutes Universitàries com a exemple alhora de formació i reconeixement del territori; faré esment a les conferències que es van fer per localitats a fi d'introduir aquella "valencianització" d'acció vers l'exterior, des de l'òptica d'encetar una dinàmica cultural

⁴⁹² Carta de Miquel Adlert a Joan Oller i Rabassa. València, 3 de novembre de 1962. Dins de la correspondència a Joan Oller i Rabassa (vol I, Ms 2918, I núm 1, 1962).

en relació al context, a la situació de cada localitat. En aquest apartat, em limitaré a exposar un seguit de xerrades que aquells universitaris van fer en el marc d'aquestes Rutes. Més endavant, com a dinàmica comarcal de la irradiació cap enfora del nacionalisme de MOSCA, tractaré dels aplecs realitzats entre el període 1961-1963 (el de 1960 ja ha quedat exposat), com a mostra d'activitats on ja hi havia un nucli nacionalista constituït, conseqüència de la tasca externa de MOSCA i de la Joventut del Rat Penat dels primers anys seixanta.

Aquells estudiants havien començat a participar en les rutes del Principat. Ja hem vist com Mira i Aracil anaren el 1960 a Montserrat a debatre temes socials i polítics amb altres universitaris d'organitzacions polítiques. La idea de la Ruta Universitària va quallar al País Valencià en un moment en què hi havia relacions amb Josep Ballarín, capellà que ja havia conegut aquells estudiants a Queralbs per pasqua de 1960. Ell fou un enllaç per implantar aquesta idea de Ruta, que es venia fent a Chartres, a l'estat francès. Ballarín, que era vist per aquells estudiants com a prototipus de cristià compromès amb la comunitat nacional, també assistí a una Ruta valenciana.

Un altre factor a tenir present, és que hi havia unes rutes que servien de plataforma a MOSCA, ja que eren de tipus estrictament polític. Encara que l'objectiu de la Ruta era global quant a debat de temes d'interès socio-polític per als joves universitaris, hi havia rutes que eren estrictament organitzades per aquell nucli que constitueix el Moviment Socialcristià de Catalunya. Un exemple d'aquestes rutes de tipus, més marcadament polític fou la del juliol de 1961 a Portaceli. Segons F. Zurriaga, era una ruta amb "visió política". Aquestes rutes es feien en un moment en què persistien reunions organitzatives de MOSCA, com va ser la reunió que tingueren a Olocau el 28 d'octubre de 1961, Eliseu Climent, Vicent Àlvarez, Alfons Cucó, Ferran Martínez Navarro, J.F. Mira i Ferran Zurriaga. Com veiem, doncs, les rutes es van fer en un moment d'expansió organitzativa en què ja s'anava irradiant enfora de la Universitat. També hi hagueren reunions a Poblet, com a Ruta, el 1962 amb Max Cahner. Les Rutes, doncs, serviren de vehicle d'aglutinació (del nucli polític establert), d'irradiació (per a fer uns nous contactes) i de relació (establint una continuïtat de relacions amb el Principat).

La Primera Ruta de la qual tenim esment, és la que es va fer el 5 d'abril de 1961, dins de les rutes considerades com a més polítiques (ja esmentades) i les rutes anomenades de "Joventut". Totes però, s'unificaven sota un criteri d'expansió i debat intern.

La primera ruta documentada⁴⁹³, és la RUTA JOVENTUT SERRALADA DE PORTACELI. Es va fer el primer de juny de 1962. *El manifest* de la Ruta ja explicitava la voluntat de parlar sobre temes al voltant de la joventut i del país⁴⁹⁴:

No envà el lema d'aquesta ruta, com a tema de fons, era *L'Home Cristià, social i el nostre país*. Un exemple meridià de la vinculació entre l'humanisme cristià i la realitat nacional. El tema d'aquesta ruta va ser *L'home d'ara*.

L'estructura de les rutes era: sortir un cap de setmana, la que comentem era dissabte i diumenge, i un cop arribats a destinació (a Portaceli), ja s'encetava una sessió de debat-reflexió (que en el cas d'aquesta ruta el tema fou: *L'home i el País*). El dia següent (diumenge) es féu una missa al monestir de Portaceli i després hi hagué una segona sessió, en aquest cas, una "conversa i diàleg" sobre *L'Home Cristià* i una altra "conversa i diàleg": *L'Home social i les estructures del camp*. Després de dinar, es feia una altra sessió de "diàleg" i com a cloenda es cantava "L'hora dels adéus". L'organització de la Ruta era en grups, colles, les quals havien de donar una "breu idea sobre l'estat del país" i també "la forma de dirigir els diàlegs".

La segona Ruta tingué lloc l'abril de 1963 (3.IV.1963) amb la trajectòria Xàtiva-Barxeta-la Valldigna. Hi anaren, segons Zurriaga, 160 estudiants. El tema del debat va ser *Universitat i Societat*. El full de la III Ruta ens diu que aquesta segona Ruta "va congregar prop d'un centenar d'universitaris pels camins de Lliria a Porta-Coeli i de Xàtiva a Simat", "en un clima de plena comprensió i d'expressió lliure de les idees i opinions"; i recollia que d'aquest coneixement personal, d'aquesta comprensió, "està començant a sortir alguna cosa".

⁴⁹³ Les dades cronològiques de les Rutes les dec a Ferran Zurriaga. També li dec documentació de la primera, tercera i quarta ruta. A Francesc Mira dec la Segona Ruta i la d'Olocau del març de 1962, com també les xerrades *el Cristià* i el "tema responsabilitat".

⁴⁹⁴ "Un grup de joves de les viles de Nàquera, Serra, i Olocau ens proposem reunir-nos a Portaceli per parlar de les nostres inquietuts, dels nostres problemes i del futur d'aquest País nostre. Comencem aquesta Ruta perquè dins de nosaltres hi ha un desig de parlar, de veritat i d'autenticitat. Volem fer alguna cosa per els nostres pobles, per la joventut del camp i per el recobriment del nostre País."

[I seguien una sèrie d'eslògans, de consignes, que tenien a veure amb la responsabilitat d'actuació de l'individu cara al medi, a la comunitat]: "Perquè no pots fer molt, a vegades no fas res. El membre que no es fa servir s'atrofia. L'home que no actua, no sols no progressa, sinó que reula. Tu no pots acabar-te sinó actuant. Tu has de comprometre't i lluitar amb totes les teues forces per estructures i condicions de vida més humanes, però has de preservar-te de la il·lusió de la seua omnipotència salvadora.

Cal canviar primer: l'home, les mentalitats o les estructures?

Treballa per canviar-ho tot al mateix temps. Però no oblides que en definitiva és sempre l'home el que cal atènyer, perquè és l'home qui està en joc".

El resum de les dues primeres rutes, aparegudes en el full d'aquesta tercera, deia que el tema de la I Ruta va ser *Home i Societat*, concretat en les diverses sessions esmentades. La segona Ruta, doncs, estructurarà les sessions en dos blocs. Un que tractava sobre *La Missió de la Universitat* i un altre que parlava sobre l'*obertura a totes les classes socials*. Pel que fa al primer bloc es tenia una visió del que havia de ser la Universitat com a "fenomen social", la qual era "un reflex de la societat en la qual es troba".

La finalitat de la Universitat era aportar una "crítica" i vetllar per la "configuració de la mentalitat social i de les ideologies", calia que orientés en la "recerca de nous camins per la intel·ligència i de nous mètodes i tècniques útils a la societat". Finalment calia que la Universitat s'orientés a l'atenció dels problemes de la societat i havia de dedicar-se a la "formació humana". Pel que feia a l'obertura a la societat es partia que l'"ensenyança és un servei que l'estat ha de prestar a la societat, no una cosa per la qual s'haja de pagar", i, com a conseqüència apel·lava a l'accés de les "classes baixes" a l'ensenyament universitari. El tema d'aquesta ruta, doncs, era un dels temes constants viscuts -o que havien viscut- bona part dels convocants i assistents a la Ruta.

La tercera Ruta va tenir lloc al Desert de les Palmes el mes d'abril de 1964, amb la següent Crida:

"Enguany tindrà lloc la nostra tercera Ruta Universitària. La Ruta dels anys anteriors ha estat, creiem, un intent seriós d'establir un coneixement i un diàleg directe i sincer entre universitaris, de cara a una renovació des de dins, una renovació partint del contacte personal entre tots aquells que no es refusen d'afrontar els problemes de la nostra societat i de la nostra universitat, superant l'ambient general d'irresponsabilitat col·lectiva".

El tema de la tercera ruta seria el de *La divisió de la joventut*. L'esquema que serviria per debatre, era el tema que també va ser analitzat en l'editorial del primer número de la revista *Diàleg*, com era la manca de comunicació entre els joves, s'articulava de la següent manera:

"A) Els fets:

- 1) El fet ara: a) Falta de contacte entre els sectors de joventut. b) Consciència de classe universitària burgesa. c) Recel o complex d'inferioritat dels joves que treballen.
- 2) Els arrels: a) Extracció social. b) Educació: escoles municipals i privades; Instituts, Col·legis, Ensenyament Laboral; Universitat. Els qui no podien estudiar.
- 3) El futur: a) Integració en ambients diferents. b) Consolidació definitiva de la separació.

B) Les causes:

- 1) Estructura social: Classes tancades. Mentalitat classista. Heretabilitat

del lloc en la societat. Aspiració a pujar de classe.2) Educació: Accés al Ensenyament. Incultura del poble. L'educació, factor diferencial.

C) Les solucions:

1) Criteris i sistemes ineficaços. La lluita per la nova societat."⁴⁹⁵

Pel moment de la convocatòria (abril de 1964) hom observa una maduració progressiva quant als temes a tractar: hom anava tractant progressivament temes amb una metodologia més aprofundida, amb un afany més globalitzador. Segons Josep Rodrigo, aquesta ruta es va fer al Desert de les Palmes. Hi assistiren 100 assistents, amb la presència de professors com Carles Paris. Hi "assistien joves obrers".

El 1964, de fet, el nucli nacionalista bàsic feia un parell d'anys que havien acabat la universitat i ja s'estava en una etapa d'acció política d'un grau més elevat. S'havia evolucionat de MOSCA cap a l'Acció socialista Valenciana (en funcionament entre 1963 i 1964). És a dir, l'evolució d'aquestes rutes també és exponent de la trajectòria seguida pels joves nacionalistes valencians: de plantejar temes al voltant del cristianisme comunitari ja es passava a analitzar, amb més elements socials, aspectes de la realitat social, com el de la joventut, més concretament: estava passant-se de l'esfera del plantejament d'uns temes fixos al seu intent de resolució pràctica.

Hi hagué finalment, una quarta Ruta Universitària. Aquesta Ruta, segons Josep Rodrigo, es va fer al Puig i en la preparació intervingueren V. Alberó, R. Pérez Casado, i Josep Rodrigo⁴⁹⁶. El tema era *Universitat i Cultura Popular*, i era plantejat a partir que "la universitat ha de respondre a les necessitats tècniques culturals i socials d'un poble". Com l'anterior Ruta, era previst analitzar l'estat de la Universitat al "País Valencià" i a la "península" i les "associacions culturals". Com a apartat del "què pretenem" hi havia uns punts bàsics: *Cultura Popular, Nostre Poble, Nostra cultura popular, la llengua, el País Valencià i la Universitat i el País*. Era, com dèiem, una certa continuació del tema de la Universitat i la societat, plantejat a la segona Ruta.

Tenim notícia, d'una ruta de mestres al Puig el 2 d'abril de 1965, quan Ferran Zurriaga torna a treballar a València, susceptible de plantejar un tema en relació a l'ensenyament. Recordem que el 1965 ja funcionava el grup de mestres del Rat Penat, cosa que venia fent des de 1964.

⁴⁹⁵ Citem del full ciclostilat de la III Ruta.

⁴⁹⁶ Vid.: Josep Rodrigo: *IV. Abril 1964: Las Rutas Universitarias*. (notes mecanografiades).

Una darrera Ruta que es va fer, aquesta en relació amb el Principat, amb el grup de *Serra d'Or* i del nucli CC (Casajoana), fou la que es va convocar els dies tres i quatre de març de 1962 a Olocau, amb l'assistència de 81 estudiants. Eliseu Climent, en carta a Max Cahner, parlava dels preparatius de la Ruta en relació als temes que calia que preparessin el grup del Principat:

"El vostre col·loqui serà sobre 'cristianisme'. El cristià en la societat actual. Podrieu, si voleu resaltar dos aspectes: comunió i dinàmica (...). L'exposició durarà uns 15 minuts. Tot lo de després serà col·loqui. És per tant relativament fàcil(...) Seria interessant que digueu a Casajoana que preparara el col·loqui 'L'Home i la Comunitat en les ideologies actuals (...)".

L'expedició sortí cap Olocau a les 5.40 AM de L'"Estacioneta" i anaren com a expedicionaris estudiants de Medicina, de la Facultat de Dret, de la Facultat de Lletres, de la Joventut del Rat Penat, de Barcelona, Sueca, Cullera, Alcúdia, Olocau i uns "senyorets" (que no eren altres que "Fuster, Ventura, Tarradell i un amic de Ventura")

497

Pel que fa a algunes de les primeres xerrades que es donaren a la I Ruta tenim un tema *El Cristià* i el tema de la responsabilitat. Poso aquests dos temes com a casos de debats que es feien a les Rutes.

El Cristià era una conferència que incloïa el compromís -després d'explicar la seva evolució que: "El cristià comença per ser un home"- vers el món com a totalitat: "El cristià és aquell que creu que el problema del món no és únicament un problema d'"estómac". Era "comunió":

"cara a compartir amb els homes. I a més, era 'dinàmica'. No es possible de pensar un cristianisme aturat. Cal tenir-ho molt present: el cristianisme, de fel, d'exigència, d'essència, és la menys burgesa de totes les posicions

⁴⁹⁷ Els integrants de l'expedició van ser (per facultats): *Facultat de Medicina*: Mora Martí, Enriqueta, Sanchis, Ferran Martínez, Pestaña, Germana de Mora. *Facultat de Dret*: Gil Buchón, Aracil Bonet, Carles Jorro, Cano Perez, Mansanet, Sendra Martí, Àlvarez Rubio, Eliseu Climent, Enric Solà, Valerià Miralles, De Prada Bengoa, Pau Varela, Francesc Vicent. *Facultat de Filosofia i Lletres*: Trini, Pilar Duarte, Alfons Cucó, Fina (...), Blasco Estellés, Manolin Ardit, Jaume Pérez Muntaner, Monferrer, Sara, Tere, Germana de Tere, Germana de Mira, Enric Llobregat". *Rat i altres*: Tàrrega, Serneguet, Bagues, Monzó, Martínez, Boïls, Llorens, Ricard, Itigüez, Planxadell, *Barcelona*: Max, Eulalia, Eulalia Aguilera, Polo, Ballarín, Casajoana, novia Casajoana, Bastardes. *Sueca*: Lleonard, Fos, altre de Sueca. *Cullera*: Pla, Eiximenis, Carles, Altres. *Alcúdia*: un bon chic, altre, altre. *Olocau*: Ferran Zurriaga Agustí, el de de l'harmònica. *Senyorets*: Fuster, Ventura, Tarradell, amic de Ventura" (La transcripció s'ha fet segons l'original).

humanes. Burgès vol dir satisfet, encoixinat, estàtic. I el cristià mai no pot estar així, perquè té una dinàmica que salta fins a la vida eterna".

Davant aquests elements, potser hom ha passat massa ràpidament del fet socialcristià al socialista, sense adonar-se que els temes inicials anaven bastint un nacionalisme de base: substantiu, integrador, dels aspectes de la vida social i humana. Abans de fer política calia fer persones. En aquest sentit aniria el tema "Responsabilitat". Primer, el nucli nacionalista, entenia què volia dir ser responsable: "respondre positivament davant les necessitats d'un fet", i a partir del concepte genèric anar abastant parcel·les de realitat: com a "cristians" hom tenia unes "obligacions", personals i socials i en les obligacions socials calia projectar-se en un món. I la darrera esfera era conseqüència del plantejament més genèric: de com calia aplicar la responsabilitat. El darrer àmbit, era la constant: el país, i a una doble nivell: atendre les "necessitats dels homes" i "treballar per tal de donar més justícia en el nostre poble". La base social era present contínuament en el Moviment. Com a conclusions es proposava de fer realitat un projecte de país:

"Ens cal -deia la primera conclusió- doncs a partir d'aquí anar a la planificació de les estructures del nostre país. I hi ha urgència en fer això, ja que els problemes s'agreugen amb el temps. Exemples. La immigració, l'educació política etc.

Hem de fer un país, això és un fet de voluntat. El farem si volem".

Ens trobem, doncs, amb la Ruta com a forma de dinamització d'aquests principis conformadors: a nivell humà i a nivell polític. A través de les Rutes, hom abastava una determinada socialització d'unes idees bàsiques, que s'estendria amb una dinàmica comarcal.

1.3 DINÀMICA COMARCAL: BASES D'IMPLANTACIÓ NACIONALISTA.

Pel que fa al treball exterior, les conferències i les eixides comarcals a fi d'irradiar en el territori el procés de nacionalització, constituïren una segona baula: A nivell de sortides vers les comarques o pobles valencians, poso com a exemple els viatges empresos per Ferran Zurriaga durant l'any 1961, en què ja es començava de fer aquesta extensió com a universitaris. Com hem indicat també, la Joventut del Rat Penat sortí fora de la Ciutat de València a exposar llibres. És versemblant, seguint el fet que universitaris i nacionalistes joves del Rat, on aquestes parades formessin part igualment del procés de comarcalització. No oblidem que, per exemple, Zurriaga va començar a treballar amb la Joventut, i que també ho farien universitaris com Climent, Cucó, Mira o Aracil, entre d'altres. De tota manera relaciono les dades de Zurriaga en un moment en què les conferències les feien els universitaris, possiblement per la pròpia formació rebuda. L'any 1961 Ferran Zurriaga va fer tot un seguit de sortides, que són exemple d'aquesta irradiació⁴⁹⁸. Hi hagué una autèntica "febre viatgera"⁴⁹⁹:

Aquests desplaçaments constituïen una part bàsica de l'Acció l'exterior. Eren els contactes amb nuclis de gent sensibilitzada que, per la seva professió (els

⁴⁹⁸ Aquestes sortides foren:

- 3 de febrer: parlament a Godella
- 12 de febrer: conversa de mestres de lo Rat Penat.
- 25 de febrer: contacte amb Rocafort amb un grup de joves.
- 26 id : anada a Serra.
- 5 de març : Vicent Alvarez de Olocau.
- 22 d'abril : Parada de llibres al Banc Saragossà (Valencia).
- 23 d'abril : Parada de llibres a Carcaixent
- 29-1-juliol : Vall d'Albaida.
- 24-29 id : Ruta Serra Portaceli.
- 28/29 octubre: Acampada d'Olocau (Eliseu, Ferran, Cucó, Alvarez, Fermí, Valerià....)".
- 10.III Escola de mestres: projecte aula "Carles Salvador (semblant a l'aula Ausiàs March).
- 20.IV Anada a Serra
- 30.IV Parada de llibres a Sueca.
- 28.V Anada a Sueca.
- 8.VII Gestalgar
- 22.23.24.25: Aula de Cultura d'Olocau.

⁴⁹⁹ Carta de Ferran Zurriaga. València 2 de juliol de 1991.

mestres), podrien aconseguir en la seva pràctica el procés de sensibilització, a partir de Setmanes de la Joventut, parades de llibres o.... conferències. Aquestes conferències serien bàsiques per a constituir nuclis comarcals.

Els conferenciants eren els que havien anat articulant MOSCA. Els contactes a pobles de l'Horta, Ontinyent, Alcoià, la Ribera i la Plana eren els nuclis que havien començat a organitzar-se. És a dir, aquells estudiants, amb aquelles conferències, establien relacions amb nacionalistes de fora de la Universitat. Aquest fet mostra que el nacionalisme de tipus cultural, aleshores (el que es feia en aquestes conferències de sensibilització), però amb una base d'orientació política atesa l'organització el movia, no era ja estrictament universitari. S'obria al país. Posteriorment (tres anys més tard, ja amb nom de PSV) aquells nuclis, que s'arregleraven sobretot als Centres Excursionistes, esdevindrien nuclis del partit Socialista Valencià.

Casos com Castelló, Sueca, Cullera, Alcoi, Nàquera, serien nuclis de MOSCA, ja amb nom del PSV, és a dir l'aglutinant teòric esdevindria polític. A Castelló el nucli de PSV, fent una projecció per a veure aquella evolució de cultura- política, hi hauria uns cinc militants del partit. A Alcoi, passaria el mateix, -de fer conferències es passaria a fer política oberta: tres militants del PSV; a Nàquera, es faria i es distribuiria *Terra Forta*, butlletí del PSV; a Cullera es farien reunions del partit al local del Frente de Juventudes; a Sueca també hi hauria un reduït nucli de militants del partit. Doncs bé aquesta evolució fou deguda als contactes inicials fets en el període 1961-1962.

Els conferenciants, amb noves incorporacions com Valerià Miralles, comentaven aspectes culturals, ideològics i de temàtica nacional. De fet, en aquests actes ja es començava a veure les derivacions intel·lectuals dels conferenciants. És el cas, per exemple, de Lluís Aracil, que havia assistit al seminari de sociologia de F. Murillo, on ja s'apuntava aspectes sociològics que posteriorment continuaria tractant: complex d'inferioritat, l'autoodi. D'altres com Vicent Àlvarez, feien circular textos ja meditats, com el que hem vist de la Nació; eren en general, temes vinculats amb Dret Polític. Cucó, que ja havia llegit *Per la Concòrdia*, de F. Cambó -i que era lectura comuna del Grup de *Diàleg*-, a la Biblioteca de Fuster s'analitzava el nacionalisme català. Els temes ideològics i el tema Europa era constant. També ho començava a ser que aquells joves, que havien fet els Cursos de Llengua al Rat Penat, alhora fessin mestratge en ciutats com Alcoi on s'impartien classes de llengua. Ens trobem, doncs, en el cas pràctic de difusió d'una ideologia nacional i una

obertura progressiva en relació als primers contactes de desembre de 1960.

Com a casos concrets analitzaré, en aquest període dels primers anys seixanta, els de Sueca, Alcoi i Castelló. Es tracta d'exemples bastant igualats en el temps i que mostren com es feien aquests contactes amb els universitaris de la ciutat de València

1.3.1 Sueca.

El cas de Sueca⁵⁰⁰ es manifesta davant els universitaris l'any 1961, quan *Diàleg* anuncia l'aparició de la revista de la capital de la Ribera Baixa: *La Ribera*⁵⁰¹. El nucli de Sueca era format, en el temps d'aparició de la revista (1961-1962) per Josep-Lluís Fos, Lleonard Silvestre. Aquests joves es van relacionar amb Fermí Cortés, valencianista democratacristià i aquesta relació, va ser més forta que no pas la mantinguda amb Joan Fuster, que vivia al mateix poble, i que ja s'havia donat a conèixer en l'assagisme. Fermí Cortés serà qui deixi a Lleonard *L'Antologia de la poesia Valenciana* de Fuster.

Una fita que els influirà serà la presentació del Club dels Novel·listes a Sueca el març de 1960, organitzada per Fuster⁵⁰². Hi anaren Xavier Benguerel, Joan Sales, Jaume Vidal Alcover, Francesc Giner Perepérez (de Cullera), Xavier Casp, Joan Fuster. Van fer-ne la presentació a la societat *El Sequial*, on Fermí Cortés farà valencianisme. A nivell de lectura, Fuster els regala el *Diccionari Biogràfic Albertí*. En aquesta presa de contacte amb valencianistes i les primeres lectures (L. Silvestre començà llegint *El Mar* de Blai Bonet), és quan funden - l'1 d'octubre de 1960- el "Club dels Estudiants", que és la base de la *Ribera*. I el creen perquè, segons Lleonard, "no volíem ser del *Frente de Juventudes*". Ja hi havia, doncs, una inquietud. Una presa de contacte. I és aleshores que ve de València Joan-Francesc Mira (maig de 1960) a *El Sequial* i es planifica la trobada de Sant Joan de

⁵⁰⁰ Aquest apartat pertocant a Sueca s'ha realitzat amb les entrevistes a Josep-Lluís Fos i Lleonard Silvestre. Sueca, octubre i novembre de 1992.

⁵⁰¹ *Vid.*: Sobre aquesta revista: Alfons Cucó: "Panorama literari valencià", *Cap d'any 1963*, Ed. Moll, Mallorca 1963 i Joan Fuster "Crònica Cultural del País Valencià" pàg. 131 a *Llibre de l'any 1962*, Alcides, Barcelona, 1963.

⁵⁰² Carta de Joan Fuster a Joan Sales (Sueca 5. I. 1960)

Penyagolosa, que caldria celebrar el 1961.

Les relacions amb el grup de *Diàleg* eren "bones", segons L. Silvestre. L'anada a Sant Joan de Penyagolosa va ser plantejada per Fuster, Mira i Fermí Cortés. La trobada es fa el juliol de 1961, i el grup de Sueca hi estigué durant tres dies de "convivència". Hi assistiren: Fuster, Fermí Cortés, Lleonard Silvestre, Artur Ramon, Octavi Carles, Navarro Bonet i Paco Bonet, tots ells de Sueca. De València hi anaren F. Mira, L. Aracil, i F. Codonyer. Pel Principat, hi assistí Joaquim Maluquer, per Castelló Ferran Sanchis. Mira els ensenyà cançons. I és a partir d'aquesta trobada quan "uns quants --segons Lleonard- tornen amb unes idees clares respecte a l'assunt"(=nacionalisme). Després de Penyagolosa (1961), aprofundiran relacions amb el grup de *Diàleg*, que els ajuda a fer *La Ribera*.

Els ajudants valencians són: L. Aracil, A. Cucó, F. Mira, i E. Climent . La revista la feien al "Frente de Juventudes", al carrer la Punta. Mantindran els contactes amb el grup universitari amb l'assistència conjunta als Aplecs de la Joventut i a les Rutes: la de Portaceli a Olocau, a la qual anaren J. L. Fos i Llorente i a la de Barxeta-La Valldigna. El 1963 organitzaren una ruta a la Ribera. Lleonard Silvestre es relacionaria amb Cucó i Climent, sobretot. Emperò aquestes relacions amb universitaris de València, del Club d'Estudiants de Sueca, mantindria una "forta individualitat".

Pel que fa a la revista, la feien Lleonard Silvestre, Anton Ramon, Tordera i Josep-Lluís Fos. El tiratge era de 300 exemplars. La distribució era al Casino de Sueca, i a pobles de la rodalia: Corbera, Polinyà i Alzira. Fuster "se'n portaria una pila". La revista arribaria fins al grup de *Diàleg* i el seu cost era de 5 pts. Fuster en pagava 100. Pel que fa a la llengua emprada, el primer número seria, llevat d'un poema, monolingüe espanyol. Seguiria una progressiva introducció de la llengua, "conseqüència de l'evolució". Van començar preguntant-se: "què pensaria la gent si l'escriviem en valencià". El traductor al català dels originals era Josep-Lluís Fos. Malgrat la recepció de la revista a *Diàleg*, aquest no els servia de model. Amb el número 4 ja tingueren problemes amb la censura i fou el darrer número.

Després de la revista, continuaren llur activitat fins el 1965, quant a activitats de nucli. El novembre de 1964 es feren unes conferències al cambril de la Mare de Déu de Sales: Gregori Nadal (literatura), Fos (llengua) i Lleonard (les declaracions de l'Abat Escarré). Entre 1962/1963 fundaven el Grup la Ribera, que portà a cantar

Raimon a Sueca, per primera vegada (1964). L'acte fou, segons els dos testimonis, un dels millors "èxits socials -assolits- a Sueca".

En conclusió, doncs, el nucli de Sueca als primers anys seixanta, fou contactat a partir, sobretot, de l'anada a Penyagolosa. D'ençà d'aleshores, Climent, Mira, Aracil, V. Miralles, V. Alvarez i R. Pérez Casado els influïren des d'un nacionalisme amb tendència d'esquerra. Sueca, doncs, seria un exemple d'activitat prèvia i d'activitat a partir d'un moment donat (1961) amb els universitaris a nivell de formació ideològica. Com reconeixen Fos i Lleonard, van influir, moltíssim en la seva funció i actuació posteriors.

1.3.2 Alcoi.

La consciència nacionalitària a la capital de l'Alcoià és prèvia als contactes amb els universitaris de València. Joan Fuster ja palesava a *Alcoy, un caso aparte*⁵⁰³, una relació entre el teixit industrial d'Alcoi i les relacions amb el Principat. Hi havia, doncs, una situació prèvia, si es vol estructural, que feia que Alcoi s'obrís cap al Principat, més preferiblement que cap a València, sobretot en quant a les relacions industrials basades en la producció del tèxtil.

Un altre factor que jugaria a favor d'aquesta consciència de país era la constant relació, implícita, entre la classe obrera i la seva acceptació de la unitat cultural dels Països Catalans. És a dir, hi operava un cas distint al que passava a la ciutat de València que, com hem vist, i en el cas del PCE, no hi havia una consciència clara del fet nacional valencià. A Alcoi, sí que hi havia aquesta correspondència. Josep i Lluís Torró serien uns exemples d'aquesta consciència nacional, que conformaria el seu compromís social. Josep Torró ens introdueix en aquesta característica, tradició, de la relació amb el fet nacional, en el seu vessant concret de la llengua:

"Ací [a Alcoi] s'ha parlat sempre en català i no s'han sentit inclinats cap a València, i molt menys cap Alacant. Alcoi s'ha forjat el seu propi camí i per a forjar-se'l ha hagut d'anar més enllà del seu propi país per a desenvolupar la seva indústria. El moviment naix amb aquest condicionament i naix amb la Internacional el que li dona un sentit d'universalitat, el qual fa que mire els nacionalismes amb un

⁵⁰³ Joan Fuster: "Alcoy, un caso aparte", *Arquitectura*, núm.: 80, Agost, 1965, pàg., 21-26.

cert somriure com si es trobés investit d'una evidència molt més pregona ⁵⁰⁴.

Josep Torró, comunista des de començaments dels anys cinquanta⁵⁰⁵, quan el juny de 1959 va caure en la detenció de l'organització del PC a València, discutí, per exemple, com a prova d'aquesta consciència de la unitat cultural, a la presó amb el membre del Comité Central, Abelardo Gimeno Lara⁵⁰⁶ sobre la unitat de la llengua. Els germans Torró hi discutiren "fortament" al voltant del caràcter de la llengua valenciana del que nosaltres defendem la seva inqüestionable catalanitat. Els germans Torró que n'afirmaven la unitat, s'oposaven a les argumentacions del membre del CC:

"Nosaltres li dèiem que el seu raonament no prenia en consideració les varietats dialectals que són aclaparadores en totes les llengües, era mancat d'objectivitat [A.Gimeno], abstracte, i que no hi havia un bri de marxisme en la seva argumentació (...) i que es podia comprovar de forma empírica que hi havia més diferència entre el català dialectal de l'Alcoià i l'apitxat de València que en qualsevol altra forma dialectal de les comarques catalanes més allunyades"⁵⁰⁷.

Hi havia, doncs, una base prèvia sobre la qual treballaren aquells universitaris entre 1961 i 1962, a nivell d'expandir el nacionalisme cultural, base de la posterior tasca política amb el PSV. El marc nacional tampoc no era contradictori, i com he dit, es reconeixien com a pertanyents al PPCC. Diu Torró:

"Sempre hi ha hagut una bona relació amb Catalunya, sobretot amb Barcelona; relacions industrials, de cooperació en el tèxtil, econòmiques, en suma. Ací, la gent, quan ha hagut de sortir a cercar feina, se n'ha anat a Barcelona, Sabadell, Terrassa, mai a València i molt menys a Alacant (...) Catalunya i Alcoi han estat sempre proteccionistes; Valencia i Madrid lliurecanvistes"⁵⁰⁸.

⁵⁰⁴ Carta de Josep Torró. Alcoi, 9.XII.1990.

⁵⁰⁵ Carta de Josep Torró. Alcoi, 9.XII.1990.

⁵⁰⁶ Carta de Josep Torró. Alcoi, 6.IV.1991.

⁵⁰⁷ *Ibid.* 6.IV.1991.

⁵⁰⁸ Carta de Josep Torró. Alcoi, 6.IV.1991.

Aquestes condicions (estructurals) prèvies, fa que Alcoi, com deia Torró, no fos una "extensió" de València, com reconeixien integrants del nucli universitari, per exemple Rodríguez Bernabeu⁵⁰⁹. Segons Torró, la base del que després serà consciència nacional (que "va després") hi era; la llengua actua com a "element nacionalitari "no sabut"⁵¹⁰, hi era. I posteriorment, ja amb el funcionament del PSV a Alcoi (1966), manifestaria

"a més de l'instint de classe dels treballadors alcoians dels anys seixanta, un sentiment nacionalitari de rebuig vers eixa tendència castellanitzant que ací s'ha vist sempre com a prejudici burgès".

Aquesta assumpció del fet nacional a través de la tasca política, "havia estat assumit, en la pràctica pel PC local i per la totalitat del seu jovent"⁵¹¹.

La continuïtat d'aquesta realitat nacional, serà assumida per un nucli, que generacionalment és coetani al dels germans Torró. Em refereixo a "Vicent Gras i Calatayud, Ariel Mompó i Sirvent, Rafael Sellés, Rafael Climent, Francesc Gras, Roger Botella, els germans Mataix, Joan Tudela"⁵¹². Aquest nucli compta també amb els noms d'Ovidi Monllor, Sento Macià, i el més jove, Antoni Miró⁵¹³.

Vicent Gras i Ariel Mompó estudiaren els cursos per correspondència al Rat Penat. Gras els cursà entre 1954 i 1959, i va obtenir el diploma de professor el juny de 1960. Com a professor, va tenir l'oncle valencianista de Ferran Zurriaga, Ismael Rosselló. Gras no tingué gaires relacions amb el Rat Penat ("foren mínimes diu"), però va tractar amb Joan Fuster, M. Sanchis Guarnier i Eliseu Climent⁵¹⁴. Ens trobem, doncs, en uns moments inicials de formació i de primeres relacions. Una baula per a Ariel Mompó, va ser Francesc Pérez i Pascual, fundador del Centre

⁵⁰⁹ Carta de Josep Torró, Alcoi, 27.II.1991.

⁵¹⁰ *Ibid.* 6.IV.1991

⁵¹¹ *Ibid.* 6.IV.1991

⁵¹² Carta de Josep Torró. Alcoi, 9.XII.1990.

⁵¹³ Informació de Vicent Macià. Molins de Rei, setembre de 1992.

⁵¹⁴ Carta de Vicent Gras. Alcoi, 8.VI.1991.

Excursionista el 1949⁵¹⁵.

Nascut a Alcoi el 1916, Pérez i Pascual, va fer els cursos de Llengua al Rat Penat l'any 1954, i va obtenir el diploma el 20 de juny de 1954⁵¹⁶. Les seves activitats a favor de la llengua van començar a Ràdio Alcoi el 1952 amb un programa "Cordada". El feia amb Rafael Moya i Daniel Llin, segon president del CEA. Ja aleshores, cap al 1953, a fi d'atreure's la joventut, abans que ho fes la Falange, creà, amb d'altres integrants del Centre Excursionista, la secció d'esport i cultura, fet que va estar a punt de la destitució de la Presidència del Centre⁵¹⁷. Doncs bé, Pérez i Pascual, va ser un referent de valencianisme pels més joves com Ariel Mompó: "Va ser el nexa i nucli del valencianisme en el centre excursionista"⁵¹⁸.

Aquests moments inicials, que abastarien fins a la fi dels cinquanta en el cas de la biografia d'Ovidi Monllor (1942-1959)⁵¹⁹, constitueixen també uns contactes amb Josep Torró, amb gent, doncs, i segons Monllor, que "no s'amaguen, lluiten". L'Ovidi també connectarà, mentre treballava entre 12 i 16 hores, primer de mecànic i després al tèxtil, amb alguns integrants del nucli esmentat: Rafael Climent, Robert Català, Antoni Miró⁵²⁰. Coneixerà a Josep Torró, una mica abans de 1962⁵²¹. Ovidi Monllor, quan els contacta, parla de temes culturals i nacionals, amb el mestratge del poeta Joan Valls i Jordà. Valls els llegirà Pere Quart i el ensenyarà sobre literatura catalana. Era -diu Ovidi- una "persona, que culturalment parlant, era més pròxima a nosaltres"⁵²². El cantant ja anà a Barcelona el 1960, i a partir de 1963 hi viu. I és en aquest context inicial que Fuster va al Centre Excursionista el 4 de novembre de 1959 a fer una conferència sobre Ausiàs March⁵²³, i Josep Torró

⁵¹⁵ Carta d'Ariel Mompó. Alcoi, 10.VI.1991.

⁵¹⁶ Informació de Francesc Pérez i Pascual. Alacant, setembre de 1991.

⁵¹⁷ Carta d'Ariel Mompó. Alcoi, 10.VI.1991.

⁵¹⁸ Carta d'Ariel Mompó. Alcoi, 10.VI.1991.

⁵¹⁹ Informació d'Ovidi Monllor. Barcelona, novembre de 1991.

⁵²⁰ *Ibid.*

⁵²¹ *Ibid.*

⁵²² *Ibidem.*

⁵²³ Carta de Josep Torró. Alcoi, 10.XI.1992.

hi va anar quan "feia uns quinze dies que havia sortit de la presó". "El local era de gom a gom".

En aquest marc previ seria quan les activitats del Centre Excursionista iniciarien tasques concretes al voltant de la cultura catalana. De fet, el CEA, segons Vicent Gras, ja tenia coneixement de les activitats del Rat Penat entre 1954, quan començà els cursos de llengua per correspondència, a fi que "ens ajudaren a moure i juntar aquella força que portàvem damunt"⁵²⁴. Entre els anys 1958-1959 el Rat Penat volia fer-hi una sub-seu, fet que aleshores, també havia intentat amb Castelló el gener del mateix any⁵²⁵: "Per aquells anys -diu Josep Torró- es va intentar constituir una delegació o subseu del "Rat" ací a Alcoi. Ens vam reunir al centre els interessats, Joan Valls, Francesc Pérez i Pasqual, Camil Bito i Linares Ex-àcrata, que escrivia a "Ciudad", Vicent Gras, el meu germà i jo (...). L'intent de constituir aquesta subseu no va reeixir perquè el Matalí [secretari del Rat Penat] no va acceptar les propostes d'autonomia que ací volíem"⁵²⁶. Josep Torró acabava el paràgraf dient, significativament, que el fet de no atendre aquella demanda d'autonomia demostrava que "hi havia llavor", a Alcoi, abans de produir-se aquest fet. I hem comprovat, que amb aquells nuclis coetanis o més joves als germans Torró, que sí que n'hi havia: s'estava construint. El fet, que, per exemple, hi anés Fuster, és un exponent. Cal dir també, que aleshores hi havia relacions a Alcoi, amb d'altres joves com Pérez Muntaner, Garcia Bonafé, Josep Iborra, joves o intel·lectuals (com Iborra) que o començaven a iniciar la trajectòria vinculada a una sensibilitat nacional o que ja hi portaven una trajectòria als anys cinquanta ⁵²⁷.

La Secció de Llengua al Centre Excursionista es va crear el 22 de març de 1961, "*para mayor difusión de nuestra lengua vernácula*"; la secció era a càrrec de Vicent Gras com a vocal. Seria a aquesta secció que acudirien els universitaris a fer conferències. Per exemple, en junta del 17 de gener de 1962, el Centre acordà pagar les despeses del conferenciant Josep Raga, que al mes de desembre de 1961 hi havia anat a parlar sobre el "futur econòmic europeu"⁵²⁸. El dia 31 de gener de 1962,

⁵²⁴ Carta de Vicent Gras. Alcoi, 4.VII.1991.

⁵²⁵ Carta de Josep Torró. Alcoi, 8.VI.1991.

⁵²⁶ *Ibid.*

⁵²⁷ Carta de Camil Pascual. Alcoi, 25.IX.1991.

⁵²⁸ *Acta del CEA*, núm. 181, 31.I.1962. pàg. 39.

segons acta del Centre, hom acorda

"organizar para el próximo sábado una conferencia que sobre el tema "complexe [sic] d'inferioritat" que pronunciará D. Luís Aracil delegado de actividades de la Facultad de Derecho de la Universitat de València".

El febrer de 1962, Salvador Tomàs i Muntó, es farà càrrec de la secció d'activitats culturals del CEA⁵²⁹. Cal dir que el Centre Excursionista d'Ontinyent, delegació del d'Alcoi, també va acordar organitzar una conferència a càrrec de Joan-Francesc Mira, estudiant de Lletres, amb el títol *"La Crisi del Segle XX"*, el dia 4 de juny de 1961. Dic això, perquè el CEA creà diversos centres excursionistes, entre els quals hi havia el d'Ontinyent (que es deia *Centre Excursionista Fontinyent*), Bocairent, Oriola, Alacant, Muro, Cocentaina i una delegació a Gandia⁵³⁰. Entre aquests casos, el de Bocairent serà un dels organitzadors del IV Aplec de 1963, i el d'Alacant, comptarà amb la tasca de Vicent Gosàlvez, d'orientació nacionalista. El cas de Bocairent, comptarà amb la tasca de Marcel·lí Sempere, carlí, i Miquel Cantó i farà renions conjuntes de caire organitzatiu amb el CEA⁵³¹. Aquest context, doncs, permet de veure una irradiació d'influència cap a comarques veïnes (La Vall d'Albaida i Comtat).

Aquestes activitats, com les dels cursos de llengua que veurem, assenyalaven una "perspectiva cultural, que no volia quedar-se en la llengua i en la literatura, sinó anar més enllà, per exemple del Regne de València"⁵³². I ja hem vist, com el cas de la implantació de *Serra d'Or* a Alcoi era un fet. Salvador Tomás col·laborà, com hem vist, a la seva difusió i persones com Josep Torró s'hi van subscriure, en el moment que les relacions de Salvador Tomàs començaren amb Max Cahner (des de 1962)⁵³³. De fet, aquestes relacions bibliogràfiques ja tenien un antecedent a mitjans anys cinquanta quan estudiants de llengua per correspondència, com Vicent Gras, adquiriren volums de la Col·lecció dels Ocells de Paper a la llibreria Brotons⁵³⁴.

⁵²⁹ *Acta del CEA*, núm. 182, 7.II.1962, pàg. 40.

⁵³⁰ Informació de Daniel Llin. Barcelona, gener de 1992.

⁵³¹ Volant de Marcel·lí Sempere al CEA. Bocairent, 18.III.1961.

⁵³² Carta de Salvador Tomàs i Muntó. Las Rozas, 1.III.1992.

⁵³³ Informació de Josep Torró, Alcoi, febrer de 1992.

⁵³⁴ Factures de la llibreria Brotons: 5 i 9.IX.1956.

L'any 1962, es crea al centre el I Curs de Llengua. Era el 7 d'abril de 1962: "I Curset Social de Llengua i Cultura Valenciana". L'acte inaugural, aquest mateix dia, anà a càrrec del President del CEA, Francesc Vilaplana. Hi tractà sobre L'origen i història de la Llengua Valenciana. Mira va assistir a aquest acte⁵³⁵. Les classes foren donades per Vicent Gras i Calatayud. Les conferències hi sovintejaren, com la del 14 d'abril quan Salvador Tomàs, parlà sobre *Geografia de la Llengua Valenciana*; després V. Gras hi donà la segona lliçó. Aquests cursets se celebraven tots els dissabtes a les vuit del vespre⁵³⁶. L'assistència total d'aquest I Curs va ser de 24 persones, de les quals 11 van obtenir el Certificat d'Estudis. Els altres conferenciants varen ser: Jordi Valor, escriptor alcoià, Roger Gisbert i Salvador Tomás⁵³⁷. En aquest ambient de relacions amb els nacionalistes de Valencia, mitjançant els cursos de llengua, té lloc una exposició de llibres en llengua catalana, arran del I curset de llengua entre el 21 d'abril i 12 de maig⁵³⁸.

La celebració del II curs de llengua es va aprovar en acta de l'entitat el 13 de juny de 1962. Es comptava amb el precedent de l'anterior, acabat amb "èxit"⁵³⁹. A partir d'aquest II curs se'n canvià el nom pel de "Curs de Gramàtica Valenciana", cenyint-se estrictament a l'ensenyament de la llengua amb una reducció a 15 lliçons⁵⁴⁰. La continuïtat d'aquestes classes de llengua, tindran com a llibre de text, de fet, el primer llibre de gramàtica: *Lliçons elementals de la llengua del País Valencià*, la seva primera edició es va fer el febrer de 1964. Aquesta gramàtica tenia l'objectiu "d'ajudar als valencians que es troben amb dificultats d'escriure, per tal que les puguem fàcilment resoldre"⁵⁴¹. Va ser ideada, feta, a partir dels cursos de llengua, que Rafael Climent va fer a l'Omniun Cultural amb Rafael Sellés: "Conjuntament amb Rafael Sellés vàrem elaborar una gramàtica, basant-nos en les

⁵³⁵ Vid.: Mariola. *Boletín de información del Centro Excursionista de Alcoi*, any I, núm. 3.

⁵³⁶ *Ibidem*.

⁵³⁷ Vid.: *Ciudad*, 10.VI.1962. Jordi Valor hi parlà sobre la "realidad indeclinable de nuestra lengua" i R.Gisbert va exposar-hi "una ruta excursionista por las tierras del Sur de nuestra región". Vicent Gras hi explicà un total de vint lliçons

⁵³⁸ [CEA]: *II Curs de Gramàtica Valenciana del 6 d'Octubre al 23 de febrer*.

⁵³⁹ *Acta del CEA*, núm. 197, 13.VI.1962, pàg. 45.

⁵⁴⁰ *II Curs de Gramàtica Valenciana*.

⁵⁴¹ Mots introductoris a *Les lliçons elementals de la llengua del País Valencià*.

lliçons que jo estudiava a L'Omnium, i en la gramàtica de Carles Salvador"⁵⁴². Rafael Sellés es fa càrrec dels cursos de llengua del CEA el 1964.

El curs, havia de comptar amb la presència de conferenciants com: el Club dels Novel·listes, Joan Valls, Jordi Valor, F. Vilaplana, Joan F. Mira, A. Cucó, Sanchis Guarner, Miquel Tarradell, que ja el 1961 va fer excavacions arqueològiques a Alcoi, Martí Domínguez"⁵⁴³. La Secció de Cultura, doncs, era un catalitzador d'activitats de sensibilització culturals- nacionals:

"La secció naix amb la finalitat- diu Vicent Gras- d'omplir el buit en que està Alcoi en respecte al coneixement escrit de la seua pròpia llengua i cultura, encara que les circumstàncies no eren precisament molt favorables en aquells anys"⁵⁴⁴.

Aquests cursos i activitats es feien, segons Gras, com a "còpia del que feia Lo Rat Penat fins que aquesta societat canvià de ritme [es refereix a la conversió anticatalana, el 1976]⁵⁴⁵. Aquell any també, CEA edità la revista del Centre: *Mariola*, de la qual sortiren quatre números fins a octubre de 1962. A *Mariola*, el jove Alfons Cucó hi publicà l'article: "Davant l'Europa que es perfila", tema també de referència en aquells joves universitaris.

Cucó també havia anat a Alcoi el novembre de 1961 a parlar sobre *Catalunya i Nacionalisme Català*⁵⁴⁶. La secció, doncs, esdevenia un indret d'activitat valencianista"; era la secció, i no tant el CEA com a institució la que es movia sota l'orientació nacional, segons Salvador Tomàs⁵⁴⁷.

Aquest ascendent organitzatiu devia ser evident, perquè quan el CEA organitzà la presentació del Club dels Novel·listes , el dia 24 d'octubre de 1962 a les 8, sota

⁵⁴² Carta de Rafael Climent. Alcoi, 23.IX.1991

⁵⁴³ *II Curs...*

⁵⁴⁴ Carta de Vicent Gras. Alcoi, 8.VI.1991.

⁵⁴⁵ *Ibid.*

⁵⁴⁶ *Mariola. Boletín del Centro Excursionista de Alcoy*, any I, núm. 3, 18.V.1962.

⁵⁴⁷ Carta de Salvador Tomàs. Las Rozas, 1.III.1992.

el tema: *El ressorgir de la nostra novel·lística actual*⁵⁴⁸, el governador civil d'Alacant la va prohibir. Aquest acte era conseqüència de les relacions que Salvador Tomàs, aleshores responsable d'Activitats culturals del CEA, mantingué amb Joan Fuster, en el moment en què també va entrar en contacte amb aquells joves universitaris: a començaments dels anys seixanta. A banda d'aquestes activitats culturals, vinculades a la cultura més global, el CEA organitzà dos actes més: l'octubre de 1961 va tenir lloc al Preventori el II aplec de la Joventut i el juny de 1963 Raimon va actuar per primera vegada a Alcoi, sota l'organització del CEA.

El II Aplec de la Joventut es va fer en un moment en què Alcoi ja havia organitzat la secció de Llengua i Cultura Valenciana. "En aquest any 1961 s'organitzem el IIon Aplec de la Joventut del País Valencià i que tingueren lloc al Preventori i al nostre local social", diu Gras⁵⁴⁹. El van organitzar conjuntament amb la Joventut del Rat penat i hi van assistir unes 200 persones. L'ordre del dia de la celebració de l'acte consistia en una "missa a l'església de sant Jordi, d'Alcoi", "una visita cultural a la ciutat", un "dinar de germanor al "preventori", una "sessió de cinema "amateur" valencià i acomiadament al casal del centre excursionista d'Alcoi". El viatge costava 90 pta.

Què va significar aquell aplec per al nucli de joves que es reunien per a parlar de temes de cultura i nacionalistes, a finals dels anys cinquanta? Rafael Climent, parlant en termes generals dels aplecs diu:

"Al començament dels '60 comencen a fer-se aplecs valencianistes, que ens fan conèixer una realitat que alguns de nosaltres desconexíem totalment, fou una sorpresa saber que la llengua que parlava era el català,...). Foren els aplecs els que ens permetien conèixer una realitat nova, i a molts de nosaltres entre mi"⁵⁵⁰.

⁵⁴⁸ Amb la participació de Joan Fuster, presentat com a "poeta, crític d'art, ensayista, autor de *"Nosaltres els Valencians"*, *"Judicis Finals"*, *"Terra en la Boca"*, *"Qüestió de noms..."*, Xavier Benguerel i Joan Sales, (El cartell finalment feia una breu explicació del que era el Club dels Novel·listes, qualificada pel CEA de "gran obra, erigida de dificultats")

⁵⁴⁹ Vid.: *Ciudad*, Alcoy, 10.X.1961, pàg. 1. I *Ciudad*, Alcoy, 17.X.1961, pàg. 4. Vegeu també *Font Freda. Grupo Excursionista "Patronato"*, Afiliado a la federación Española de Montañismo, núm. 2. Carta de Vicent Gras, Alcoi, 8.VI.1961.

⁵⁵⁰ Carta de Rafael Climent. Alcoi, 23.IX.1991.

I el fet de voler conèixer una nova realitat, ja era en l'esperit, com hem vist, del I Aplec. Aquest II, la seva "crida" orientava aquest coneixement cap a Alcoi "una interessant població":

"Alcoi, la valencianíssima ciutat, centre industrial de gran prestigi, va a ser ara objecte de la nostra visita. El treball i la perseverança són els atributs d'aquest poble que un terreny accidentat ha sabut alçar i mantindre potents manufactures, ferm bastiment d'una sòlida economia, poble que amb l'organització de les seues famoses festes de moros i cristians posa en relleu també un esperit d'unió i germanor admirables.

Treball i perseverància, unió i germanor, magnífiques virtuts que els joves de les terres valencianes deuen posseir, prenent exemple del poble alcoià. Admirant les imponents muntanyes que encerclen Alcoi, els aprofitats rius que volten la ciutat, la joventut podrà intercanviar idees sobre la possibilitat que la seua atracció estiga influenciada pel deber de practicar aqueixes virtuts i estrenyent més i més els lligams, fer patent el desig de contribuir a l'enlairament de la nostra terra, aportant la nova saba al vell tronc, per aconseguir el seu redreçament.

Els joves de lo Rat Penat, esperem veure'ns acompanyats en aqueix dia per tots els altres joves que senten inquietuds espirituals i ànsies de cultural. Amb els braços oberts els acolliran germanívolament".

Es va escollir, doncs, Alcoi pel que representava d'exemple de voluntat i esforç elements bàsics, segons la crida, per a aixecar una "sòlida economia".

La primera actuació de Raimon el 15 de juny de 1963 al Centre Excursionista va ser la segona activitat, fora de l'àmbit estrictament literari. Raimon hi parlà sobre la nova cançó, en una xarxa-col·loqui, acompanyada per cançons del propi Raimon. També s'hi va fer una audició de cançons de Josep Mª Espinàs, Delfí Abella, Miquel Porter, Remei Margarit. L'actuació de Raimon, era la segona que feia fora de la Ciutat de València (La primera a Comarques fou al III Aplec de Castelló). Raimon, segons Josep Torró, era aleshores,

"una mena d'heroi per una part considerable del jovent de la ciutat, més pel que suposava la seva oposició al franquisme que per les connotacions nacionalistes".

El segon cop que anà Raimon a Alcoi, va ser el 1966 "va pasar- diu Torró-

tota la vesprada a ma casa en companyia de Jaume Pérez Muntaner i altres companys. Mig Alcoi va acudir-hi. Vàrem estar parlant amistosament de política". Raimon era al voltant de nuclis compromesos, com podia ser Josep Torró.

La tasca cultural, però, esdevingué pràctica política nacionalista amb el contacte que feren treballadors d'Alcoi amb nacionalistes de la ciutat de València el 1966⁵⁵¹. Aquell any, el PSV, ja amb aquest nom, s'implantà a Alcoi. Els contactes a València van ser Vicent Ventura i Enric Tàrraga. I va ser Rafael Climent, aleshores estudiant a València, qui hi va posar en contacte Joan Valor i un "company d'Adzeneta (Benjamí Bono) que també estudiava a València"⁵⁵². Joan Valor no deslliga aquell context previ, del qual hem parlat (activitats de la secció de Cultura del CEA, el paper de Josep Torró, etc...). :

"El PSV d'Alcoi començà a formar-se com a conseqüència d'un renaixement de la cultura valenciana"⁵⁵³. La tasca d'aquells universitaris i la tasca pròpia d'Alcoi, van originar una plataforma sobre la qual actuaria el PSV. El perquè de la implantació a Alcoi del PSV, l'esmenta Valor, al·ludint al plantejament general que feia aquest partit de relacionar la lluita de classes amb la lluita d'alliberament nacional:

"Nosaltres arribàrem a la conclusió, que no sols els obrers havien de lluitar per una emancipació de classe, l'emancipació Nacional era també cosa nostra, perquè l'alliberament Nacional i de Classe van sempre units; la nostra visió d'Europa era la d'una Europa de les Nacionalitats unida i solidària on no es repetirien les guerres provocades pel gran Capital i els sectors més reaccionaris d'Europa. Volien recuperar la consciència de Poble dels Alcoians i comarca, ja que encara que la gran majoria parlaven valencià no ho feien per consciència nacional; era més bé encara de forma instintiva(...) La recuperació nacional era la nostra pretensió i la lluita contra la burgesia castellanitzada"⁵⁵⁴.

El 6 d'abril de 1966, doncs, començava orgànicament la tasca a Alcoi. El

⁵⁵¹ Un exemple de relació entre política i cultura va ser la tasca endegada pel "Club de Amigos de la UNESCO" a Alcoi, caracteritzada per un treball de base entre militants del PSV i del PC. Aquest club es va fundar el 9 d'agost de 1966 (agracixo aquesta informació a Josep Torró).

⁵⁵² Carta de Joan Valor. Alcoi, 3.VIII.1991.

⁵⁵³ Carta de Joan Valor. Alcoi, 3.VIII.1991.

⁵⁵⁴ *Ibidem*.

nombre de militants total era de "10 molt actius", tots provinents de sectors de treballadors i obrers⁵⁵⁵. Pel que fa a la relació amb altres forces com el PCE hi havia una bona entesa "a nivell local". Respecte a aquestes tasques conjuntes, Valor diu que militants del PSV i del PCE

"vàrem col·laborar amb la recollida de diners per a les vagues de laminados [es refereix a *Bandas y Laminados*, el 1967, amb Bilbo]"⁵⁵⁶.

Josep Torró, afirma que no hi havia divisió de treball polític entre ambdues organitzacions: "Treballaven tots plegats sense un repartiment de tasques administrades per quotes de poder (...) No hi havia en aquest terreny cap discrepància"⁵⁵⁷. Entre les actuacions del PSV d'Alcoi cal esmentar la pintada que es féu a tot el País Valencià: Valencians Unim-nos i la intervenció de nuclis del partit en la fundació de CCOO a València.

La pintada de "Valencians Unim-nos" es va fer el 7 de març de 1966 arreu del País, amb vint grups⁵⁵⁸. Aquesta pintada no es va fer dins Alcoi, però els seus autors: Joan Valor i Antoni Miró la varen fer "a tota la província d'Alacant" (amb un 600 trucat!) "fins a les portes d'Elx i Alacant, seguint l'estatal 340". La pintada anterior: Parlem Valencià del 9 d'octubre de 1965, no es va fer a Alcoi, perquè segons Valor, "no tenia sentit a les nostres comarques"⁵⁵⁹.

Pel que fa a la intervenció d'Alcoi en la fundació de CCOO a València, als locals del Rat Penat el dia 7 de desembre de 1966⁵⁶⁰, va ser bàsicaja que -en paraules de Josep Linares que abans de la fundació, ocupava un càrrec important en

⁵⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁵⁷ Carta de Josep Torró. Alcoi, setembre de 1991

⁵⁵⁸ Informació de Jose Rodrigo. València, gener de 1993.

⁵⁵⁹ Carta de Joan Valor. Alcoi, 3.VIII.1991.

⁵⁶⁰ Informació de Joan Valor. Alcoi, febrer de 1992.

el Sindicat del Tèxtil d'Alcoi⁵⁶¹-, "D'Alcoi és d'on s'arranca pel que fa a la fundació de CCOO". Joan Valor també és d'aquesta opinió, perquè "gent del PSV parla d'agilitzar la fundació del sindicat i concentrar-la en el guiatge de Linares. Aleshores vénen Enric Tàrraga i Vicent Ventura i em comuniquen que es farà tot el que digui Linares". Les relacions de militants, com Valor, amb CCOO van ser molt intenses:

"Les relacions amb CCOO varen ser totals en el meu cas, jo treballava a una fàbrica de filatura en el Salt i en recaptava els fons. Amb tres companys del PC, vaig anar al Rat Penat on es fundaren les CCOO com a Sindicat, i els companys eren Josep Linares, Robert Cantó, que són simpatitzants del Nacionalisme, i Domingo, un xicot gallec. Abans s'havien fet algunes reunions i visitat pobles i fàbriques per anar estructurant el Sindicat".⁵⁶²

La trajectòria alcoiana del nacionalisme cultural que cristal·litza en partit era marcada del context social obrer que tenia una sensibilitat nacional a través de la llengua i una relació tradicional amb les ciutats obreres tèxtils del nord com Terrassa i Sabadell; per aquesta raó general, d'ambient i context "La trajectòria del PSV- com diu Joan Valor- tenia un fort caràcter obrerista i una visió més oberta i més lligada a les idees socialistes i de l'internacionalisme proletari"⁵⁶³

1.3.3 Castelló.

L'activitat dels joves universitaris a Castelló tenia un marc iniciat als anys cinquanta amb l'exposició de l'*Obra del Diccionari*⁵⁶⁴. Castelló gaudia igualment d'unes relacions culturals i més generals amb Barcelona. Per exemple, l'octubre de 1962, anà Joan Sales a Borriana amb Martí Domínguez a parlar sobre novel·lística valenciana⁵⁶⁵. Fou també el cas de l'escultor Joan B. Porcar, que parlarà al III Aplec celebrat a Castelló. També a l'inici dels anys cinquanta, Gaetà Huguet va fer

⁵⁶¹ *Ibidem*.

⁵⁶² Informació de Joan Valor. Alcoi, novembre de 1991.

⁵⁶³ Carta de Joan Valor. Alcoi, 3.VIII.1991.

⁵⁶⁴ *Vid.*: 1ª part . Relacions Nord. Sud.

⁵⁶⁵ *Vid.*: *Mediterráneo*, 27.X.1962.

una enquesta per a veure quins lligams hi havia amb el Principat, per part dels comerciants: si hi havia més relació amb Barcelona o València. I el resultat va ser que hi havia més relació comercial amb Barcelona⁵⁶⁶. Hi havia l'activitat del Centre Excursionista, fundat el 1955, però que no va vincular-se al valencianisme fins que no en fou president Ferran Sanchis: 1958⁵⁶⁷. El CEC tindrà planta nacionalista, sota la presidència de Sanchis, amb la col·laboració de la joventut que hi aniria. Ferran Sanchis, va ser un dels primers expedicionaris de l'*Obra del Diccionari* el 1953⁵⁶⁸. Als anys 60, en un context de conscienciació cultural, algunes llibreries castellonenques com Ares i Armengot, venien llibres i anunciaven en català a la premsa (*Mediterráneo*) i a publicacions del Centre Excursionista.

Les activitats que serviren de base a un impuls nacional a Castelló durant els primers anys seixanta varen ser: les primeres activitats clandestines de la Joventut del CEC, les relacions que van establir amb els universitaris, el nucli del Grup Castellonenc d'Estudis i la tasca del PSV.

Les primeres activitats dels joves del CEC, tenen alguns noms: Josep L. Viciano (que hi entrà com a soci el 1.I.1957), Ferran Guallart (que hi entrà el 1.VIII.1957) i Ferran Sanchis Cardona. Recordem que Viciano havia anat al viatge dels universitaris per pasqua de 1960 a Barcelona. Procedia d'una família de llauradors de Castelló, el pare de la qual era de la Dreta Regional Agrària. La llengua que parlaven a casa i al carrer era el català. Llegí, com a primeres lectures, els llibres i la revista *Sicània* (per exemple *Amics de la Muntanya*, de Mascarell i Gosp). Acudeix al I Aplec a Llúria amb Sanchis Cardona i Manuel Calduc, valencianista dels anys trenta.⁵⁶⁹ Assistirà, des de Castelló i organitzat pel CEC, a la resta dels primers aplecs fins el de 1964, al Puig. El mateix 1960 amb Sanchis Cardona intervé per a distribuir propaganda de joves nacionalistes del Principat a Castelló ciutat. És una propaganda, diu Viciano, que ve "directament de Barcelona". Entre els documents que es repartiren per les cases de la ciutat figura una crida a boicotejar *La*

⁵⁶⁶ Informació de Ferran Sanchis Cardona. Castelló, juliol de 1990.

⁵⁶⁷ Ferran Sanchis Cardona entrà al CEC el 18.III.1955 (*Atlas de socios del Centro Excursionista desde la fundación del mismo*).

⁵⁶⁸ cf 1ª Part Relacions...

⁵⁶⁹ Viciano ja coneixia Eliseu Climent, el qual li escrigué una carta sobre l'organització del primer aplec.

Vanguardia, arran de l'afer Galinsoga (1959), un fragment de la declaració de Jordi Pujol en el transcurs de la seva detenció, una crida de l'11 de setembre de 1960, i un plec de signatures reivindicant la llengua. Però el 1960 Viciano coneixerà més esdeveniments. El gener de 1960 és nomenat sot-secretari del CEC. Aquest càrrec hauria de ser emprat per a fer tasca nacionalista. En una carta del 29 de gener de 1960, el seu company al CEC, Ferran Guallart li diu:

"Crec que no deus defugir un càrrec semblant, doncs indubtablement serà aixina com més útil resultarà a l'idealisme valencianista, que és en definitiva el que ens proposem servir".

En aquest context, un altre nacionalista està estudiant al seminari de Tortosa; es tracta d'Avel·lí Flors, un dels artífexs de la primera missa feta en català a Castelló el gener de 1966. a la parròquia St Vicenç Ferrer, segons apareix al *Mediterraneo*, 18.I.1966: "*Misa en Valenciano en la Iglesia Parroquial de Sant Vicent Ferrer*". Aquest acte va desembocar en diversos articles a la premsa⁵⁷⁰.

Avel·lí Flors, restarà al Seminari de Castelló-Sogorb a partir del curs 1961-1962 fins l'any 1964. Aleshores comptarà, amb els seus companys i, amb la direcció de Josep Pont i Gol, Arquebisbe de Sogorb-Castelló, Josep Perarnau, al Seminari com a professor de teologia i Antoni Deig, assessor de Pont i Gol. Aquest fet seria comparable al que va suposar l'arribada dels primers professors del Principat a València (Tarradell i Reglà, i Dolç de Mallorca), per la tasca d'introducció de la sensibilitat de país.

Al CEC, doncs, amb l'arribada d'aquests sectors més joves serà quan començarà a contactar amb el nucli universitari⁵⁷¹. Les relacions s'inicien el curs 1961-1962 amb les conferències o, com se'n deien: col·loquis formatius, de L.V. Aracil sobre "Problemes de la Societat Valenciana" o el "complex d'inferioritat" dels valencians. El mitjancer era Joan F. Mira que contactava amb Ferran Sanchis. A més d'aquesta conferència, Valerià Miralles hi parlà sobre la idea de nació, la llengua als

⁵⁷⁰ Vid.: *Mediterraneo*. 19.I.1966 "Perquè diuen Missa en Valencià" (J. Amorós), 23.I.1966: "Des de València, un fort vítol Castelló!" (Martí Domínguez) 27.I.1966. "Missa en Valencià" (José Gascó), "Missa en Valencià" (Martí Domínguez) i El Primer Atac (Enric Padrés).

⁵⁷¹ De València arribava documentació feta pels universitaris a J. L. Viciano: *A propòsit del Dia de Sant Vicent Ferrer* (1961) a Ferran Guallart li arribà la crida del IV Aplec de 1964. També arribava a Castelló, per mitjà d'E. Climent *Terra Forta* "Butlletí agrícola del PSV", segons consta en carta d'Eliseu Climent a J. Ll. Viciano, 12.I.1966.

Països Catalans. Al llarg del curs 62-63, també hi hagué una planificació de xerrades. Mira en una lletra a Sanchis de 22 de novembre de 1962 li diu de continuar aquells "col·loquis formatius que van començar el curs passat". Els temes que li proposa són uns exemples dels temes de debat i diàleg d'aleshores: "Panorama històric de la comunitat valenciana", "Problemes generals d'economia i sistemes econòmics", "La industrialització. Les seves repercussions socials en general i en la nostra societat", "Problemes d'estructures polítiques". "Tipus de règims i sistemes de govern", "Situació i perspectives de l'economia espanyola", "Situacions i perspectives de l'economia catalana i (valenciana en particular). "Orígens, problemes i perspectives de la situació espanyola actual". I Mira afegia a Sanchis a qui anaven adreçats: "a un grup reservat i de plena confiança, en pla formatiu". Aquestes xerrades es feien previ acord de Sanchis i els universitaris. En aquest sentit Cucó aniria a Castelló "el pròxim dissabte"⁵⁷².

Una altra col·laboració dels universitaris amb el CEC, és a dir amb la persona que aleshores era valencianista. Sanchis, va fer la preparació d'unes lliçons de gramàtica adreçada al primer curs de llengua del CEC del 1961-1962. Aquestes classes també va preparar-les Mira. El curs, va fer-se l'estiu de 1962: entre els dies 2 de juliol i 31 d'agost, i s'impartien al local del CEC (c/Cervantes, 32). Per a aquest fet, Avel·lí Flors va preparar un petit opuscle titulat *Cursos de Llengua Valenciana al Centre Excursionista de Castelló*, Juny de 1962. Avel·lí Flors continuava estudiant al Seminari de Castelló i aquell curs 1961-1962 havia rebut les classes de Mossèn Manyà que venia de Tortosa a Castelló a fer-li classes al Seminari, amb una orientació nacionalista cultural⁵⁷³. El seu opuscle tractava de temes de lingüística: *La nostra llengua comparada*, i hi havia en comparació amb el català altres llengües de semblant extensió territorial, i Avel·lí anava escrivint:

"Cal dir i bo es pensar-ho que si altres Països inferiors en extensió i població fixen gran atenció a la seva cultura perquè nosaltres tenim que ser menys?"

El text de Flors també apel·lava a un tret comú de la joventut universitària de la Universitat de València: la responsabilitat i el deure d'aquella generació; entre

⁵⁷² Carta de J. F. Mira a Sanchis Cardona. València, 6.III.1963.

⁵⁷³ Sobre Mossèn Manyà *vid.*: Avel·lí FLORS: "Vingut a Castelló de l'Altra Tortosa" a *Miscel·lania Manyà*, Ed. Dertosa, l'Estel Edicions, 1979 pàg. 61-62.

les "raons" que proposava per a defensar la llengua n'hi havia una de "cultural":

"Com podem veure impassiblement el derrumbament d'una cultura (de la què la màxima expressió és la llengua) que no és estranya, sinó ben nostra? Aixó és un absurd del que és el principal responsable la nostra generació. Es que pensem fer-ne una mòmia de museu, admiració d'estrany, ante la qual ens sentirem sempre indiferents. Això és una aberració que les futures generacions més conscients que la nostra tirarien en cara".

Val a dir que la convocatòria dels cursos de llengua del CEC sortien anunciades a la premsa de Castelló, al *Mediterráneo*, en català ⁵⁷⁴. Als anys seixanta, doncs, s'anaven posant les bases d'uns nuclis de nacionalisme cultural, entre els joves de Castelló i València i el CEC. Recordem, a més, que hom havia celebrat les dues convocatòries del Desert de les Palmes, l'octubre de 1960 i la del Penyalgosa el juliol de 1961. A l'acte inaugural de l'obertura del Cursos de Llengua intervingué, Manuel Sanchis Guarner sobre *L'Expansió Medieval de la nostra llengua* el 28.VI.1962 a les Escoles Pies. A totes dues convocatòries hi assistiren joves del CEC, la qual cosa els possibilità de contactar amb valencianistes de València⁵⁷⁵. Però el 1962 va veure dos esdeveniments que consolidarien aqueixes bases. La constitució de la Fundació Huguet i la celebració del III Aplec de la Joventut.

La Fundació Huguet va ser prevista per Gaetà Huguet al seu testament⁵⁷⁶. Es va constituir el 3 de gener de 1962 i la seva finalitat era donar suport a activitats

⁵⁷⁴ *Mediterraneo* 10.6.64. El segon curs s'anuncià el 9.XI.62.

⁵⁷⁵ Carta de Joan Fuster a Viciano el 24.X.60 anunciant-li preparatius de la convocatòria del Desert de les Palmes.

⁵⁷⁶ *Testamento otorgado por Don Cayetano Huguet Segarra*, el 5.I.1959, Al full cinquè diu:
"Esta nueva fundación que es su voluntad crear, ha de mejorar el ideal valencianista de su padre; se denominará "Fundación Huguet".
[Gaetà Huguet]) añade que el valencianismo que es su voluntad proteger, al igual que el de su padre pertenece a un orden, cultural, científico, literario y artístico. Por lo tanto, considera que entre estas manifestaciones de carácter cultural ha de ocupar un lugar premiente la enseñanza técnica de la lengua literaria valenciana". Agraeixo la gentilesa de Ferran Sanchis Cardona en reproduir-me'n l'exemplar.

Els fundadors van ser: Fernando del Val, Joan Fuster, Manuel Sanchis Guarner, Emili Beüt, Enric Matalí, Eugeni Roig, Enric Huguet, Miquel Peris, Ferran Vivas, Josep Fibla i Ferran Sanchis Cardona. N'era el President Adolf Pizcueta, i com a vocals: Manuel Sanchis, Emili Beüt, Enric Matalí, i Xavier Casp, Vice-President: Joan Fuster. Ferran Sanchis n'era el secretari.

culturals de tot el país. Aquell mateix any, la Fundació Huguet instituïa un premi als jocs florals de València el mes de juliol que guanyà per primera vegada Lluís Aracil amb el treball *Canemàs*. La dinàmica cultural, doncs, continuava. Abans de l'Aplec d'octubre, pel dia del llibre de 1962 Ferran Martínez Navarro, un integrant del nucli nacionalista que anava a les reunions d' Eliseu Climent i Ferran Zurriaga proposava a Josep L. Viciano de muntar una parada de llibres, com la que es faria a València el dia 14 d'abril de 1962.

La convocatòria del III Aplec de la Joventut es va fer el 21 d'octubre de 1962 a Castelló, i fou organitzat conjuntament per la Joventut del Rat Penat i el Centre Excursionista. Els actes es van començar amb l'acte d'hissar la senyera a la Plaça Major; a les Escoles Pies, que van deixar el local perquè l'ambient era prou liberal⁵⁷⁷. Es va projectar un film en català *El Judes*; es va procedir a la col·locació de corones de llorer a les tombes de Bernat Artola i de Gaietà Huguet; posteriorment es va fer una missa al santuari de Lledó; es feren uns parlaments "a càrrec d'amics- diu el programa- de les Comarques i membres del Club dels Novel·listes"⁵⁷⁸, es va fer una visita al port i abans de l'acomiadament- amb el Cant de l'Alegre Adéu- siau- es va fer una visita al Port. A l'Aplec, a la ciutat, es va donar a conèixer Raimon, qui coincidí amb els Setze Jutges. *La Crida* de l'Aplec, signada pel CEC, era semblant a la de Llúria i Alcoi, és a dir hi relacionava el factor del sentiment nacional en relació al que representava l'indret visitat:

"Castelló, en altre temps, Seu de l'intel·lectualitat Valenciana, vos acollirà amb la seua tradicional hospitalitat en aquesta diada de Germanor. La Capital de les Comarques del Nord del País Valencià, comarques tan valencianes de llengua i esperit, com són el Maestrat, Tinença de Benifassà, La Plana, etc. és la que conserva més viu el llenguatge i els costums. El procés d'industrialització, amb l'afluència de gentes foranes i l'aparell burocràtic de tota capital de província no han pogut esborrar-li aquest caràcter. Ensems que una estada agradable, que us desitgem de tot cor, voldríem que aquest contactes, fossen motiu per conèixer-nos millor i treballar pels nostres ideals en favor de la Terra i la restauració de la nostra Cultura".

Pel que fa al moment central de l'acte, a Lledó hi hagué els parlaments de:

⁵⁷⁷ Informació de Ferran Sanchis. Castelló març 1992.

⁵⁷⁸ Ferran Sanchis Cardona, "III Aplec de la Joventut del País Valencià", *Mediterraneo* 23.10.62 pàg. 4.

Fuster, Joan Baptista Porcar, "un representant de Bocairent, un representant de la Ribera Baixa, una senyoreta d'Alcoi que va dirigir unes sentides paraules als seus compatriotes", i pel Club dels Novel·listes, Blai Bonet. Clogué l'acte Martí Domínguez. El parlament de l'ex-director de *Las Provincias* (M. Domínguez) va anar dirigit a la crítica del centralisme a Barcelona (que era una "pulmonia") i el de Madrid ("una malaltia")⁵⁷⁹

La continuïtat de relació amb el nucli universitari de València es va produir per la convocatòria de la III Ruta Universitària que es faria al Desert de les Palmes els dies 18 i 19 d'abril de 1964. Josep L. Viciano donarà a conèixer la convocatòria a Avel·lí Flors:

"Aquesta nit i demà diumenge es farà al Desert de les Palmes la III Ruta Universitària, duta pels amics valencianistes. L'assumpte a tractar és: La divisió de la Joventut. Causes de la divisió entre la joventut de classe burgesa (estudiants) i treballadors. Solucions"⁵⁸⁰.

La III Ruta es va fer en un moment en què hi havia uns contactes entre els estudiants de València i la joventut de Castelló. A més hom comptava amb el precedent de les convocatòries del Desert de les Palmes i el de Penyagolosa. Els resultats de la trobada, però, foren vistos de maneres diferenciades entre els assistents⁵⁸¹

La dinàmica també continuava a d'altres nivells. El CEC començava a veure prohibides algunes de les seves iniciatives com va ser la no-publicació del butlletí del CEC, *L'Estel*, el qual era fet per J. L. Viciano, F. Guallart, i a partir de l'edició de 1965 amb la col·laboració d'altres joves nacionalistes com Màxim Albella⁵⁸² Doncs bé, l'edició del butlletí de 1964 deixà de sortir: "Les autoritats -deia Ferran Sanchis

⁵⁷⁹ Informació de Ferran Sanchis. Castelló març 1992.

⁵⁸⁰ Carta de J. L. Viciano a Avel·lí Flors (18.IV.1964) Agraïxo a J. L. Viciano la reproducció de la lletra.

⁵⁸¹ Carta de J. L. Viciano a Albiach (25.VI.1964).

⁵⁸² *L'Estel* a partir de la 2ª etapa va introduir el català al núm.: 1, (maig-juny, 1965). Era fet tot en català. Hi incloïa també "Lliçons de Gramàtica" per J. L. Viciano. (*L'Estel. Butlletí informatiu del Centre Excursionista de Castelló*).

La 3ª època de *l'Estel*, és del maig del 1969. Hi escrivien M. Albella, Viciano i F. Guallart.

en una informe sobre el CEC⁵⁸³- s'han oposat radicalment a la publicació del que pensaven. S'ha denegat l'autorització per motius polítics". El CEC, ja havia entrat en una dinàmica valencianista, amb l'inici dels cursos de llengua i amb la introducció dels més joves en els càrrecs del Centre (com era el cas de Viciano). Així ho reconeixia Ferran Sanchis en el susdit informe:

"El Centre Excursionista de Castelló, dins les labors específiques de la seva naturalesa, dedicada a les pràctiques esportives, no pot deixar arraconat el fonament de tot açò, arrelat dins del cor de cadascú com del valencianisme".

I continuava dient que podria causar l'estranyament que una entitat dedicada a l'excursionisme pogués organitzar cursos de llengua i a "fer país"⁵⁸⁴. Però, a més, d'entre altres activitats del CEC, cal esmentar l'organització del Conjunt de *Els Ganguils*, organitzat per la joventut del centre. La primera actuació fou el 4 de maig de 1963 en la Festa de la Rosa i cantaren: *Al Vent i Som*.

Les altres dues activitats que contribuïran a irradiar el nacionalisme cultural van ser l'inici d'una campanya per a valencianitzar l'església i la constitució del Grup Castellonenc d'Estudis. La primera campanya era la reivindicació de la llengua a la litúrgia. Amb aquest objectiu es va distribuir per totes les parròquies i centres religiosos una *Breu Informació Sobre la Campanya per la Llengua de l'Església*, que era coordinada per Castelló, València i Alacant, a través d'un "Centre Coordinador de la Campanya Per la Llengua de l'Església". Portaven entre d'altres aquesta campanya els joves del CEC que miraven d'aconseguir signatures. Viciano en carta del 25 d'abril de 1964, a un amic (Albiach) li explicava el sentit:

"(...) hem fet una campanya de signatures per tal d'aconseguir la predicació en valencià, i algunes coses més. Tot açò aprofitant els decrets del Concili sobre la Litúrgia i les llengües vernacles. La campanya ha estat un èxit; intel·lectuals i autoritats han respost, i el poble no tant, però això és un mal que trobarem en totes les ocasions, fins a que el poble prenga consciència de tal. La campanya anava al Sr. Bisbe, però ara es mou una altra vers L'Arquebisbe de València".

⁵⁸³Informe intern del CEC, redactat per F. Sanchis, s/d. En dec el coneixement a J. L. Viciano.

⁵⁸⁴*Ibidem*.

L'objectiu era que a totes les parròquies de poble, pertot el país, es pogués signar la crida⁵⁸⁵. Per a aquesta campanya hi hagué també articles a la premsa per a demanar el català a la litúrgia. L'article que féu Avel·lí Flors al *Mediterraneo*, del 10 d'abril de 1964 anava en aquesta direcció :

"(...) és que la cultura valenciana -deia el jove ordenat capellà- està fora de l'àmbit de la catolicitat de l'Església? És que la llengua valenciana com a expressió suprema d'una cultura, no té cabuda a les nostres esglésies".

La reivindicació es feia entorn del Concili i com a conseqüència, en el cas d'Avel·lí, d'haver rebut la formació de Josep Perarnau⁵⁸⁶, la cobertura d'Antoni Deig i la formació durant el curs de Mossèn Manyà. Avel·lí ho veia així:

"Ja a darreries dels anys 50 uns quants estudiants de teologia al seminari de Tortosa (Castelló pertanyia aleshores a Tortosa) vam començar a fer els cursos per correspondència de "llengua valenciana". Quan es va inaugurar la nova diòcesi de Sogorb-Castelló (1960) nosaltres vam anar a terminar els estudis a Castelló, amb un gran bisbe, Josep Pont i Gol, acompanyat de dos preveres catalans que feien el seu treball: Mn. Josep Perarnau i Espelt (...) i l'altre Mn. Antoni Deig i Clotet (...). Per a nosaltres era una sorpresa començar a veure llibres en català sobre teologia o espiritualitat i la nostra biblioteca alternava amb llibres en llatí i en català, i això feia el seu camí. El curs 1961-1962, vam tenir de professor de teologia l'ancià Mn. Joan Baptista Manyà, de Tortosa, que encara incluí en la nostra consciència nacional"⁵⁸⁷

La trajectòria d'aquests nuclis nacionals féu que es portessin a terme

⁵⁸⁵Fou l'anunci d'una campanya que tindrà el punt culminant en la firma de més de 20.000 persones. Es va fer per tot el país i dut pel PSV i independent.

⁵⁸⁶ Josep Perarnau va intervenir al *Mediterraneo* fent Cròniques del Concil, "*Mediterraneo Diario del Concilio*" 10.10.62, "*Las dos tendencias*", 28.XI.62 "*Ayer se celebró la V Congregación General del Concilio Vaticano*" 24.X.62 "*Un mes de Concilio*" 21.XI.62.

⁵⁸⁷ Avel·lí FLORS: "Vingut a Castelló...", pàgs. 61-62. Pont i Gol fou arquebisbe de Sogorb-Castelló entre agost de 1951 i el 26.XI.1970 en què es nomenat Arquebisbe de Tarragona (*Hoja parroquial Semanario de la Diócesi Segorbe-Castellón*, 17.I.1971 any XII, núm 536). Pont i Gol va intervenir des del Butlletí eclesiàstic de Sogorb-Castelló a favor de la predicació en valencià cf.: *Boletín oficial eclesiástico del Obispado de Segorbe-Castellón* III época 24.II.1969 (n. 1409) i 26.VII.1969 (n. 1414), Carta d'Avel·lí Flors. Castelló, 28.IV.1990.

iniciatives com les esmentades. També en aquests cas (com en el Sueca o Alcoi) les primeres passes van fer-se amb una certa anterioritat a la lectura que feren aquests joves de l'assaig de Fuster: *Nosaltres els Valencians* (1962).

Efectivament, per a aquells nuclis, com el que feia aleshores Avel·lí Flors, el llibre de Fuster era un punt d'arribada que

"s'acabà d'aclarir en els nostres punts de vista. Per a mí, aquell llibre tingué el poder d'una autèntica bona notícia perquè aquelles idees de Fuster em deien en síntesi moltes coses que jo tenia com a evidències i que me les refermava"⁵⁸⁸.

El Temps del Concili Vaticà II, doncs, amb els aspectes culturals que hi introduïa a favor de la predicació en la denominada "llengua vulgar" va obrir un solc en aquells joves castellonencs. Ja hem vist que encara que molts no estiguessin lligats al Seminari, feien tasques en conjunt amb el cristianisme compromès amb el país. En aquell marc, és on cal entendre la tasca del nucli del Principat a la diòcesi de Sogorb-Castelló.

A nivell més general aquell context afavoria iniciatives de base d'aquells nuclis de joventut a Castelló com, per exemple, la iniciativa que es portà a terme en la constitució d'un grup "nacionalista- diu Viciano- per a influir culturalment a Castelló"⁵⁸⁹. Es tractava de la planificació de conferències sobre temes actuals: Concili, Europa, Teologia, Art... Aquesta iniciativa comptaria amb el suport d'altres sectors socials i culturals, com de persones vinculades a institucions (*La Societat Castellonenca de Cultura*), o al valencianisme dels anys trenta: el farmacèutic Calduc, l'escultor Porcar⁵⁹⁰.

Una segona iniciativa de tipus cultural, la del 1964, marcaria un punt d'arribada (en les convocatòries i activitats realitzades) i un punt de partença, com va ser la constitució del Grup Castellonenc d'Estudis⁵⁹¹. Ens cenyirem a explicar les característiques bàsiques sobre les quals hom actuaria. Darrera del *GCE* hi havia

⁵⁸⁸Carta d'Avel·lí Flors 28.IV.1990.

⁵⁸⁹Manuscrit xerocopiat i transcrit per J. L. Viciano (s/d).

⁵⁹⁰Va representar la Societat Castellonenca de Cultura, Sánchez Adell.

⁵⁹¹"Terres de la Plana" in *Oriflama* núm.: 81, març 1989 (pag 34-35)

Frederic Rivas i Albert Sánchez Pantoja. Aquest, nascut a Barcelona el 20 d'agost de 1939, pertanyia a una família de treballadors (el pare treballava a CAMPSA) i això feia que haguessin de viatjar per l'estat espanyol. La primera influència, com hem vist, en altres casos, la rebria als 14 anys quan un professor republicà que ensenyava matemàtiques li començà a explicar la història del catalanisme.

Aquest fet, en paraules de S. Pantoja, li féu "obrir els ulls", cosa remarcable ja que el context lingüístic familiar era castellanoparlants (els pares eren de la localitat espanyola de "Ciudad Real"). Quan arriba a Castelló definitivament el 1962 (perquè els anys anteriors havia fet estudis de peritatge industrial a València) comença a estudiar per correspondència els cursos de llengua que impartia la JAEC, pertanyent a l'Omnium Cultural i se subscriu a *Serra d'Or*. Amb aquesta base es crea *El Grup Castellonenc d'Estudis (GCE)*, el març de 1964. L'objectiu d'aquesta associació era

"(...) l'enaltiment, cultiu i expandiment de la nostra cultura autòctona i en aquest camí donar impuls a l'aportació de CASTELLÓ DE LA PLANA a la cultura comuna dels PAÏSOS CATALANS"⁵⁹².

A fi de poder funcionar el GCE es converteix en delegació del CLUE⁵⁹³ (Club d'Estudiants), associació que comptava amb el suport de Mossèn Amorós. El CLUE a partir del curs 1963-1964 realitzarà una revista parlada d'estudiants: *COMETA*. Es tractava d'una revista independent, el director de la qual era Xavier Blasco, i amb el suport de Mn. Amorós. Era bilingüe i la part catalana anà a càrrec del GCE. *COMETA* tenia menys abast que *AL VENT*, però cal tenir en compte l'ús de la llengua en temes socials⁵⁹⁴. L'any d'aparició de la revista fou el de juny 1964⁵⁹⁵.

El GCE eixamplarà la seva activitat entre els anys 1964-1970 i s'ocuparà bàsicament de: fer cursos de llengua, editar la revista *AL VENT*, organitzar conferències i becar joves per anar a la Universitat Catalana d'Estiu a Prada de

⁵⁹²*Estatuts fundacionals del Grup Castellonenc d'Estudis*, març de 1954. En devem el coneixement a l'amabilitat d'A. Sánchez Pantoja.

⁵⁹³"Què es el CLUE?" in *Al vent* núm.: 16, maig de 1968.

⁵⁹⁴Informació d'Albert Sánchez Pantoja, juliol 1990.

⁵⁹⁵*Al Vent* núms.: 3-4, setembre 1964.

Conflent.

Els cursos de llengua oral, basats en la Gramàtica de Carles Salvador van començar el 1964 a la parròquia de la Santíssima Trinitat⁵⁹⁶; el seu radi territorial era tots els pobles de la Plana. La mitjana d'assistents era d'uns 15 alumnes, als cursets orals. La mitjana d'edat dels alumnes era menor de 25 anys. Els cursos de correspondència començaren el 1965, fets per la "comissió d'ensenyament" del Grup. El director, com en el curs oral, era Albert S. Pantoja. Es basaven en la Gramàtica de Carles Salvador i abastaven tot el País Valencià (més específicament: pobles de Castelló, l'Horta, Alacant, i "terres peninsulars"). La difusió de tots dos cursos es feia a través de *AL VENT*. Tot el muntatge dels cursos corresponia al GCE⁵⁹⁷.

La revista de *AL VENT*, comptava amb el suport de Mossèn Amorós i es feia a la Llar Parroquial de la Santíssima Trinitat, on hi havia la Redacció i Administració⁵⁹⁸. Els motius de l'aparició de la revista eren culturals, lingüístics: era orientada a treballar per la llengua i la cultura catalana, tal com deia a la presentació de la revista XYZ del CLUE:

"La nostra llengua, és de debò culta. No podem renunciar a la nostra cultura. D'antuvi tenim consciència de qui som. Som fills de la nostra pàtria i volem esser beneïts d'ella. Per això fem aquesta crida. Crida per a que tots els que sentin la veu d'amor de la nostra terra, se'ns acostin amb bona voluntat(...)
Els nostre contingut serà únicament cultural, enquadrat en el marc del "CLUB DELS ESTUDIANTS". Volem assolir i emplenar el buit que en la nostra joventut es deixa sentir avui"⁵⁹⁹

En sortiren disset números entre el període (1964-1968) es féu ressò de les qüestions més actuals d'aleshores: temes de llengua, d'història, contestació a

⁵⁹⁶ Vid.: *Al Vent*, núms. 3-4, setembre 1964.

⁵⁹⁷ Informació d'Albert Sánchez Pantoja. Castelló, juliol de 1990.

⁵⁹⁸ *Al vent*, any I núm.: 2, juliol 1964.

⁵⁹⁹ *Al Vent. Portaveu del Grup Castellonenc d'Estudis, annex al XYZ*. (s/d) (s/p).

polèmiques⁶⁰⁰. Inclouïa col·laboracions de nuclis vinculats aleshores del PSV i a Unió Democràtica del Poble Valencià⁶⁰¹. Com a números monogràfics cal esmentar el del Concili, i el del tema Europa i el Mercat Comú. Dos temes que aleshores eren centre d'interès dels diversos sectors del valencianisme: polític i econòmic⁶⁰². Nicolau Primitiu, per mediació de Vicent Miquel i Diego, donà suport econòmic a la revista anunciant l'editorial Sicània. La línia de la revista era independent, per bé que en el darrer període (1966-1968) a partir del número dedicat a Europa, la revista es vinculava més amb els valencianistes democratacristians.

Les etapes de la revista són les següents. Una primera etapa que va del primer número u al número vuit, elaborada per Frederic Rivas (que signaria amb el pseudònim Punyent) i Sánchez Pantoja. Una segona etapa, entre els números 8 al 12, on intervindrien sectors del PSV i de la UDPV, era "més plural". I finalment del número 13 al número 17 on la influència es va decantar cap al sector demòcratacristià. La Revista va acabar en el número 17 per la situació d'estat d'excepció, amb la qual cosa també acabà la cobertura de l'església. Els números amb més ressò foren el d'Europa i el del Concili.

El tiratge d'aquesta revista era d'uns 750 exemplars i abastava el País Valencià i la resta dels Països Catalans⁶⁰³. Entre les campanyes de què es va fer ressò va ser la de recollida de 20.000 signatures per a introduir el valencià a la

⁶⁰⁰ Al número 5-6 de la revista *Al Vent* 1964 hi hagué una contestació a un comentari emès per Ràdio Castelló el 30.10.64 que qüestionava la pertinença catalana dels valencians i la seva llengua. *Al Vent*, núms.: 5-6 novembre-desembre, 1964.

⁶⁰¹ A partir del núm.: 8 Vicent Miquel i Diego (democrà-cristià) hi escriuria: "La història que encara no s'ha escrit" juliol 1965). Al núm.: 9 (octubre 1965) ho farà Vicent Alvarez: "Realisme i sentimentalisme en l'estudi del país".

⁶⁰² El núm.: 10 (desembre 1965) estarà dedicat a Europa: La composició del número obeïa a la pluralitat de la revista: hi intervingueren sectors democristians (Carles Guitart, Ernest Sena) i sectors socialistes (J. Llorens, pseudònim de Vicent Ventura i Vicent Alvarez).

A remarcar la reproducció de l'apartat de *Els Pobles Joves* "Europa" de Joan Crusellas. El núm.: 11 (gener-febrer 1966) va dedicat al Concili Vaticà II. A remarcar l'"Editorial", Josep Pont i Gol. Hi escriuran: Josep Perarnau, Josep Espasa, Joan Llorens, (Vicent Ventura), Miquel Antolí, Vicent Miquel i Diego, Albert Sánchez Pantoja, Joaquim Amorós, Joan Baptista Manyà, Robert Amorós, Miquel Galindo, Eduard, i Frederic Rivas.

⁶⁰³ El número de subscriptors es repartien "provincialment" per: València 278, Castelló 253, Barcelona 100, Alacant 31, Illes 20, Lleida 11, Tarragona 11 i Girona 4. El total de subscriptors era de 708. cf.: *Número de subscriptors d'Al Vent al 4.X.1968*. (material ciclostilat. 2 ff).

liturgia⁶⁰⁴ Aquest ressò s'emmarcava en els anys en que coincidiren l'aparició de *Al Vent*, i el Concili Vaticà II (1962-1965). La revista fou la manifestació de cara a l'exterior de les activitats del GCE.

En el període d'aparició de la revista el Grup Castellonenc féu altres activitats de sensibilització: el mes de març de 1966 organitzà un cicle de conferències de Cultura Valenciana, celebrat a l'Institut Ribalta amb les intervencions de: Robert Moròder Molina, Miquel Tarradell, Manuel Sanchis Guarner, Joan Reglà, Emili Giralt, Josep Raga Gil, L. Aracil, Miquel Dolç i Martí Domínguez. Aquests actes van ser organitzats per mitjà de Vicent Miquel i Diego. Van tenir una bona incidència. No es va silenciar el decurs de les conferències⁶⁰⁵. Calia demostrar que la llengua era element de prestigi. Per a difondre les conferències es van fer uns cartells situats als comerços més cèntrics⁶⁰⁶. L'any 1968 celebrà unes conferències, en col·laboració amb la Universitat de València, per a commemorar el centenari Fabra⁶⁰⁷.

En aquest marc d'activitats culturals desenvolupades a través del Centre Excursionista (sobretot en els sectors més joves) i del Grup Castellonenc, existiria una vehiculació política a través del PSV a Castelló de tota aquesta conscienciació cultural. Aquest partit es faria ressò d'integrants d'una generació més jove (nascuda

⁶⁰⁴ El núm.: 8 de *Al Vent* (juliol 1965) duïa interpaginat l'imprès *Més de 20.000 valencians* que reivindicava l'ús de la llengua a l'església. El GCE va participar en la campanya d'enganxada de cartells per Castelló en un nombre que oscil·la entre 1500-2000). Aquesta darrera informació és d'Albert Sánchez Pantoja.

⁶⁰⁵ El cicle de conferències fou:

- 1.III.1966. Robert Moròder Molina: *La realitat valenciana. Problemes del País*.
- 2.III.1966. Miquel Tarradell Mateu: *Arrels històriques del poble valencià*.
- 3.III.1966. Manuel Sanchis Guarner: *La naixença i l'esplendor del món cultural*.
- 4.III.1966. Joan Reglà Campistol: *El País Valencià i la confederació espanyola*.
- 5.III.1966. Emili Giralt i Raventós: *El País Valencià a l'edat contemporània*.
- 7.III.1966. Josep Tomás Raga i Gil: *Estructura de la base econòmica del País Valencià (noves tècniques d'anàlisi)*.
- 8.III.1966. Lluís Aracil i Bonet: *La cultura valenciana i la societat*.
- 9.III.1966. Miquel Dolç : *Problemes de la poesia davant la nostra cultura*.
- 10.III.1966. Martí Domínguez : *Problemes de l'agricultura valenciana i solucions europees*.

⁶⁰⁶ Informació d'Albert Sánchez Pantoja. Castelló, juliol 1990.

⁶⁰⁷ Es tracta de 3 conferències organitzades per GCE i Societat Castellonenca de Cultura, CEC, Agrupació d'Estudiants Castellonencs (AEC), Organització Atlètico-Recreativa (OAR), JARC Classes de Llengua Valenciana de la Casa de Cultura, CLUE, i Fundació Huguet. Les conferències eren : 18.V.68, Joan Ballester, *Projecció social de la nostra llengua*; 25.V.1968, F. de B. Moll: *Fabra i la nostra unitat idiomàtica*; 1.VI.68, M.S.Guarner: *L'obra de Fabra al País Valencià*. La informació d'aquestes conferències va anunciar-se al *Mediterraneo*, 18.V.1968.

vers del 1947), que havien passat per una formació prèvia de tipus cultural. Màxim Albella nascut el 1947 a Sant Carles de la Ràpita, seria militant del Partit a partir de 1966. La seva trajectòria és un exemple de les etapes per les quals es passava per abastar una consciència política. De pares treballadors (el pare seria militant del PC durant la guerra d'Espanya), prendria contacte amb el Centre Excursionista del qual es faria soci el gener de 1964⁶⁰⁸. Hi entrà en contacte a partir de 1962 i hi va copsar "un ambient valencianista". El 1965 intervé, amb Viciano, en la confecció del butlletí del Centre *L'Estel*.

Aquesta etapa de presa de consciència cultural arribaria fins 1964 i es faria sota les activitats del Centre on, per exemple, llegiria les publicacions que hi arribaven com les publicacions de l'editorial Sicània. Entre els anys 1964 i 1968 es donaria una activitat més clarament política i seria la que recolliria la seva militància al PSV. Aquest període fou quan el partit efectuà una major activitat a nivell de país. Per a M. Albella és quan definiria la seva presa de postura socialista, a través del marxisme.

A Castelló aquesta etapa es veuria iniciada en tertúlies informals de tipus polític al Bar Dario (1964-1970). S'hi reunien Tomàs Ribera, també militant del PSV, Rafael Menezo, militant també del PSV, Vicent Pitarch, que aleshores havia iniciat un programa de Ràdio, *Nosaltres els Valencians*⁶⁰⁹ i en ocasions hi anava Ferran Sanchis. Aquesta etapa també marcaria un cert relleu generacional quant a la participació de noves generacions en les activitats de tipus cultural, com va ser la constitució el 1967, de l'Agrupació d'Estudiants Castellonencs (AEC)⁶¹⁰. El 1964

⁶⁰⁸ Màxim Abella se'n féu el 1.1.64 amb el núm.: 316.

J. F. Mira se'n féu el 1.1.67 amb el núm.: 381.

Tomàs Ribera se'n féu el 1.3.68 amb el núm.: 418.

Guillem Fabregat se'n féu el 1.3.69 amb el núm.: 429.

Albert Sánchez Pantoja se'n féu el 1.1.64 amb el núm.:278.

Junta General Ordinària del 20.VI.69 (exemplar mecanografiat).

Albella, Mira, T. Ribera i G. Fabregat formaven part del Partit Socialista Valencià.

⁶⁰⁹ Programa emès per Ràdio Popular a partir del mes de maig de 1969. Fou un fet rellevant en la difusió d'una concepció crítica de la cultura catalana, prenent part en campanyes com *Valencià a L'Escola* (1969-1970) o denunciant concepcions artificioses com el Levante o el Sureste, aplicades al País Valencià (1970-1971). Entre els col.laboradors hi havia Albert Sánchez Pantoja. Agraïm a Vicent Pitarch la consulta dels guions de *Nosaltres els Valencians*.

⁶¹⁰ L'AEC organitzava activitats culturals com cine-clubs tal com recollia *Mediterráneo*, 16.11.66: "Mañana a las doce menos cuarto en las Escuelas Pías sesión de cine-club de la AEC" s'hi passarà: *Crónica familiar* (Valero Zurcini).

va assistir per primera vegada als Aplecs del Puig, fins que marxa cap a Barcelona el 1971.

La vida del PSV a Castelló s'inicia el 1966, any que també s'inicia a Alcoi, amb una cel·lula constituïda per: Guillem Fabregat, Tomàs Ribera, Màxim Albella i Joan F. Mira. Per mitjà de Tomàs Ribera, Joan F. Mira contacta amb Ferran Sanchis i la gent del Centre Excursionista. Les reunions es feien a casa de Sanchis Cardona.

La militància era molt flexible com exemplifica el fet de la no-sanció si no s'abonaven les quotes. Les sessions de formació era el debat de documents programàtics del partit. Tota la ideologia política s'elaborava a València, per gent universitària, segons M. Albella. Era el mateix conducte que va permetre de contactar el 1962 els universitaris amb Castelló per a donar-hi les primeres xerrades. El PSV era l'únic partit que funcionava a Castelló als anys seixanta: "Ací de gent organitzada no n'hi havia", esmenta Albella. Les primeres accions en les quals Albella va prendre part van ser en un repartiment d'octavetes per al primer de maig de 1967 a diverses empreses del taulell i empreses petites, com "*Radiadores Ordoñez*". Un any més tard intervé en l'escampada de papers sobre la *Declaració dels Drets Humans*:

"El manifest es va redactar al bar Dario. Va ser l'acció que més gent va aglutinar. El manifest es va fer en català i va ser la manifestació en què es van començar a conèixer nous nuclis polítics, com va ser el suport que donaren un grup de capellans i diaques, sortits de seminaris cristians progressistes, d'orientació sensible cap al nacionalisme".

El 1968 també va ser quan va assistir a un seminari sobre marxisme, organitzat per Tomàs Ribera i els germans Tirado. El van fer al Centre Excursionista. Hi assistiren unes 10 persones: estudiants, bàsicament i treballadors. El llibre bàsic era el Putlizer, *L'autoderminació dels pobles* (Lenin), *Manifest del Partit Comunista* i *Salari, Preu i Guany*. Aquest curset va suposar la descoberta del marxisme per part de M. Albella. La seva etapa marxista, s'iniciaria, doncs el 1968, un any després deixaria d'assistir a les reunions del partit. Quan va entrar al PSV encara no havia abastat el marxisme. Però allò que va suposar el partit és el que significava com a primer intent de crear una organització política nacionalista:

"La primera [organització] que té una certa tendència d'introduir la ideologia socialista... de donar al nacionalisme un component ideològic específic: el socialisme. El PSV es desmarca de l'amalgama ratpenatista. Hom donarà al nacionalisme una opció ideològica

concreta. ... no hi ha només un component lingüístic, sinó que hi ha un component de com construir el País Valencià d'una forma determinada⁶¹¹.

Aquest era el component, si es vol "simbòlic"⁶¹² que trobaven aquells militants en el PSV, encara que haguessin trobat el marxisme, com Màxim Albella, fora del partit, aquests els servia de connexió entre nacionalisme i marxisme. Per Màxim Albella el PSV era un exemple de com valencianisme i socialisme eren "complementaris". Per un altre militant del PSV, Rafael Menezo, de Castelló, el PSV acomplia una funció semblant: la d'aglutinant del nacionalisme.

En aquest marc de síntesi seria com caldria veure les propostes del partit el 1967 de construir un Front Obrer de Castelló de caràcter nacionalista, encara que, segons Albella fos "un intent frustat". Un altre intent va ser el de constituir un front sindical on el nacionalisme "era un fet més". Aquest front estaria format per militants del PSV, sectors de la HOAC i independents. Amb aquest intent, que no va reeixir, es volien constituir unes comissions obreres, fet que a Castelló es donarà a partir de 1970. El PSV, constituiria per a Castelló i per a la resta del país les bases per a la política dels anys setanta. Així ho veia Màxim Albella quan diu que l'etapa del PSV va "ser de sembra. Es van formar les bases del moviment polític nacionalista organitzat dels anys 70: PSAN i PSPV".

Castelló, doncs, seria un altre exemple d'irradiació nacional, tenint en compte però una tasca prèvia feta als anys cinquanta per la plataforma del Diccionari. De tota manera sí que als primers anys seixanta es dona la vehiculació de la cultura a la política a través del fil de l'activitat dels universitaris de València. Aquest fet abastaria la revista *Al Vent*, amb col·laboracions de militants del PSV com Vicent Àlvarez. Castelló era un cas de manifestació de plataformes culturals (CEC, GCE, seminaristes) i polítiques, on, en alguns casos, com M. Albella, s'hi donava una interrelació: "L'activisme cultural era una excusa", dirà Albella.

⁶¹¹Informació de Màxim Albella, setembre 1991.

⁶¹²Informació de Rafael Menezo, juliol 1990.

1.3.4 Bocairent.

Fins ara hem vist que hi havia una relació entre la irradiació nacionalista i determinats punts comarcals. Semblantment que hi havia una relació entre un teixit previ d'acció cultural i el fet de convocar els Aplecs de la Joventut allà on existia una determinada activitat cultural. Recordem que la formació de nuclis d'activitat cultural serà la condició prèvia per a fer-hi treball polític. Per tant la convocatòria d'un aplec a Alcoi o a Castelló era una primer senyal d'aglutinar uns nuclis nacionalistes. De fet --i com expressaven les Crides dels Aplecs--una de les funcions d'aquests actes era facilitar nous contactes territorials. El cas d'Alcoi, on hi assistiren nacionalistes de Castelló, seria un exemple.

L'evolució dels Aplecs entre 1960-1962 marcava una trajectòria de progressiva articulació nacional fora de la Ciutat de València. I Bocairent seria també, amb la prohibició de la realització de l'Aplec, un exemple de com anava prenent una progressiva politització.

Bocairent seria un altre nucli on es vehicularia una activitat nacionalista des de la base. Aquest nucli, situat a la comarca de l'Alcoià, era dut per Marcel·lí Sempere i Miquel Cantó⁶¹³. L'activitat la realitzaven a redòs del Centre Excursionista, una constant també a Alcoi o a Castelló. S'hi feia una revista *Font Freda*⁶¹⁴ i exposicions de llibres en català. L'Aplec fou convocat pel nucli de Bocairent (Acció Catòlica de Bocairent) i la Joventut del Rat Penat el 27 d'octubre de 1963. S'hi esperava una assistència d'entre 600 a 800 persones del mateix poble, a més de la representació del Principat, organitzada per Joan Ballester Canals. En total s'hi calculava una assistència de vora 3.000 persones⁶¹⁵.

⁶¹³ El grup d'activitats nacionalistes a Bocairent era format per treballadors i estudiants. I l'integrava: Miquel Cantó (administratiu), Marcel·lí Sempere (fuster), Joaquim Domènec (obrer tèxtil), Miquel Vanyó (obrer tèxtil), Eusebi Puerto (estudiant tècnic), Francesc Ferrer Vanyó (obrer tèxtil). A Bocairent, també hi feren conferències, en aquell context d'irradiació comarcal, J.F. Mira i V. Àlvarez.

⁶¹⁴ *Font Freda. Portavoz del Centro Excursionista del Patronato de la J.O.C. De Bocairente*. Entre 1960 (any en què va aparèixer el primer número) i 1962 sortiren quatre números. Informació de Marcel·lí Sempere.

⁶¹⁵ Carta de Domènec Semeguet a Max Cahner (València, 4.XI.1963) i carta de Vicent Àlvarez al delegat de la FNEC a París, Joan Rabascall (Montpeller, 7.XI.1963).

Però l'acte no es pogué realitzar perquè el va prohibir el Governador Civil de València, Sánchez Malo, incitat per Diego Sevilla Andrés. S'hi havia previst una actuació musical de Raimon, que començava a anar per ciutats com Alcoi, on actuà el 15 de juny d'aquell mateix any. La causa de la prohibició de l'Aplec perquè havia fet la Crida aquell any Joan Fuster. Altres nacionalistes tingueren problemes com Ferran Sanchis Cardona, el qual fou acusat perquè el peu d'impremta de la Crida era d'Almassora. Però aquesta acusació no prengué cos. La causa real fou la signatura de Joan Fuster a la Crida de l'acte.

I el fet tenia explicació. Recordem d'antuvi que entre els mesos de gener i febrer de 1963 havia tingut lloc a les planes dels diaris *Las Provincias*, *Levante* i, menys significativament a *Jornada*, una polèmica per una guia que Fuster havia publicat per a l'editorial Destino: *El País Valenciano*. La polèmica esdevingué un acte contra l'intel·lectual de Sueca. I un atacant contra Fuster va ser Diego Sevilla Andrés, d'ideologia falangista. A partir d'aquesta polèmica i d'una contestació de Fuster a Sevilla, aquest va deixar d'escriure a la premsa. El nom de Fuster, doncs, davant les autoritats era motiu de conflicte⁶¹⁶.

La Crida que havia redactat Fuster deia:

"Enguany ens trobarem a Bocairent. I la convocatòria -no cal dir-ho-té el mateix sentit i la mateixa ansietat de sempre: una afirmació de fe en el nostre poble. No som uns il·lusos ni uns romàntics. Hem mirat la realitat cara a cara, i sabem que el camí és difícil, i difícil l'empresa. Però també sabem que no hi ha una altra eixida. O bé els valencians recobrem el domini i l'estímul de les nostres energies col·lectives, o cada dia quedarem més dil·luïts i més enfangats en la despersonalització i en el provincianisme. És una qüestió de vida o mort: de vida o mort, precisament, "com a poble". I el poble que som, ha de triar. Nosaltres ja hem triat: ni volem ni podem resignar-nos a l'abúlia servil, a la traïció, a les renúncies oprobioses. I aspirem que els valencians, tots els valencians, trien allò que nosaltres hem triat: l'opció de la dignitat i de la honradesa. Víctima de rutines imposades i d'opressions adulteradores, el nostre poble va oblidant que és "un poble": corre el perill de perdre la consciència de ser el que és. I aquesta és la missió que hem assumit: la de tornar-li la consciència, la seua consciència, de ser "poble". Que, en tornar-li la consciència, li tornarem també la bandera i l'esperança. Tenim fe en ell, en nosaltres mateixos, que som poble. És una fe segura i serena. A

⁶¹⁶ Per a la polèmica vers Joan Fuster en relació a la guia de Destino: vid.: 3.2 Una guia: polèmica i solidaritat (III Capítol: De Nosaltres els Valencians al Partit Socialista Valencià).

Bocairent --com ahir a Llíria, a Alcoi, a Castelló de la Plana-- reiterarem el nostre compromís comunitari de seguir treballant en aquesta direcció. En el moment actual del País Valencià, els camps estan ben definits: més definits que mai. Nosaltres obrim el nostre a tots els valencians de bona voluntat. El futur, la llibertat i la justícia són els nostres aliats. Us esperem a Bocairent!" ⁶¹⁷.

El text de Fuster era un al·legat del context d'aleshores: la necessitat de tenir consciència de ser un poble. En el moment que Fuster va escriure aquesta crida sí que, com deia, els camins s'anaven definint, en el sentit d'emprendre una tasca que afavorís la conscienciació del poble valencià (i.e.: l'activitat dels universitaris, la de la Joventut del Rat).

La prohibició de l'acte es va efectuar pel Governador Civil de València, Sánchez Malo, malgrat la intervenció del president del Rat Penat, Segura de Lago. Sánchez Malo va contestar-li:

*"yo podría autorizarles a ustedes un acto separatista, pero que ustedes celebren un acto catalanista esto es inconcebible, y mucho más dirigidos por un mercenario a sueldo del oro catalán"*⁶¹⁸.

Però com que l'acte no arribà a ser prohibit oficialment, Segura de Lago continuà fent la convocatòria. Però ja des de la vesprada del dia 26 Bocairent estava ocupada militarment, i el dia 27, el dia de la convocatòria, una companyia de militars amb la col·laboració de la *guardia civil*, armada amb metralletes anava fent retrocedir els convocats, llevat d'uns quants que hi van anar en tren. Un text d'aleshores ens en descriu l'estat de setge de la ciutat:

"Un cordó impressionant de forces armades, amb metralletes, encerclava el poble, convertit durant 24 hores en un reducte assetjat militarment. Veïns de les poblacions properes a Bocairent, que hi havien arribat a peu, varen ésser obligats a donar noms i domicilis"⁶¹⁹

⁶¹⁷ Els actes que hi havia prevists a la convocatòria de l'Aplec eren els que s'havien celebrat en convocatòries anteriors: Missa en valencià, un Festival on havia de participar Raimon i un Dinar de Germanor amb repartiment de banderins.

⁶¹⁸ full mecanografiat (s.d, s.l) Inventari Albert Manent (ANC)

⁶¹⁹ full mecanografiat (s.d, s.l).

Els assistents a Bocairent també tenien una visió dels fets. Domènec Sernequet, integrant de la Joventut del Rat Penat, i representant de les Edicions 62 al País Valencià, escrivia a Max Cahner explicant com havien anat els fets. Sernequet li deia que Sánchez Malo havia acusat els valencianistes (amb "brofegades"). També deia que a Bocairent havien assistit diversos autocars: de Castelló, 1; d'Alcoi, 2; d'Ontinyent, 2; d'Alcúdia de Carlet, 1; "a més de cotxes particulars i motocicletes", "en fi un èxit". Comentant l'ocupació del poble deia:

"A l'arribar a 4 o 6 Km de Bocairent ens vàrem trobar, degut a una ordre governativa; que tots els camins estaven bloquejats per la guàrdia civil a peu i motoritzada, a més i posant aquesta barrera el poble estava acordonat literalment per la guàrdia civil i tots metrallera en mà, no deixaren entrar ni sortir a cap persona, ni tan sols als habitants del poble i sols deixant la documentació i fent-se responsable del que pogués passar. La força de la guàrdia civil que 'va assistir a l'acte' es calcula en una companyia, o siga 130 o 140 'números' amb un tinent i un capità.

Ens varen fer tornar cap endarrere sense donar explicacions, i es varen suspendre tots els actes fins la missa en català (*por separatistas*). Una de les frases del governador al president del Rat (*comprendo que sean separatistas, pero catalanistas, no*). Ara la policia està investigant, ha pres declaració a Sanchis Cardona, ha visitat la impremta on s'han fet els programes i estem esperant una forta multa; també han visitat, en pla d'informació al senyor Soriano.

En una paraula estem molt vigilats i ens estan buscant la 'volta' i han donat a l'assumpte una importància extraordinària"⁶²⁰.

Malgrat aquesta prohibició els assistents van anar al poble pròxim de Gavarda a fer-hi una concentració.

El fet de la prohibició d'aquest aplec era una prova que el nacionalisme anava marcant fites organitzatives i d'implantació. Fuster mateix resumia aquesta situació amb una plàstica expressió: "*Ladran luego cabalgamos*"⁶²¹. A partir de l'octubre del 1964 la convocatòria dels Aplecs fou duta al Puig de Santa Maria.

⁶²⁰ Carta de Domènec Sernequet a Max Cahner (València, 4.XI.1963).

⁶²¹ En carta del 27 d'octubre de 1963 Fuster explicava a Joaquim Maluquer: "De fet, Quim, la realitat és aquesta: hem aconseguit mobilitzar 150 *números* de la Benemérita. ¿No es això "guanyar unes eleccions"? Em penso que sí. Modestes és clar. Però les hem guanyades...Aquesta tarda han passat per casa quaranta o cinquanta persones...Crec que, per fi, hem entrat a la "pubertat política".

II CAPÍTOL: PUNTS DE REUNIÓ I PLATAFORMES: BASES

2.1. RAIMON: Situació de Ramon Pelegero

Joan Fuster en la seva biografia de Raimon⁶²² explica com es va anar fent el que seria el cantant amb el sobrenom de Raimon, prosat per un seu amic de la universitat: Eliseu Climent. Allò, doncs, que centrarà aquesta part del treball, és justament, exposar com es veia aquell company d'universitat pels seus propis companys, un cop va treure el primer disc d'EDIGSA el 1963⁶²³.

Aquestes primeres passes restaren exposades en un reportatge dirigit per Llorenç Soler, amb un guió de López Llaví (qui feia, també, l'entrevista al cantant) l'any 1967, amb el títol significatiu: *D'un temps, d'un país*⁶²⁴. L'objectiu del reportatge va ser, precisament, recórrer allò que formava i vehiculava el missatge posterior de l'estudiant i llicenciat en història, esdevingut cantant.

Ramon Pelegero Sanchis va néixer a Xàtiva el 2 de desembre de 1940. Recordo que de Xàtiva també n'eren Vicent Àlvarez, posteriorment estudiant de Dret i Joan-Joan Barberà, estudiant de Filosofia i Lletres i que, com hem vist, participaria en col·loquis universitaris. El pare de Ramon Pelegero era ebenista i anarquista; de la procedència social familiar ens en parla el propi Pelegero (el "Pele", com li deien els seus companys de classe):

"La meua extracció social més o menys es pot situar entre la petita burgesia i el proleteriat... mon pare tenia un taller del qual no es pot viure"⁶²⁵.

⁶²² Joan FUSTER: *Raimon*, Ed. La Magrana, Barcelona, 1988.

⁶²³ RAIMON: *Al Vent, La Pedra, Som, A Cops*, EDIGSA, C.M.14, 1963.

⁶²⁴ Llorenç SOLER (realització), LÓPEZ-LLAVÍ (Guió): *D'un temps, un país*, Dur: 40'46" (Barcelona, 1967). Arxiu Filmoteca Generalitat de Catalunya.

⁶²⁵ *Ibidem*.

Va anar al *Corazón de María* i a l'Institut de Xàtiva. A l'Institut "en contacte amb la gent rica, començaves a donar-te compte de certes situacions: de ser pobre...". A l'Institut, però, hi havia professors liberals com Àngel Lacalle, que influiria Empar Àlvarez, companya de classe de Ramon Pelegrero. després del pas per l'Institut, va a València on connectaria amb universitaris com Màrius Garcia Bonafè, al col·legi Major *Alejandro Salazar*. Ja hem vist, com ambdós estudiants llegiren llibres sobre pensament: "llegia -diu Raimon- Kafka, Camus, Elliot", viatja a París el 1960, amb Vicent Àlvarez i Joan-Joan Barberà, i posteriorment sis mesos a Anglaterra. A la Universitat rebrà el mestratge de Joan Reglà, qui li havia de dirigir una tesina sobre la Internacional Anarquista⁶²⁶. Com a lectures d'assatgistes, en concret de Fuster, en llegeix *El Descrèdit de la Realitat*, mateix llibre llegit per un altre estudiant d'aleshores: Jaume Pérez Muntaner⁶²⁷.

L'any 1959⁶²⁸, coneix l'intel·lectual de Sueca en el recital de poesia al Saló d'actes de la Universitat Literària en els actes commemoratius d'Ausiàs March. Era l'abril de 1959. Però quina és la relació, aleshores, de Ramon Pelegrero amb els nuclis que aleshores es movien a la Facultat? Fuster ja deia que Raimon no pertanyia, "no coincidia amb els esquemes mesocràtics que condicionaven la majoria dels universitaris de la seva generació", i afegia que el context familiar més pròxim el condicionava

"Les experiències domèstiques -un pare a la presó [hi fou dut tres vegades], angúnies econòmiques [que faria que hagués d'estudiar amb beca a la Universitat], la misèria fosforescent al seu voltant- li aportava un contrapès del "realisme vigorós"⁶²⁹.

Certament, aquest context el condicionaria a l'hora de no prendre part, *marcadament*, amb el nucli de *Diàleg*, que, com hem vist, duia a terme una significada activitat universitària.

⁶²⁶ Informació de Raimon. Barcelona, febrer 1992.

⁶²⁷ *Ibidem*

⁶²⁸ Per al context dels primers anys universitaris, *Vid.*: Joan FUSTER: *Raimon*, Ed. La Magrana, Barcelona, 1988, pàgs. 38-51.

⁶²⁹ Joan FUSTER: "Presentació" en *Raimon, totes les cançons*. SAE, Barcelona, 1981.

I així també ho veien els seus companys. A. Cucó no el veurà formant part del grup: "Raimon no forma part del nucli"⁶³⁰; Vicent Àlvarez assenyala un posicionament entre una inclinació cap el nucli de *Diàleg* i un progressiu compromís cap el marxisme. És un estudiant que, encara que no formés part de cap grup amb tendència política, sí que intervindria en esdeveniments com la manifestació al Pati de Lletres cantant *Asturias Patria querida* i llençant ous als estudiants de Dret que s'hi oposaven. Anirà a Tertúlies, formarà part de la vida col·lectiva d'aquells estudiants, però per dir-ho en una expressió: no formarà part del nucli MOSCA. Però per molt al marge que estigués d'iniciatives organitzades, Raimon va abastar, va conèixer, l'ambient de catalanitat a la Universitat: "l'ambient de la universitat que era bo en diversos sectors, establir contacte amb en Fuster, l'Eliseu Climent i parar-te una miqueta a pensar" (Baltasar PORCEL: 424:1972). Raimon era enmig d'aquest context del que Tarradell hem vist que en parlava com a "consciència de país". Un testimoni, encara que no en fos un protagonista (com poguera ser-ho Climent, Martínez Navarro o Vicent Àlvarez...).

Quan va cantar *Al vent* per primera vegada, ho va fer a casa de Miquel Tarradell: "Jo el tenia a classe -diu Tarradell-. I no li interessava l'assignatura [d'Arqueologia]. Era amic de la Gabriela Martí [alumne aventatjada de Miquel Tarradell i que ja féu la classe de l'assignatura d'arqueologia el curs 1963-64]"⁶³¹. Tarradell li va dir a Raimon -encara Ramon Pelegero- que anés a casa seva, i així "ens cantaria unes cançonetes. Va venir l'hora de les cançonetes: *Les feuilles mortes*... i de cop va i s'engega a cantar *Al vent*... i va dir: 'això ho he fet jo'."

Després de l'actuació, Tarradell va anar a veure a Fuster per dir-li-ho. Després vindria l'actuació a Casa Pedro, regida per Xavier Marco, on es feien petits concursos literaris⁶³², perquè hi cantés per mediació de Tarradell que ho va dir a Vicent Ventura i Joan Fuster. "I a Casa Pedro hi era l'Eliseu, i allà Climent s'inventà el nom de *Raimon*", per a l'estudiant Ramon Pelegero. El primer, doncs, que va descobrir el

⁶³⁰ A.Cucó. València. Novembre 1992. Cucó també diu que Raimon el curs 1959-1960 feia teatre per al SEU. Joan FUSTER, *Raimon*, pàg. 39-40. També quan ingressà a la Facultat assistia a la Junta de la Facultat de Lletres (i.e.: Junta del dia 7 de desembre de 1959 amb Joan A. Lacomba).

⁶³¹ Dec aquesta informació de Gabriela Martí a Empar Àlvarez Rúbio.

⁶³² Joan FUSTER: *Raimon*, *Op. Cit.* p.21.

futur cantant seria Miquel Tarradell⁶³³.

En acabar la carrera el curs 1962-63⁶³⁴, Joan Reglà, que li féu classe d'història d'Espanya moderna i contemporània, li va proposar de fer una tesina sobre anarquisme, però aleshores ja es decantava per la tasca de cantar. Va anar a un curs de formació a Aïis de Provença⁶³⁵. Recordem que a l'octubre de 1962, en el marc del III Aplec, i a part de l'esdeveniment cultural, va cantar les seves primeres cançons, en companyia del Setze Jutges i Ferran Sanchis Cardona.

Raimon cantà en una taverna i Lluís Serrahima, aleshores dels Setze Jutges, anotà al seu dietari: "-cantà el valencià Pelegero, molt interessant i crec que se l'ha de llençar. Canta llençat, i amb força, com els cantants de rock, *Al vent*, cançó d'ell" (Maria José COROMINAS: 1982: 97).

I el pas posterior fou Barcelona. Josep Espar, un dels protagonistes d'aquella vinguda explica que prèviament a l'actuació de Raimon ja pensava fundar una casa discogràfica (que a partir del 29 de maig de 1961 seria EDIGSA)⁶³⁶ i que va recórrer a Joan Fuster a la cerca de diners:

"Em va dir que no tenia diners, però hem suggerit, de posar-me en comunicació amb en Soriano [es refereix a Francesc Soriano i Bueso, valencianista que exercia funcions de suport a la cultura del país: des de la premsa fent de coixí per a permetre l'intervenció de plomes com Enric Valor o Joan Fuster, o subvencionant activitats del nucli de Joves del Rat Penat]⁶³⁷, el qual potser podria solucionar-m'ho".

⁶³³ Informació de Miquel Tarradell. Barcelona, juliol de 1993.

⁶³⁴ El darrer curs tindria com a professors: Miquel Dolç (Llengua i literatura llatina i grega), Joan Reglà (Història d'Espanya moderna i contemporània), José Mª Jover (Història universal moderna i contemporània), A. López Gómez (Geografia), Carlos Paris (Història dels sistemes filosòfics). Dec aquesta informació a Empar Àlvarez Rúbio.

⁶³⁵ Joan FUSTER: *Raimon, Op. Cit.* pàg. 49. Raimon recorda que va coincidir-hi amb Narcís Serra. El 1963 també actuà per primer cop a la Facultat d'Econòmiques de Barcelona.

⁶³⁶ Josep ESPAR TICÓ: *Amb "C" de Catalunya* (Memòries inèdites), p.157. Agraeixo la gentilesa de Josep Espar per deixar-me consultar l'exemplar.

⁶³⁷ Informació d'Albert Thous. València octubre de 1992

I fou aleshores, novembre de 1962⁶³⁸, quan entrà en contacte amb Eliseu Climent, que "em parlà d'un noi que estava estudiant a la Universitat de València i que feia unes cançons molt bones". Es tractava de Raimon.

Espar va escriure a Eliseu Climent per a veure si el jove cantant podia fer-li "unes cintes de prova" i Climent contesta a Espar Ticó:

"Vaig rebre la seva carta. He parlat amb Pelegero i em diu que el millor seria que ell pogués anar a Barcelona un fi de setmana, així podria cantar-nos totes les cançonetes que té, puix diu que en cinta perdrien molt. A més, diu que ell vol posar-li altres instruments i a més, altres raons que no recorde. Caldria que se li pagués el viatge o caldria aprofitar alguna vinguda de Max o algú altre aquí. Vós direu"⁶³⁹.

Ramon Pelegero va venir a Barcelona amb el viatge pagat per EDIGSA. Prèviament Josep Mª Macip havia rebut la cinta d'en Pelegero. Raimon va venir el desembre de 1962, pel festival de Santa Llúcia. Va venir amb Joan Fuster. I el van esperar a l'estació de Gràcia Josep Espar, Joaquim Maluquer i Sostres i Josep Mª Macip. Raimon va posar en una pensió del carrer Diputació xamfrà Bruc⁶⁴⁰. Cal veure, doncs, que aquell viatge s'emmarca també en el context de relacions València-Barcelona. Primer havia vingut Fuster, i ara, hi anava un estudiant de Lletres que ja coneixia Climent. De fet, a hores d'ara, aquells estudiants tenien en Raimon un company més "era un de nosaltres", dirà Alpera⁶⁴¹. Seria, doncs, com un representant d'aquell clima d'impuls a la Universitat de València i en Raimon va ser-ne l'elegit pel que oferia de novedós: cantar en català.

Ja hem vist que és Climent, l'organitzador de les iniciatives culturals i polítiques d'aleshores, qui diu a Espar amb qui estava en relació per la qüestió de la revista *Didleg*, que Raimon vindrà a Barcelona. D'aquell teixit cultural en sortirà

⁶³⁸ Espar Ticó deu confondre la data, ja que Raimon cantarà per primera vegada a Barcelona el desembre de 1962.

⁶³⁹ Josep ESPAR TICÓ: *Amb "C" de Catalunya*, pàg. 158.

⁶⁴⁰ Informació de Josep Mª Macip. Barcelona desembre de 1992.

⁶⁴¹ Informació de Lluís Alpera. Alacant, setembre 1991.

Raimon a Barcelona. I serà Fuster, qui en faci un comentari del què realment va cantar Raimon a Barcelona. El títol de l'article de Fuster ja era revelador: "*Nuevos tiempos nuevas canciones*", i l'aspecte que més remarcava era la llengua en què cantava Raimon, en un altre context: més enllà del folclore:

"Hace pocas semanas estuve en Barcelona y pude asistir a un curioso, interesante recital de canciones: de canciones digamos 'catalanas'. Por una vez no se trataba de un concierto de orfeón con el consabido programa de base e inspiraciones folklóricas. Ni se trataba tampoco de un ejercicio 'da camera', refinado y para selecciones, dependiente de partituras sabias y al día. La cosa tenía otro propósito. Y también era otra, muy otra, la índole de las músicas y de los intérpretes.

(...) quizá la sola novedad de la sesión fue mi paisano 'Raimon', un muchacho valenciano, de Xàtiva, que traía al conjunto la nota personal de su dialecto y de su estilo (...). A mi entender, lo importante del caso radicaba en la lengua. Canciones como las que aquel día escuchamos las hay a montones en todas partes: son el pan cotidiano en los descansos y las diversiones del mundo actual. Nosotros carecíamos de ellas" (El Correo Catalán, 30 de diciembre de 1962)."

L'acticle de Fuster situava justament la situació del qui era Raimon. Un cantant que cantava en català cançons que fugien de la normalitat clàssica, i alhora era, abans de res: cantant que trencava amb la tradició de la cançó fàcil. Raimon volia fer una "recuperació del cantant", i "fer-lo entrar en la professió". Ell composava les "cançons per a ser escoltades, sobretot", per exemple la cançó *Som*, del seu primer disc, podia ser ballada.

Per a Raimon aleshores allò primer, era fer una cançó estilísticament ben feta i amb argument. És així, per exemple, que una revista de l'època, posterior a l'aparició de les primeres cançons de Raimon, i coincidint amb un recital del cantant a Zuric, enmarcava les cançons del xativí com a

*"la canzone di argomenti, o poetica, che si contrappone alla canzonetta di consumo e d'evasione, ha assunto, nel quadro della cultura moderna, una funzione precisa e inconfondibile"*⁶⁴².

⁶⁴² Fragment extret del dossier de premsa de Josep Porter i Moix (s/d, s/l, s/a).

La lletra de les cançons, seria allò que vehicularia el cantant. El medi, el context, s'afegiria a la interpretació: la gent. I així ho veu el mateix cantant:

"La Militància difusa de la gent jove que estava contra la dictadura; hi havia com un esperit d'això. Això unit a l'aspecte cultural i la negació a la pertinença d'una nacionalitat. Tot això junt amb diferents factors de predominància. Això és el retrat robot"⁶⁴³.

És a dir, els recitals del Raimon es feien en un ambient que arrosegava les cançons a una significació determinada. No és que el cantant es predisposés a fer un pamflet, de cada cançó que feia. Hi havia la lletra, moguda per les circumstàncies del context, però sobretot hi havia la interpretació de qui les escoltava. Així la valoració de les seves cançons s'havia de veure des del públic. I què n'opinava, com rebia les primeres cançons?

Quan Raimon va actuar per primera vegada públicament a València el 29 de desembre de 1963 al Teatre Principal, va ser presentat per un seu conegut: Emili Boïls, que portava la llibreria Can Boïls. Val a dir que abans ho havia fet a la Casa de Catalunya el dia 8 de maig a dos quarts de vuit de la tarda, prèvia introducció de Miquel Tarradell i Mateu sobre *la Nova Cançó Catalana*; s'hi féu una audició dels Setze Jutges (Remei Margarit, Josep Mª Espinàs i Delfí Abella i en segon lloc "actuació personal de Raimon que interpretarà les seves CANÇONS VALENCIANES". Aquesta presentació va tenir un ressò notable, segons Fuster⁶⁴⁴.

El mateix mes Joan Fuster escrivia a *Destino* l'article sobre Raimon "*Canciones desde Játiva*" (18 de maig de 1963 número 1345)]. El títol de l'acte ja era prou explícit: *Homenatge a Raimon*, i el fulletó que es féu per a l'avinentsa deia:

"València li devia un homenatge a Raimon. Perquè Ramon Pelegero Sanchis-Llicenciat en història a la facultat de filosofia i lletres representa avui la superació d'uns punts de vista anticuadament locals. Ell ens ha demostrat que sense renunciar a la seua condició de

⁶⁴³ Informació de Raimon. Barcelona, febrer 1992.

⁶⁴⁴ En carta de Joan Fuster a Joaquim Maluquer del dia 15. V. 1963 deia que "La setmana passada, a la Casa de València van fer un curiós festival: en Tarradell féu una conferència sobre la nova cançó catalana, van donar una audició dels "Setze Jutges", i cantà "Raimon". Els locals eren plens de gom a gom".

valencià, és possible inscriure's en la línia de la millor cançó europea. I això és molt important. Perquè ha obert un nou camí i unes noves possibilitats a les generacions joves.

València li devia un homenatge a Raimon. És aquest: el mínim agraïment a un home que, amb la seua veu i la seua guitarra representa un continuat i responsable homenatge a València".

Aquella actuació a València causà expectació, segons el director de teatre Rafael Llorens Romani⁶⁴⁵. També Fuster expressava el ressò que havia tingut l'actuació de Raimon. El 2.I.1964, escrivia a Joaquín Maluquer:

"La sessió Raimon, diumenge passat, va ser escandalosament existosa. Fou un acte polític "*con todas las de la ley*". El teatre principal era ple de gom a gom. Quan el tenor cantà el "*Diguem no!*", lletra originària, el públic no el va deixar acabar".

Raimon, les seves lletres, tenia un complement: els sectors culturals i polítics que se'l feien seu. Allò que feia moure les cançons de Raimon era el context. Com en aquell primer recital, organitzat pel sindicat nacionalista anti-SEU, ADEV, en què les cançons de Raimon representaven un aspecte determinat de la situació aleshores de la ciutat de València: una superació dels tòpics locals. Les cançons de Raimon tenien un subjecte receptor. I és així que, per exemple, un estudiant d'aleshores, i ja militant al Partit Socialista Valencià, Valerià Miralles, de Pego, entenia el sentit d'aquell recital. I ho feia a les planes de *La Marina*, que creava unes possibilitats d'intervenció mercès a una ambient liberal que regnava a la direcció. Valerià Miralles situava el moment Raimon en el que suposava d'innovació en l'ambient cultural valencià. Per a Miralles les cançons de Raimon, l'acte, suposaven una "contribució" al nou ambient que s'estava creant a la ciutat:

"Trist, però important: a la ciutat de València la nostra llengua està posant-se de moda. Això desconcerta. (...) La capital del país tant de temps hanseàtica torna en sí, recobra la sensibilitat de capital, o ¿és una simple anècdota passatgera? És clar que hi ha en amples sectors culturals una línia clara de continuïtat redreçada, possiblement més

⁶⁴⁵ En una carta adreçada a Joan Ballester el dia 16 de gener de 1964, Rafael Llorens li deia: "Vos suponc enterat del fabulós èxit de l'homenatge a Raimon al Teatre Principal on el 'nano' va estar magnífic i va cantar la lletra original del *Diguem no*. Es curiós, emotiu, sorprenent el poder de suggestió de Raimon. Va fer que més de 1200 persones, la major part universitaris reaccionaren d'una manera positiva deixant gelats a més de quatre que estaven allí per a "veure el panorama".

ben preparats i amb les idees més clares que mai. Però per influència o per pressió dels temps, el fenomen està transcendent al carrer, a l'home corrent. (...).

A eixa impressió de l'ambient creat espontàniament a la ciutat de València va contribuir d'una manera decisiva, el que per aquelles dates, concretament el 29 de desembre, tinguera lloc al Teatre Principal una funció "homenatge a Raimon"⁶⁴⁶

Fins ací el context previ i posterior de la ciutat de València quant a clima cultural.

S'hi estava vivint una progressiva, en paraules de Tarradell, desprovincianització, i Raimon hi contribuïa, però, des de què? Què representava el cantant de Xàtiva en aquell context? La condició de ser valencià i de no renunciar a la seva llengua:

"(...) Raimon, el jove cantant de Xàtiva, és el primer valencià en molt de temps, que sense renunciar a la seua condició de valencià ha triomfat plenament. El seu estil, és al mateix temps popular i intel·lectual. Els seus propis poemes, elementals i profunds, són interpretats amb una vertadera intensitat i això el públic, el seu públic del País, sap agrair-ho.

Sap que està davant d'una home, que encara que siga per a ell un sacrifici el cantar, ho fa perquè és plenament fidel al seu país i a la seua llengua. Els seus oients així ho comprenen i s'identifiquen amb ell.

El nom de Raimon, i el seu prestigi, també ha contribuït a crear aquest ambient 'valencià' a la desorientada ciutat de València. La propaganda del seu nom i de l'acte, els dies abans de l'homenatge, ha estat en totes les parets, a les ones de les emissores de ràdio, als paravants de les botigues que gustosament es brindaren a col·laborar, a les seccions d'anuncis dels diaris en milers i milers de programes de mà repartis per a tota la ciutat i pobles [els impresos es varen fer a la impremta Lleonart, valencianista que també feia els impresos de la Joventut del Rat Penat, gratuïtament]"⁶⁴⁷.

⁶⁴⁶ V. Miralles Hortolà: "Trist, però important" a *La Marina*, 1 de febrer de 1964.

⁶⁴⁷ *Ibidem*

Miralles ens donava un exemple de Raimon viscut. El cantant era percebut a partir de dues característiques bàsiques: valencià que és fidel al país i a la seua gent, i un fet nou, el fet de cantar cançons no folclòriques en català. L'imaginari Raimon conuinava aquests dos aspectes. Però això ja succeïa quan va treure el disc d'EDIGSA el 1963. Els propis companys de Raimon o nacionalistes que havien nascut als anys trenta, i que pertanyerien al nucli nacionalista, o almenys hi mantindrien relacions. Començant per aquest darrer sector veiem quina opinió tenia Josep-Antoni Devesa del primer disc de Raimon. Devesa havia nascut a Dènia el 14 de setembre de 1932, i ja a la universitat de València, el 1952 "se me va desvetllar l'interés per la problemàtica de València" que "anà consolidant-se quan vaig tindre l'oportunitat sortosa de conèixer Sanchis Guarnier, Fuster, Casp i Adlert". I fou a la tertúlia de l'Adlert on conegué Codonyer, Bargues, Cueva, Aracil⁶⁴⁸. Com veia per tant un nacionalista com Devesa el primer disc de Raimon, què en valorava? De nou el fet de cantar en català cançons modernes. Devesa, a *La Marina*, qualificava el disc de Raimon de "*sorprendente y sencillamente sensacional*" i ubicava Raimon des de la formació universitària:

*"'Raimon' es Ramón Pelegero, un joven natural de Játiva, estudiante de Filosofía y Letras en la Universidad de Valencia, con verdaderas inquietudes culturales y preocupado de encontrar la autenticidad en la vida y de ajustar a aquélla su conducta personal. Por ello cuando canta sus canciones lo hace en el idioma de nuestro país. En el uso de nuestro idioma, radica lo que, hasta hoy, de insólito tiene este caso. En efecto 'Raimon', ha sido el primero -y nos atrevemos a pronosticar que venturosamente, su ejemplo será seguido- que aquí, en Valencia, se ha lanzado valiente e ilusionadamente a esa empresa, que es la creación de la canción valenciana moderna"*⁶⁴⁹.

És a dir, per a Devesa pertanyent més aviat a la primera meitat dels anys cinquanta, el cantant venia a significar el mateix que per l'anterior comentari, però potser, amb l'afegit que les seves cançons naixien *des de* la situació d'un estudiant acabat de llicenciar-se. Això feia que "*teníamos la incontenible sensación de que nuestros propios sentimientos subían a flor de piel*". Finalment Devesa també reconeixia d'acord amb el context de relació entre fidelitat lingüística i al país que Raimon també contribuïa amb les seves cançons al *reencuentro de sus esencias como*

⁶⁴⁸ Carta de Josep-Antoni Devesa. Dènia, 26 de novembre de 1990.

⁶⁴⁹ J.A. Devesa: "Raimon" a *La Marina*, 4 de maig de 1963, número 164, pàg. 3.

país y como hijos de tal tierra.

Un altre cas de com era percebut el missatge de Raimon, ens el dona Emili-Rodríguez Bernabeu, universitari que havia conformat l'aplec poètic de 1962 "Poetes Universitaris Valencians", en comentar la sortida del segon disc, del qual valoraria una continuïtat del primer:

"Ens ve a demostrar el que ja intuïem des que sentírem el primer: la força viva que traspuen eixes cançons. No es tracta de cançons vulgars, de cançons boges i sense trellat. La significança no s'amaga de ningú que les sent. Havíem oït *Al vent*, *A cops*; cançons que ens van agradar, als uns i als altres, als que sempre estan disposats a dir sí o als altres, els intransigents. Recorde que quan una persona pròxima a mi les va sentir per primera volta em va dir: "Ah! *¡Pero no dicen tonterías, tienen un sentido...*"⁶⁵⁰

Tornava a aparèixer la referència a la qualitat de les cançons i la creació d'un aglutinant: amb els que deien sí (conformistes) i els que deien no (inconformistes). Els sectors fidels al país, d'un o altre signe, però que no eren partidaris del tòpic "*te quiero, me quieres*", com diria Ovidi Montllor⁶⁵¹, sabien trobar-se amb Raimon. Constituïa un punt de reunió.

Un exemple de l'ampli ventall que el cantant arplegava seria el de Martí Domínguez i Barberà. En un article a "Levante" el 24 de març de 1963 titulat "*Estar al día*"⁶⁵², es demanava si el disc de Raimon

*"¿será el disco de Raimon, el universitario valenciano cuya voz y cuya guitarra suenan hoy en miles de tocadiscos de Valencia o Barcelona? (...) La primavera, después de los 'paradores', irrumpe en nuestra gramola (...) con esa voz de Játiva, y esas vocales de Játiva, que pueden tener, como en Sant Angelo tuvieron, resonancia sin fronteras"*⁶⁵³.

⁶⁵⁰ E. Rodríguez Bernabeu: "Un disc nou" a *La Marina*, 9 de novembre de 1963, número 191, pàg. 3.

⁶⁵¹ Informació d'Ovidi Montllor, Barcelona, novembre de 1991.

⁶⁵² Dec el coneixement de l'article de M. Domínguez a Josep Porter i Moix.

⁶⁵³ Martí Domínguez: "*Estar al día*" a "*Levante*", 24 de març de 1963

El periodista Martí Domínguez, havia estat referent per alguns universitaris com Climent o Aracil, com hem vist, a l'hora d'aclarir-los l'adscripció catalana del valencià. Un M. Domínguez pròxim a Raimon, doncs. Ja havia sortit *Al vent*, del qual s'havien venut 11.625 exemplars⁶⁵⁴. El primer disc tindria més expansió que el segon, *Raimon II* del qual se'n vengueren 8.664.⁶⁵⁵ Efectivament, Fuster escrivia a Ermengol Passola, dient-li que

"Tinc entès que el de Raimon es ven bé, a València" ⁶⁵⁶, [i en una segona carta deia que] "sembla que a les botigues de discos de València es queixen que no els serviu exemplars de la placa amb la rapidesa deguda i desitjable. (...) I convé que us espavileu a fer un segon disc del "Pele"⁶⁵⁷.

Aquest era l'ambient d'adquisició a València. I Fuster encara escriurà a Passola felicitant l'èxit de Raimon al Festival de Música Mediterrània (setembre de 1963) i comentant dues "cançons excepcionals": *Diguem No*, i *La Cançó del capvespre*⁶⁵⁸.

El "tenor" que era com anomenava Fuster a Raimon⁶⁵⁹, ja marxava i començava d'actuar fora de València. El 15 de juny de 1963 actuà a Alcoi, com hem vist; un mes abans ho havia fet a les rotatives de *El Correo Catalán*, acompanyat per Guifré Espina: cantà als treballadors del diari⁶⁶⁰. El 8 de novembre de 1964 al cine-Lido, a les 11 del matí, i organitzat pel grup La Ribera, format per joves nacionalistes⁶⁶¹, actuà amb F. Ros "Quartet Jazz", Joan Bartrina, Els Quatre Z,

⁶⁵⁴ Informació d'Ermengol Passola. Les dades incloses en el període de venda del disc eren, segons Passola, del 15 de febrer al 15 d'octubre de 1963.

⁶⁵⁵ Informació d'Ermengol Passola respecte del 15 d'octubre de 1963.

⁶⁵⁶ Carta de Joan Fuster a Ermengol Passola, 4 d'abril de 1963.

⁶⁵⁷ Carta de Joan Fuster a Ermengol Passola l'1 de juny de 1963 i afegia: "Cal no deixar perdre les oportunitats que hi ha en l'ambient".

⁶⁵⁸ Carta de Joan Fuster a Ermengol Passola del 6 d'octubre de 1963.

⁶⁵⁹ Carta de Joan Fuster a Ermengol Passola de l'1 de juny de 1963.

⁶⁶⁰ A "*El Correo Catalán*" del 12 de maig de 1963 hi ha la foto de l'actuació del cantant. Informació de Guifré Espina.

⁶⁶¹ Dec el document a Josep-Lluís Fos.

Norbert, Al·lot i Amic. La presentació del fullet de propaganda aniria a càrrec d'una persona, amiga, que assistiria al naixement del cantant, Francesc de Paula Bruguera, situant-lo en un moment concret i remarcant la importància del fet:

"Heus-el ací! Amb tot el que ell suposa, amb tot el que el seu joíós fenomen significa, dins l'hora actual, per a nosaltres. (...)

Sí. Us trobareu a gust, escoltant-lo. "Naturalment, em direu. És que ho fa molt bé i les seues cançons són excel·lents." Sí. D'acord. Malgrat tot -i tots- açò és una cosa important que importa molt."

Els recitals de Raimon s'anaven escampant per les capitals de comarca, on començava a haver-hi implantació nacionalista; anà a Alzira, al "*Teatro Cervantes*" el 27 de desembre de 1964 amb F. Ros "Quartet Jazz", Joan Bartrina-Lluís Nuñez, del grup Els Escolans, Al·lot, L'Amic; La Jove Cançó, Els Superson's (twisters valencians), Mari Carme Girau, Els Quatre Z, i Raimon: Una veu d'un país; però no ho podria fer al IV Aplec de Bocairent, per una prohibició de l'acte⁶⁶².

El novembre de 1964 actuaria a Xàtiva i uns mesos abans, el 5 d'abril de 1964, ho feia a Perpinyà, al Teatre Municipal. El comentari que se'n féu a la premsa, recollia el vessant poètic de les cançons, el mateix text. Aquest aspecte preocupava bàsicament el cantant. Això és el que recull el comentarista quan diu:

*"Pour lui, écrire unes chansons, cela correspond à composer un livre. Cela lui permet, sous des apparences de poésie, de réagir devant certaines absurdités ou de développer une pensée philosophique"*⁶⁶³

Raimon, un cantant-filòsof, semblava dir una crítica de Perpinyà. L'estiu d'aquell mateix any actuaria a Rocafort, i el 1965 ho faria al VIè Aplec de la Joventut del Rat Penat. També era previst que ho fes a un festival de Bocairent al voltant del PSV.⁶⁶⁴

⁶⁶² L'actuació l'anunciava Ferran Sanchís des de *El Mediterráneo* del 24 d'octubre del 1963, pàg.3

⁶⁶³ *L'Indépendant*, 6 d'abril de 1964, núm.: 83.

⁶⁶⁴ Informació de Raimon el febrer de 1992. Pel que fa al VIè Aplec. Pel que fa al festival de Bocairent, la informació és de Josep Rodrigo i *Breu Resum de les Activitats del PSV*. Segons aquest darrer document, l'acte era previst pel 23 de desembre de 1965. La base amb la qual contactaven els militants del PSV a Bocairent era Marcel·lí Sempere.

Aquests primers anys, poc després que aparegués *Al Vent*, Raimon s'havia construït el seu entorn: la seva situació com una síntesi del component estricte de fer bones cançons i el vessant ètic, que era explicitat per l'audiència i pel què hi havia dessota en moltes ocasions: nuclis polítics o culturals compromesos nacionalment. Era subjectiva pels seus propis companys. Un company de curs Joan A. Lacomba explica què significava aleshores, al començament, el seu missatge, les seves cançons que a més

"de cantar en catalán, estaba el hecho de lo que decían y significaban sus canciones, cuestiones que, en general, asumíamos. Raimon era, además, un hombre de nuestra generación. Sus recitales eran entendidos por nosotros y por muchos otros, como símbolos de lo que defendíamos y de lo que rechazábamos. Mi amistad con Raimon (Pele) viene desde Játiva en cuyo Instituto estudiamos al tiempo. Conocí sus canciones desde el principio, ya que nos cantaba en casa de algún amigo o tomando copas en algún bar de estudiantes." (J. A. Lacomba: 7 d'abril de 1992).

Una altra mostra que Raimon havia estat "apropiat" per aquells estudiants, nascuts al voltant de l'any 40, quan Raimon va néixer, va ser que Lluís Alpera, va fer una nadala l'any 1963 titulada *"No, jo dic no. diguem NO"* amb una dedicatòria prou explícita: "A Sanchis Guarnier, Fuster i Raimon pels qui els valencians encara som" i sota els mots de Raimon hi havia un poema ja de vessant realista, que lligava el compromís nacional i social:

"La platja i el sol afavoreixen
el bullir de l'esquàlida cassola
al forn de la plaça del poble
tu mateix,
patró de vella família catalana, amb la posició tediosa de qualsevol
sargantana a la llum més viva,
dibuixant petjades dels teus avantpassats,
alça't i obre el calaix de l'horitzó
i furga i cerca allò més nostre
quan la destal esquinçarà el raïl
aquest tel ens encega
fa ja tant de temps, en néixer entre
mugrons famèlics i cotons-en-pèl de metralla."

Així era rebut Raimon. I ho era entre d'altres, per integrants de la tendència poètica d'aquella generació universitària, perquè, ja Fuster a la presentació del primer

disc, deia que les composicions de Raimon oferien "uns fragments càlids i elementals de poesia", i a més d'això, perquè aquells universitaris hi veien, en les seves cançons, un ressò de "l'apassionada palpitació de l'adolescència, erigida en clam, afirmació o interrogant"⁶⁶⁵.

El poema esdevenia una direcció determinada en funció del moment i de qui se'n feia ressò. Però de fet, aquest sentit o tendència no deuria ser estrany al propi cantant, ja que també ell tenia les seves pròpies concepcions socials i polítiques, pròximes a la contestació. Aquell reportatge de Llorenç Soler esmentat recollia aquelles opinions que el cantant tenia sobre la relació entre llengua i classe social:

"Alguns començaven a dir com a crítica que si cantant en català, com a aquí hi ha molt d'immigrant, aquí a Barcelona no m'entendrien. Jo crec que és una de les grans bestieses perquè les coses s'entenen malgrat les llengües. És a dir, jo crec que hi ha moltes maneres de fer-se entendre. Cantar segons quines coses i a més sempre hi ha les traduccions abans i després... És a dir, que això de fer un problema de la llengua, de que cantar en català té límits a la burgesia em sembla una de les bestieses més fortes que s'han dit. Cantes en català segons el què dius en català. Com el que dius en castellà et limita a una cosa o a una altra. M'interessa molt més estar al costat del moviment obrer que estar al costat de qualsevol altra moviment d'extracció social de petita burgesia o gran burgesia. I crec que el moviment obrer ho ha comprès. I per això crec que hi ha una força directa entre els dos."

Raimon com a ciutadà opinava. Era més proper d'uns que d'altres, però això no era excusa per compondre qualsevol andròmina. Entre altres opinions també hi havia la seva concepció de la joventut: "no tota la universitat és progressista"; o sobre la realitat nacional i social. Aquell Raimon es mostrava partidari del dret a l'autodeterminació de les nacions oprimides per l'estat espanyol:

"(...) El dia que tothom que viu sota l'estat espanyol es pugui autodeterminar i democràticament, crec que el problema estarà en vies de solucionar-se i aleshores sabrem quines seran les millors solucions. Avui estem en un plantejament en el qual reivindiquem bàsicament aquesta democràcia i aquesta autodeterminació."

Però el cantant tenia aquestes idees del context que l'envoltava perquè, com

⁶⁶⁵ Introducció de Fuster al primer disc de Raimon.

Fuster, també se sentia pertanyent a l'humanisme, a un humanisme concret, quan per exemple, musicava els poemes d'Espriu, amb el qual es trobava còmode perquè

"d'una manera o altra entrava dins la problemàtica que jo des de l'adolescència he tingut sempre: un cert humanisme, un home total, un home desalienat"⁶⁶⁶.

Un home que tenia aquestes concepcions havia de tenir ressò en els sectors progressistes o compromesos, per aquesta raó, i com he dit, les seves cançons abastaven les dues dimensions: estètica i compromesa, superant d'aquesta manera una valoració estètica en forma general

"Raimon -diu Lacomba- es el exponente de una nueva generación que llega; que tiene sus propias convicciones sobre el mundo que le ha tocado vivir"⁶⁶⁷, [i en aquesta orientació, la llengua de Raimon cobra un nou significat]:

Porque este su valenciano nuevo representa un país nuevo (...). Antitradicional -en lo que la tradición pueda tener ya de cadáver- y progresista -en lo que el progreso pueda tener de solución a una problemática planteada- (...). La palabra que podría definir las canciones de Raimon: son éticas."⁶⁶⁸

Sembla com si l'autor volgués dir que hi havia un cert paral·lelisme entre el sentit de les cançons de Raimon i al moviment cívico-polític al País Valencià. No en va, el 1964 composava *D'un Temps, d'un País*: "d'un país que ja anem fent." Aquell any efectivament, no era un any en buit: hom feia anys que des de la universitat i des del nacionalisme marxista de la joventut; des de *Didleg*, Can Boïls, PSV⁶⁶⁹ o els Aplecs ja s'estava fent país.

⁶⁶⁶ Raimon a *D'un Temps, d'un País* (1967)

⁶⁶⁷ Joan A. Lacomba "'Raimon'. Notas para la Sociología de un cantante" a *Suma y Sigue del Arte Contemporáneo* número 7-8, València, abril de 1965, pàg. 21.

⁶⁶⁸ Per a una concepció ètica del missatge de Raimon, cf.: Enric BALAGUER: *La Poesia Valenciana entre 1962 i 1974. El Realisme Històric*. Tesi doctoral. Alacant, setembre 1987, pàg. 101.

⁶⁶⁹ La revista comarca del PSV *Solc* va fer una entrevista a Raimon ("Raimon. Cançons d'Amor", núm. 2 juny de 1965).

2.2 EMILI BOÏLS I CAN BOÏLS

A les bases organitzatives culturals del nacionalisme valencià, la llibreria que va muntar Emili-Maria Boïls, amb el seu germà Salvador, Alexandre Roig, que pintà la llibreria, va suposar el primer cas de llibreria catalana a la ciutat de València entre el març de 1962 i el març de 1965. I dic primera llibreria catalana perquè aleshores les llibreries que existien Studio, Dàvila, Rigal, sí que en venien, de llibres en català, però com a una secció. Abans d'analitzar-ne el procés vegem, però, qui era Emili Boïls.

Va néixer el 8 de gener de 1936 a València. La seua família era de Xàtiva. El seu pare era carlí i falangista de la línia de Dionisio Ridruejo, era, segons Boïls, "falangista crític". Era un "valencianista *per se*", com diu Boïls, és a dir mogut per actes intuïtius⁶⁷⁰. La procedència social de Boïls era petita burgesia urbana, ja que el seu pare era apotecari a Xàtiva. La llengua de Boïls era el català: a casa i al carrer, ja que vivia en un barri popular de València, no pas al centre de la ciutat. I a les barriades populars, Carme, Russafa es parlava en català; fins el punt que, com a anèctota i dada sociològica, la germana de Boïls quan va anar a treballar en una botiga -i com era valencianoparlant- s'encarregava d'atendre els clients que parlaven valencià.

El primer sotrac valencianista de Boïls el sentirà al Principat, quan va anar a estudiar als claretians, a Solsona, primer i a Vic, uns altres nou mesos. Serà fora de València entre 1953 i 1960. Doncs bé, a Solsona, va comprovar que els claretians parlaven entre ells el català i "això -diu Boïls- em va fascinar". També veia que a l'església els sermons eren en català. Aleshores es va posar a llegir les obres completes de Verdager. De moment, doncs, ja havia fet la passa de la lectura. Però, i l'escriptura? Va ser el Pare Jaume Pastor, que li va dir per què no escrivia en valencià. Així va agafar la gramàtica del Pare Fullana i "em sentia propi", és a dir, no se sentia estrany en estudiar en una llengua que anava descobrint.

El canvi de consciència -el sotrac- el va anotar Boïls el 12 de gener de 1955 en el seu *Diario Espiritual*, a Solsona, escrivint per què ho feia en un valencià

⁶⁷⁰ Totes les dades sobre Emili Boïls i la seva llibreria provenen de les entrevistes del 2 i 5 de setembre de 1991.

incipient⁶⁷¹. Diu Boïls que aquest canvi el féu per "generació espontània", és a dir, sense cap referent previ. Boïls, doncs, encara que participà en l'aplec poètic de 1962 *Poetes Universitaris...* farà el seu camí, pròpiament: "No he segut un home massa inclinat a la política" les seves directrius eren "la fe i la identitat". Per a Boïls l'aplec "no era realista", encara que la tirada era d'uns 600 exemplars, sempre segons Boïls.

Un seu amic, coetani, Lluís-Vicent Aracil, en el pròleg que féu al llibre no aparegut de Boïls: *Solament judicis*, assenyalava que Boïls pertanyia a un grup de persones "que viuen, despotriquen i callen en primera persona del singular"⁶⁷². Aquestes paraules les deia Aracil en el marc d'una tipologia que feia dels seus companys i coneguts, agrupant-los en tres grups: els "baines" ("convulsius"), els "sabuts" ("criatures solemnes que somriuen lleument quan parla un altre") i el "tercer grup" esmentat i al qual pertanyeria Boïls: els qui seguien la seva pròpia petjada (Aracil qualificava aleshores a Boïls de "poderós genet"). La llibreria, doncs, s'inscriuria en aquest camí de Boïls.

L'any 1960 retorna a València i va al Rat Penat, del qual s'en fa soci. Contacta amb la Joventut i anà als Aplecs de la Joventut del Rat Penat. També va a les tertúlies del carrer *Pedro el Grande* (la tertúlia de M. Adlert i X. Casp). Hi va i coneix Sanchis Guarner al qual mostra el que escrivia. Ho va mostrar a Casp amb assentiment: "l'lig això" digué Guarner a Casp. Del poeta de Carlet llegí *Dramàticament esperançat* i *D'amar-te amor*, els quals l'impactaren poèticament". Aquell any es relaciona amb Aracil, Alpera, i Cucó. De Cucó recorda que li va dir, el 1960, que l'objectiu d'aquells estudiants era aconseguir una *Bèlgica Mediterrània* per als Països Catalans. A banda de la poesia Boïls llegia els següents autors: André Gide, Oscar Wilde, M. Proust, Carlo Coccioli, F. Mauriac, A. Maurois, G. Papini, W. Witman, A. Camus, J. P. Sartre. A més llegia "tot en català": *Serra d'Or*, *Destino* i *Triunfo*.

Al Rat Penat, Boïls hi trobà dos ambients: un de clàssic, el de sempre, que, a parer seu, tenia un cert to de "carrincloneria" i l'ambient dels joves, que l'"esperonava". Però un cop en funcionament la llibreria no hi anava gaire. Al Rat Penat, Boïls exercí algunes tasques concretes. A la tardor de 1960 es va fer càrrec *Ir. Cicle de Converses entorn de la Música Clàssica*. Es tractava de comentar

⁶⁷¹ *Diario Espiritual* p.39. s/d

⁶⁷² L.V. ARACIL: "Pròleg" a *Solament judicis*, escrit el 20 de maig de 1963. Fulls número 2-3.

composicions musicals: tan de música clàssica, com de popular del país. La tasca va ser "esperançadora"⁶⁷³.

Entre Aquestes actuacions podem esmentar la *I Conferència Musical*, actuació convocada per "La Penya Musical del Patronat de la Joventut Obrera" i el Rat Penat, a la cafeteria Tudela de Torrent. Boïls mateix amb el pseudònim de "Francesc de València" en féu una ressenya a la premsa. S'hi escoltà la cinquena simfonia de Sostakòvitx i Boïls situà l'autor en el seu context.

En el decurs dels anys 1961-1962 les activitats musicals -les "audicions" que se'n deien- anaren realitzant-se. Per exemple el 21 d'octubre de 1961 Boïls introduïa Wagner i el guitarrista Escorihuela i el desembre de 1961 (el dia 29), féu una "salutació" en la qual definia l'ambient del concert extraordinari que féu al Rat Penat l'Orfeó Universitari, dirigit per Jesús Ribera Faig⁶⁷⁴. El 30 d'octubre de 1961 participà en un recital de poesia en l'àmbit de l'Aula Ausiàs March amb d'altres joves poetes: Lacomba, Aracil, Isabel-Clara Simó,... El 13 d'abril del 1962 participà al recital de poesia dels *Set Dolors de la Verge*⁶⁷⁵. Continuant amb les activitats musicals els dies 6 i 7 de gener de 1962, presentarà la primera audició en València de la gravació del *Misteri d'Elx*. El 5 de desembre de 1962 presentarà i comentarà el *Rèquiem en re menor K 626* de Mozart en el marc del *Cicle d'Advent*. I en l'avinentsa Martí Domínguez, que anava també a la llibreria de Boïls, en féu un article: *Adviento y escaparates*, on qualificava a Boïls

*"Uno de los valores jóvenes de más enjundiosa personalidad entre los no pocos de las generaciones nuevas que están aportando sabia fresca a la venerable sociedad valenciana"*⁶⁷⁶.

El tipus d'article de Martí Domínguez, que ja era director de *València Fruits*, una altra plataforma d'expressió no tan sols econòmica, des de juny de 1962, orientava cap a la cultura, cap a un entorn menys materialista. De fet, el periodista d'Algemesí no era el primer cop que escrivia en aquesta orientació. Vull dir que

⁶⁷³ Informació d'Emili Boïls. València, setembre de 1991

⁶⁷⁴ *Levante*, 30 de desembre de 1961.

⁶⁷⁵ Cito de l'imprès del recital. En dec el coneixement a la gentilesa de E. Boïls.

⁶⁷⁶ Article localitzat a la miscel·lània de premsa que E. Boïls conserva sobre la seva tasca cultural. No en conserva la dada de referència.

escrivia amb un sentit cívic⁶⁷⁷.

El mateix esperit cívic que també orientaven les explicacions de Boïls en les audicions de música, ja que relacionava la música popular amb al·lusions al país i la llengua, com, per exemple, es donà a: "La música als Països Catalans". Ho feia així, al Rat Penat d'aleshores:

"Concretament: la llengua catalana o valenciana, tan és als Països Catalans, Catalunya, València, o País Valencià, i les Illes Balears, Mallorca, Menorca, Eivissa.

La nostra tradició -entenent per nostra, naturalment, tots aquells llocs on l'afinitat ens és comú- començant per dalt, és a dir, pels Pirineus en avall i fins arribar a les terres alacantines, n'és força d'alagadora. Som un poble de tradicions i de costums immemorials"⁶⁷⁸.

Entre les iniciatives d'Emili Boïls cal esmentar l'organització del programa de ràdio UN LLOC PER A VALÈNCIA emès per Ràdio Popular de Catarroja en col·laboració amb Rafael Llorens Romaní.

El títol del programa era UN LLOC PER A VALÈNCIA i darrera hi havia com a patrocinador el Rat Penat, en una de les activitats de dinamització. El programa va ser portat per Rafael Llorens Romaní i Emili Mª Boïls, que feia activitats musicals (sessions de música comentada) al Rat Penat⁶⁷⁹.

⁶⁷⁷ N'havia escrit d'altres a *Hoja del Lunes*: "Las manos entrelazadas", en ocasió de la visita de Joan Sales i el Club del Novel·listes i "No sólo de naranjas", 5 de novembre de 1962.

⁶⁷⁸ Fragment de la conferència *La música als Països Catalans*. Ho dec a la gentilesa d'E. Boïls.

⁶⁷⁹ El model de presentació i la maqueta del programa era:

"LOCUTOR I Sintonitzeu, RÀDIO POPULAR DE CATARROJA, que vos ofereix.

LOCUTOR II "UN LLOC PER A VALÈNCIA"

LOCUTOR I L'emissió de la Radiodifusió Valenciana que patrocina LO RAT PENAT.

LOCUTOR II "UN LLOC PER A VALÈNCIA" és el programa esperat per tots els valencians.

LOCUTOR I "UN LLOC PER A VALÈNCIA".

LOCUTOR II RÀDIO POPULAR DE CATARROJA emitix cada dijous a les 10,30 de la nit un programa de RADIODIFUSIÓ VALENCIANA sota el patrocini de "LO RAT PENAT" la quasi centenaria entitat cultural valenciana sempre al servei de ...

LOCUTOR I Aquesta no es altra cosa que la veu de València feta nom.

LOCUTOR II Fruïu del nostre progrma, senzill ara, vertader sempre.

LOCUTOR I LA RADIODIFUSIÓ VALENCIANA agraeix a l'emissora RÀDIO

El programa de Ràdio es va idear en el termini dels dos primers anys seixanta⁶⁸⁰, 1961 i es va programar entre 1962-1963.

S'autodefinia com "el programa de la germanor Valenciana" que, cercava "la unitat de tots els valencians en defensa de la cultura pròpia, base de la nostra personalitat com a poble". Entre els continguts que s'hi emetien figurava fragments del llibre de Sanchis Guarner: *La Llengua dels Valencians* i la *La Gramàtica Valenciana* que era a l'"abast de tots els valencians". També incloïa la secció PARLEM BÉ que Enric Valor, incloïa a *Jornada*, i que va iniciar el novembre de 1962⁶⁸¹. El llibre-marc que s'emetia amb freqüència era *La llengua dels valencians* amb eslògans com : "La llengua dels Valencians l'assabentarà de tot" o "La llengua dels Valencians per a tots els Valencians". Al llarg de les emissions s'hi comentaven articles amb ressò cultural: "La Veu de la Terra Se sent en la Festa", de Manuel Sanchis Guarner i publicat a *Valencia Fruits*, amb rerafons de la polèmica del llibre de Fuster, *Al País Valencià* o l'article de Ferrer Camarena "*Transformación y progreso de una ciudad*" (al voltant de la transformació de Cullera). És a dir, era un programa d'abast prou globalitzador al voltant dels temes diversificats.

Per exemple, en un programa i emès com a "Pamflet" hi havia el següent anunci:

"LLOC PER A VALÈNCIA és una realització plena d'inquietud pels problemes culturals del nostre poble. La llengua, la història, l'agricultura, les arts, el comerç, tot el que significa el conreu dels nostres valors espirituals i els nostres interessos culturals i materials, tindrà un lloc en UN LLOC PER A VALÈNCIA, el programa de

POPULAR DE CATARROJA sa gentil acollida i a tots vostés els desitja
LOCUTOR II Una bona audició.
LOCUTOR I Senyores, cavallers. DEU VOS GUARDE
SINTONIA. A primer pla".

⁶⁸⁰ Carta d'E. Climent a Max Cahner s/d. Posteriorment, Climent ha assegurat que aquesta ràdio començà a funcionar el 1960. Informació d'Eliseu Climent. València, març 1992. De tota manera les ràdios nacionalistes Ràdio Túria, Ràdio Castellar, funcionaren entre 1962 i 1963, per aquesta raó ens inclinem a pensar que el funcionament del programa de Boïls/Romaní a Ràdio Catarroja funcionaria en el mateix marc temporal.

⁶⁸¹ El programa consultat emeté la lliçó 59ena.

RADIODIFUSIÓ VALENCIANA DE LO RAT PENAT".

Temes culturals estrictes també hi tenien lloc, com ara emetre la junta directiva de la Coral Polifònica, "composta d'elements joves". Hi havia espai al Teatre, dirigit per Llorens Romaní, TEATRE DE HUI, espai que comentava les novetats teatrals valencianes. Pel que fa a institucions de la Ciutat, el programa es féu ressò d'actes fets a la Casa de Catalunya com les conferències que s'hi feren de Manuel Sanchis Guarner: "L'expansió medieval de la llengua catalana" i de Josep Pont i Gol: "El Concili Ecumènic esdeveniment d'avui", els dies 23 i 27 d'abril de 1963. Aquesta seria l'estructura de la programació.

El fet del que suposava quant a ressò i orientació ens ho explica Emili Boïls, un dels protagonistes del programa:

"[Boïls] preparava els textos, de caràcter divulgatiu i pedagògic. Era una mostra, el programa, de com començar des de Baix, des de la base. La intenció del programa era emetre i difondre allò que el poble sentia. És a dir, es tractava de connectar amb el sentiments del poble. La irradiació del programa era comarcal i local. He sentit comentar que en alguna ocasió s'ha sentit des de Noruega. Un altre col·laborador del programa era Vicent l'Escrivà... Férem al programa una campanya de solidaritat per la riuada de Terrassa... El ressò era que va ser la primera ràdio de Catarroja quant a audiència... corria la veu... era prou popular... La fèiem en una parròquia de Catarroja que era el nostre aixopluc... L'ambient que s'estava creant de redreçament ens era propici".

Però aquella no fou l'única Ràdio. El curs 1962/1963 iniciaren la seva programació: Ràdio Túria (que s'escoltava els dilluns a dos quarts d'onze de la nit), amb el programa *Pais Valencià* ("un examen crític i constructiu de la realitat valenciana") i Ràdio Castellar (diumenge a tres quarts d'onze de la nit), amb el programa *La Veu dels Valencians* ("un programa d'extensió cultural i informativa realitzat per universitaris"). Amdós programes eren a l'òrbita del Partit Socialista Valencià.

Però a part d'aquesta activitat allò que definiria la tasca d'Emili Boïls seria la primera llibreria catalana de la Ciutat de València.

2.2.1 Can Boïls

El març de 1962, Emili Boïls obria les portes d'un local deixat per Joan Senent i Anaia, nacionalista valencià, a la Plaça del Picadero, 5. Com he dit, hi ajudà el seu germà i els primers mesos, la llibreria s'anava fent. Vull dir que a mesura que podien ampliar espai ho feien. fixem-nos que a la primeria els llibres s'exposaven amb una post, que feia les funcions de porta. És un exemple. I a més -diu Boïls- "no teníem llum". He dit en una altra part⁶⁸² que els primers llibres els va passar F. Codonyer, de la *Distribuïdora General*. És a dir, que Can Boïls es feia en el decurs - i l'esforç- dels dies.

Boïls però, va presenciar aquell any alguns fets: la gestació de *Nosaltres, els valencians*, del qual Max Cahner li'n mostrà les tapes. Boïls havia treballat abans en l'empresa de pintures NERCA, del pare de Cahner, com a delegació a València. Dic això com a antecedent de la relació posterior amb Max Cahner.

La llibreria es nodria de fons de llibres: Moll, El Club dels Novel·listes, a la primeria exposava llibres de Sicània, també va rebre el suport de l'editor Josep Maria de Casacuberta. Venia, amb molt de ressò pel context de celebració d'aquells anys del Concili Vaticà II, els llibres de l'Editorial Estela i Nova Terra.

Boïls sempre es va resistir a tenir llibres en espanyol, llevat de dues excepcions. A la rebotiga de Can Boïls oferia llibres clandestins, obtinguts per mitjà de la distribuïdora del germà de Teresa Caudé, que treballa a Studio, filial de la llibreria Bello i freqüentada per Boïls. Els autors prohibits que es podien trobar a la llibreria eren: Vasco Patrolini, Henri Miller, Simone de Beauvoir... L'altra cas era la col·lecció de llibres de l'editorial Seix-Barral, a fi d'obtenir un volum econòmic.

Per la llibreria hi passava gent de tot tipus: universitaris, intel·lectuals, ratpenatistes. Els noms que recorda Boïls són: Fuster, Martí Domínguez, Climent, Cucó, Raimon, Rafael Llorens Romaní, Aracil, els germans Codonyer, Bagues, Cueva, Tàrraga, Isabel C. Simó, Carmalina Sánchez-Cutillas, Santiago Ninet, de la Casa de Catalunya, Toni Beneito, E. Rodríguez Bernabeu, Vicent Àlvarez, Josep Ferrer, Montserrat Manent, Joan F. Mira, Lacomba, Carles Jorro, Valerià Miralles,

⁶⁸² cfr. *Primers nuclis (I)*: la Joventut del Rat Penat

Anna Gomar, Jordi Pujol, Max Cahner, Eulàlia Duran.

Fuster però anava més a Dàvila que no pas a can Boïls. "No era dels de cada dia", diu Boïls. La llibreria també reunia unes tertúlies informals, entre els assistents de la qual hi havia Josep Vañó, que havia estat vinculat al secretariat de l'Obra del Diccionari. La llibreria, doncs, era un mostrari de molts sectors del valencianisme: des dels valencianistes dels anys trenta: Nicolau Primitiu, Francesc Soriano, molts dels quals va conèixer al Rat Penat: Entic Matalí, Beatriu Civera, Cervera i Grífol, Joan Segura de Lago, Matilde Salvador.

"La llibreria pren anomenada immediatament", diu Boïls⁶⁸³. I ho va fer amb fets que aleshores eren innovadors: posar "tancat" / "obert" a la porta de la botiga.

Boïls, però, era conscient que es trobava a la ciutat de València, on, segons diu, "L'anticatalanisme era latent". Per aquesta raó -pel fet de vendre llibres en català, i per superar suspicàcies- exposava llibres per igual en valencià i en català. I encara així el públic que hi passava deia, per exemple, quan Boïls exposava llibres amb títol determinat (és el cas de *El pont sobre el riu Kwait*):

"- *Vámonos, esto está en francés*". O quan algú, simplement deia: "- això està escrit en valencià? - Sí, senyor, com no!. - No, no, jo vull

⁶⁸³ El gener de 1963 la llibreria s'anunciava com a: CAN BOÏLS DISTRIBUÏDORA NORD SUD EST OEST:

"Obrint un solc nou a la nostra cultura, CAN BOÏLS, Distribuïdora, acudeix ara a realitzar un camí insospitat i encoratjat, a omplir un greu buit.

Sense avalots, però, ben pensadament, d'una manera lenta potser, tenim la pretensió d'arribar al nostre poble, oferint-li una cultura sòlida i fonamentalment viva.

CAN BOÏLS, Distribuïdora, ha pensat que li calia fer acte de presència en l'escenari real de la vida del nostre país. Que l'únic necessari és bandejar la faramalla inútil i llançar-se per una trajectòria arriscada, però conscient i progressiva.

Des d'ara, doncs, i volem que per sempre, CAN BOÏLS, Distribuïdora, encén la seua flama de llumí, aspirant a aportar més llum que foc al treball d'una renaixença col·lectiva ja encetada.

El problema important avui dia és molt més el de l'obertura i la superació, que no pas el de la continuïtat. Els homes entre Morella i Elx han de sentir-se incorporats a una obra que deu ser de tothom i per a tothom.

CAN BOÏLS, Distribuïdora, amb aquesta crida, llança a la vida de València tota, el senyal de la seua naixença. Esperem la col·laboració de tothom i us agraïm per endavant allò que voldreu demanar-nos.

Déu vos guard.

Gener 1963".

CAN BOÏLS
Gerent

valencià. - Tinga vostè ('Li donem un llibre'). - A vore...! Ah, no! Això és català i el català és una cosa, el valencià una altra i el balear una altre. - ('Nosaltres tímidament'): I el castellonenc! Què? - També una altra cosa: Catalunya no té res que vore en València ni Mallorca en València, ni res ni ningú. Són tres regions espanyoles ben diferents i ademés, tot això prové de l'italià... - I el senyor client, tan amable, molt enfadat, agafa la porta i se'n va." També hi havia impressions que lligaven la llibreria amb Montserrat: "- El padre prior, por favor. - ¿...?. - *Me han dicho que esto es de Montserrat y tenía interés en mantener un cambio de impresiones*". N'hi havia d'estranyats: "Una senyora: - *Oiga, ¿Y lo de dentro también está en valenciano?*"⁶⁸⁴.

Aquestes són algunes mostres de les reaccions de la gent en passar per Can Boïls. Per aquesta raó, calia adoptar mesures com l'exposada dels llibres per anar introduint la unitat de la llengua. Aquest fet -el de "fer catequesi", com diu Boïls en recordar aquells anys- era una constant quan un client hi entrava. Can Boïls es feia, doncs, amb una orientació catalana des de València, però tenint en compte que hom no havia de caure amb el barcelonisme. En aquest sentit Boïls escriurà el 1963: "Tal volta el barcelonisme siga un dels mals previsibles que pateix *l'àrea lingüística de la nostra llengua* [subratllat per E. Boïls]".

En aquesta atmósfera entre amatent i d'avançada, Boïls ja va tenir un enfrontament amb Diego Sevilla, quan aquest va escriure *Burguesía y separatismo*. Boïls li va contestar amb una carta i Sevilla Andrés li va respondre al *Levante* amb "*Alerta a los valencianos*" (29 de desembre de 1962).

També era el moment que segons Boïls veia que a la tertúlia d'Adlert, Casp i Adlert estaven fent el "capgirament" ("parlaven que pontificaven", recorda Boïls). En aquest context Boïls anava fent tasca com va ser unes nadalenques que editava (la primera va ser per cap d'any de 1962-63) i uns banderins amb els Països Catalans -100 exemplars- que per exemple enviava a Joan Ballester, de Públic⁶⁸⁵.

Un exemple del sentit d'aquesta tasca ens el trobem en les nadalenques. A la

⁶⁸⁴ Dec el coneixement d'aquestes reveladores "anècdotes" sociolingüístiques a la gentilesa d'E. Boïls.

⁶⁸⁵ Carta d'E. Boïls a Joan Ballester el 31 de juliol de 1964. També li demanava: *Nosaltres els valencians*; *Raimon.Biografia*; 3er. disc de Raimon; el disc dels Quatre Z; el disc de Mª Carme Girau; i el *Diari de l'ànima de Joan XXIII*.

dels "anys 1962-63" posava: "Tota la joia d'una pàtria retrobada i guanyada definitivament. Bon Nadal, germà"; a la del Nadal de 1963 hi posava: "Glòria a Déu en les altures i pau en la nova terra catalana a tots els homes de qualsevol voluntat".

1963 va ser un any significatiu per a la llibreria. Primer, amb la mort de Joan XXIII i amb la vinguda de l'abat Escarré. El dia 3 de juny de 1963 mor el papa Joan XXIII. La llibreria fa dol -tanca- durant tres dies. Boïls en fa una esquela que deia:

"Guardeu memòria de la vida i de la mort del nostre benivolgut Sant Pare JOAN XXIII guia de creients i d'incrèduls, defensor dels humils, dels oprimits i els perseguits, anunciador de la pau entre tots els pobles i els homes, testimoni de Crist davant la humanitat".

Cal dir que aquest papa era un referent aleshores entre aquells universitaris i, en general, per tots els sectors culturals i intel·lectuals renovadors. I Boïls, amb la idea que sorgí d'Aracil posà un plec de signatures a fora de la botiga, perquè la gent hi signés. N'hem obtingut un total de gairebé 400 signatures: 393 per ser exactes. Hi signaren gent del poble, intel·lectuals, cantants (Raimon), estudiants (Aracil, Climent, Solà, Àlvarez), Joventut (Codonyer), periodistes (M. Domínguez), el president del Rat Penat (Joan Segura de Lago)⁶⁸⁶. Aquest fet va fer que Diego Sevilla Andrés des de *Ràdio Alerta* digués:

"Esa librería que ha puesto un pliego para recoger firmas por la muerte del papa Juan XXIII, como si se tratara de la muerte del tío del librero".

Aquest fou l'únic acte públic solidari que es va fer a València. El Palau de l'Arquebisbat no tragué, en aquella ocasió, el plec de signatures. També Boïls i Aracil organitzaren un funeral al qual "hi va anar molt poca gent", malgrat els 150 recordatoris que, com l'esmentat, van repartir a mà. Entre els assistents hi havia L. Aracil i Martí Domínguez.

El juliol de 1963⁶⁸⁷ l'abat Aureli Mª Escarré anà a la llibreria. Abans l'abat

⁶⁸⁶ Dec el plec de signatures a la gentilesa d'E. Mª Boïls.

⁶⁸⁷ Així ho sabem després que Fuster ho expliqués a Joaquim Maluquer (carta del 7 de juliol de 1963) quan li explica que "ahir" va tenir una entrevista amb l'abat Escarré.

l'havia citat al Palau Arquebisbal on Boïls coincidí amb Josep Vañó i Xavier Casp. Va anar a la llibreria i signà a un llibre que Boïls havia preparat per a signatures d'interès que passaven per la botiga: "El llibre d'or de Can Boïls". Les paraules de l'abat eren de benedicció "amb les mans de la Mare de Déu de Montserrat, mare dels catalans" desitjant-li tota mena de bé. Però aquesta relació, aniria més enllà. A la botiga l'abat va conèixer Joan Reglà, Aracil, Nicolau Primitiu, M. Domínguez, V. Miquel i Diego, M. Sanchis i Guarnier. Anava acompanyat de Pius Mª Tragant i Gregori Mª Estradé ja que "acabava d'ocórrer el traspàs de Joan XIII".

Aleshores Boïls tenia dificultats econòmiques per manca de liquiditat. L'abat Escarré va aconseguir de Salvador Vilarrasa, aleshores vinculat a la Casa de Catalunya, un crèdit de 25.000 pessetes a tornar. Les relacions amb l'abat continuaren i s'estengueren al llarg de 1963 i 1965. Eren unes relacions d'amistat però alhora deixant-hi sentir els problemes de la llibreria. La primera carta, datada el 29 de maig de 1963, ja denotava una coneixença prèvia:

"Aquell solc de què parlàveu, s'ha engrandit. Calia clavar la rella en terra perquè començarem a llaurar. I això ja està fet, i amb bones esperances",[aquestes eren paraules de Boïls, quan feia un any i escaig que la llibreria ja marxava].

El Llibre d'Or va ser un altre fet que es donà a la llibreria. Era un reflex del que pensava Boïls en termes de nació⁶⁸⁸.

⁶⁸⁸ Les primeres paraules a tall de pòrtic deien:

"En el nom de Déu i dels homes sotmesos de la meua terra; en el nom de l'amor, la germanor, la justícia i la caritat; en el nom de la llibertat que proclama la Santa Mare Església Catòlica, de la que sóc fill fidel; en el nom de la pau i l'acostament entre tots el homes de la terra, jo, EMILI BOÏLS, al qual nom he afegit el de Maria, Mare de Déu, FUNDE I INSTITUESC allò que sota els mots de Can Boïls vol arribar a ésser una avançada per al redreçament i la llibertat, per a la integració i la independència -si cal, a criteri dels homes que les edificuen- de totes les terres que sota l'ensenyà barrada, una mateixa llengua i una mateixa sort històrica i ètnica, han arribat a dir-se PAÏSOS CATALANS. Per tal que d'això en quede constància perenne, òbric aquest LLIBRE D'OR on, ben acuradament, es puguen recollir les signatures dels qui mai no puguen ésser covards o traïdors, per tal que l'edifici de la nostra pàtria no siga construït amb falses eines, tot contribuint a la reivindicació del nostre poble davant del món i per tal que ocupe el lloc que li correspon com a tal, sense desdeny ni rancúnia vora cap altre.

Que Déu em guardi i m'ajude.

València, 1963, any de la fundació i del traspàs del nostre estimat Sant Pare, JOAN XXIII, el qual vèrem i demanem el seu patronatge principal.

Emili Boïls".

Les signatures al *Llibre d'Or*, amb dedicatòria, eren per aquest ordre: Abat Escarré, Joan Fuster (8 de juliol de 1963), (N. Primitiu ?), Francesc Codonyer (10 de setembre de 1963), Jaume Pérez Muntaner (16 d'agost de 1963), Eugeni Boscà (31 d'octubre de 1963), Raimon (14 d'octubre de 1963) i Jordi Pujol (12 de febrer de 1964). La de Fuster deia:

"Vull expressar ací els meus millors auguris per a Can Boïls. Una empresa com aquesta, recolzada en la més alta i noble ambició que pot sorgir d'una voluntat valenciana, ha de tenir necessàriament una profunda repercussió en la nostra vida col·lectiva. I així serà. D'ara en endavant, la cultura catalana disposa a València, el País Valencià, d'una nova arma de combat eficaç i segura".

A més d'Aureli Escarré també freqüentaren la botiga altres representants de la valencianització de l'església: compromesos amb la llengua a la litúrgia: Avel·lí Flors, encara seminarista, Vincent Sorribes i Gramatge, l'autor de l'Eucologi i Pere Riutort.

Un altre fet de la llibreria va ser la venda de discos i d'audició de Raimon. En concret el primer que va traure al mercat el 1963: *Al Vent*. De fet Boïls ja coneixia la lletra abans que Raimon l'edités en disc. El disc es va esgotar molt ràpidament. Va "causar sensació", diu Boïls. Els discs li arribaven des de Barcelona, distribuïts per ONA. Quan va sortir el disc Boïls faria un eslògan: "Raimon viu testimoni d'un poble viu". El disc, doncs es va vendre i es va emetre des de Can Boïls. El 23 de desembre de 1963 Boïls féu la presentació de Raimon al Principat.

Aquell any va marcar un ascendent, fet palesat, per exemple, amb la vigilància de la "*Brigada Político-Social*" de la llibreria arran dels actes de la mort de Joan XXIII. El ressò que anava agafant la llibreria el veia Fuster: "A la llibreria d'en Boïls hi ha cua, des de bon matí, de gent que vol adquirir les obres completes de tots els escriptors catalans"⁶⁸⁹. Però també de dificultats econòmiques. Boïls anà a veure Nicolau Primitiu per a demanar-hi ajut, i van tenir un intercanvi d'impressions sobre com veia Boïls el valencianisme. Li digué que volia un equilibri entre tots els països catalans. Primitiu li respongué: "vostè és l'home que necessitava; però ara ja és tard".

⁶⁸⁹ Carta de Joan Fuster a Vicent Àlvarez el 28 d'octubre de 1963. En dec a Vicent Àlvarez el coneixement.

Com a referent Can Boïls va irradiar, en el seu model a d'altres llibreries: "Es van inspirar en la meua experiència", diu Boïls i eren: Lope de Vega, Ausiàs March, Viridiana, les quals "nasqueren arran de l'experiència de Can Boïls".

El període crític de la llibreria començà amb la mort del germà de Boïls, Antoni, el 25 d'abril de 1964. En una carta a l'Abat Escarré⁶⁹⁰, sol·licitava un ajut "de 300.000 pta". Boïls, en aquesta coyuntura, va rebre l'oferta d'Ona de posar-se com a delegació a València: Boïls no ho acceptà. Tot i així, l'activitat de Can Boïls continuava amb activitats com exposicions, com la de Witold Pucilowski de 13 al 22 de novembre de 1964, a l'hora que tenia un projecte editorial⁶⁹¹

El desembre de 1964 hi hagué un "ressorgiment"; però tot i així, no podia pagar el que devia. Es troba sol, com li manifestava a Escarré⁶⁹² i el mes gener de 1965, tal com deia a Escarré tancaria: "Finalment, Can Boïls es tancarà la vinent setmana. No més enllà del dia 25. Alabat siga Déu". Boïls hagué de retornar dipòsits de llibres⁶⁹³ i el local fou traspassat per 25.000 pta a Concret, llibreria de Cucó, Valerià Miralles, en un començament i Domènec Serneguet com a treballador⁶⁹⁴.

⁶⁹⁰ Carta d'E. Boïls a l'Abat Escarré, 9 de setembre de 1964.

⁶⁹¹ La idea de les "edicions Can Boïls" va ser pensada entre 1962 i 1963. Emili Boïls va pensar en unes col·leccions de llibres: "Obres d'Art Valencià", "Personatges" (Sor Isabel de Villena, Arnau de Vilanova, Ausiàs March, Roís de Corella, F. Eiximenis, Calixt III, Alexandre VIè, Reis del Casal de València), "Nadalenques", "Cites Famosos Importants" (J. Fuster, M. Sanchis Guarnier, V. A. Estellés, J. Ventura, J. Cruselles, E. Boïls, Joan XXIII), "Sóc de..." (Carcaixent, Alzira, Xàtiva, Ontinyent, Paterna, Burjassot...), "Taulellets" (Sant Vicent Ferrer, Santa Mònica, Sant Joan de la Creu...), "Quatre Barres" (Les de la Seu, Llotja, Generalitat,...), "Ekumene", "Pastoral".

⁶⁹² Carta d'E. Boïls a A. Escarré el 9 de setembre de 1964.

⁶⁹³ Es refereix al retorn de llibres a Max Cahner en el context de la crisi de la llibreria.

⁶⁹⁴ La llibreria Concret va iniciar la seva tasca el 1965 als locals de Can Boïls. A partir de 1969 va anar als locals del Carrer de la Soledat (que comptà amb la col·laboració estètica d'A. Peters, que en decorà el local i A. Alfaro, que hi va aportar l'escultura *La Veu d'un Poble* fins el 1974, any que va cloure la seva activitat. La seva tasca era fer "activisme polític a través de la cultura", segons un dels seus fundadors, Valerià Miralles. Amb Miralles hi treballaren Alfons Cucó, Domènec Serneguet i Tomàs Llorens, que va ser presentat a Miralles per Vicent Ventura. Els socis capitalistes de la llibreria eren A. Cucó, T. Llorens i V. Miralles. A partir de 1967, la llibreria esdevé Societat Anònima i va comptar entre 10 i 12 accionistes, entre els quals figuraven Joan Fuster, Emili Giralt. La llibreria va ser multada amb 100.000 pta per exposar a la venda el llibre *L'origen de les espècies*. La llibreria va crear la col·lecció Garbí, on s'editaven llibres, amb la cobertura legal de les edicions Lavínia de Barcelona, de ciències socials d'estudiants universitaris de la generació de Diàleg: L. V. Aracil, E. Àlvarez, J. Lacomba, A. Cucó, J. Fuster. També inicià unes "edicions del País Valencià", sense concreció real (únicament se n'editaren unes postals amb dissenys de l'Equip Crònica). *Concret* va

Es va ubicar inicialment al mateix local de Boïls: Picadero, 5. Dos anys més tard passaria al carrer de la Soledat. I Emili Boïls abandonà aquest camí, retornant a la fe: assistí el 1965 a uns cursos de la HOAC (als quals ja havia anat el novembre de 1964). Can Boïls no fou cap fracàs. Vengué un total de 800.000 pta en llibres i, com diu, Boïls "obrí un solc"⁶⁹⁵.

crear la Distribuïdora Guardamar.

La llibreria va tenir representació comarcal: Llibreria Xúquer (Alzira) i Llibreria Concret de Gandia. La de Gandia fundada en societat el primer de novembre de 1968 per Francesc Candela, Josep Sendra Boix, Josep Païà Gassent, Andreu Sanz Banyuls, Joan- Andrés Montagud Martínez, Manuel Marqués Pérez. Aquesta llibreria va deixar de ser efectiva el 28 de juny de 1988. Agraeixo Francesc Candela la reproducció de les clàusules de fundació i rescissió de la llibreria.

Tres anys més tard que Concret va crear-se la llibreria Tres i Quatre. Aquesta llibreria va inaugurar-se el 12 de març de 1968, amb la presentació del I Volum de les Obres Completes de Joan Fuster. I va constituir-se en societat amb capital accionista de Joan Senent, ja que va donar el local del carrer Pérez Bayer, 7, on se situaria la llibreria. Els accionistes de la llibreria serien Joan Senent Anaia, Joan Senent i Moreno, fill de Joan Senent, Rosa Raga, Santiago Ninet, Joan Fuster i Eliseu Climent. El procés previ a la creació de la llibreria va iniciar-se el 1966, amb la constitució de la Central del Llibre Valencià (CLV), homònima a la del Principat, amb un local inicial al la Plaça de Oriente, 5 (un any aproximadament més tard, anà al carrer Pérez Bayer, 7). CLV va ser una distribuïdora de llibres que enllaçava amb la Central del Llibre Català, fundada per Max Cahner. CLV (1966-1968) esdevingué la Distribuïdora de llibres BROT, adscrita ja a la llibreria TRES I QUATRE i que va dur a terme la difusió de la Gran Enciclopèdia Catalana, amb uns 2000 subscriptors. Aquesta Central del Llibre venia llibres a domicili i feia parades de llibres. Però de fet fou la base sobre la qual operaria en els primers anys Tres i Quatre, en articular un primer "mercat" del llibre català. CLV-BROT-TRES I QUATRE esdevingué un eix de difusió i cultural. El primer període de la llibreria aniria des de 1968 al 1971, amb una doble tasca: la venda de llibres (i sobretot de la Gran Enciclopèdia Catalana, que a València fou subtitulada L'Enciclopèdia dels Valencians) i el fet de ser "un centre de reunions polítiques", segons el seu fundador, Eliseu Climent. En aquesta primera etapa era una xarxa de difusió editorial i una plataforma cívico-política.

⁶⁹⁵ Carta d'E. Boïls a Escarré, 9 de setembre de 1964.

2.3. GRUP DE MESTRES DEL RAT PENAT.

En el marc de les primeres plataformes culturals del nacionalisme valencià a la dècada dels anys seixanta, cal esmentar el nucli d'uns mestres que van emprendre la tasca de divulgar i aplicar les tècniques pedagògiques de Freinet en el context de la consciència de país. Aquests mestres, però, trobaren alguns referents de les idees del pedagog occità al País Valencià⁶⁹⁶. Hi havia una tasca prèvia que es tenia en compte, en termes de precedents de tipus històric⁶⁹⁷.

El Grup de Mestres va entrar en funcionament el 1964⁶⁹⁸. Iniciadors d'aquest grup, com Ferran Zurriaga, havien tingut experiències pedagògiques i la relació amb d'altres països⁶⁹⁹. Després que el curs 1963/1964, Zurriaga ensenyés a Bellmunt de Ciurana, retorna a València on assisteix a cursos de formació sobre pedagogia⁷⁰⁰. I serà en 1964, quan començarà l'activitat d'aquests mestres al Rat Penat. L'any 1964 forma part de la conjuntura en ascens d'organització de les tasques culturals, però en un sentit cívico-polític. Recordem només que el desembre de 1963 havia actuat per primera vegada Raimon a València.

Carme Miquel, una altra integrant del Grup de Mestres, explica que al Rat Penat "fèiem reunions de treball autoformatives. I tractàvem plantejaments de l'Escola Nova (...) fins que ens decantàrem per la pedagogia Freinet, després de l'assistència a un Congrés d'Escola Moderna a Perpinyà (...) "⁷⁰¹. Aquestes primeres passes,

⁶⁹⁶ Per al precedent dels anys trenta, Vid.: DD.AA.: *Escola i llengua al País Valencià*, ed. Tres i Quatre, València, 1976, pàgs. 130-138.

⁶⁹⁷ La revista *Escola*, portantveu d'aquest Grup de Mestres, publicaria articles en record de pedagogs i ensenyants dels anys trenta: "Mestres valencians. Carles Salvador" (gener-febrer, 1966, nº2, pàgs. 11-12) i "Mestres valencians. F. Boix" (març-abril, 1966, nº 3, s/p).

⁶⁹⁸ Era format per: F. Zurriaga, C. Miquel, A. Costa, P. Calatayud, V. Moliner, E. Alcorisa, T. Pitxer, P. Vela, P. Saez. A *Escola i ...*, pàg. 43.

⁶⁹⁹ L'agost de 1962, F. Zurriaga anirà a un camp de treball a l'estat francès: "Entre els del meu grup -diu Zurriaga a Max Cahner- he parlat del nostre poble i de la nostra esperança". (Carta de F. Zurriaga a M. Cahner, Olocau, 20.VIII.1962).

⁷⁰⁰ Quan tornà de Bellmunt de Ciurana, assistí a un curs de pedagogia terapèutica (Carta de F. Zurriaga a M. Cahner, 22.I.1964).

⁷⁰¹ Informació facilitada per Carme Miquel. Alcàsser, octubre de 1992.

iniciades al curs 1964/1965, s'orientarien, al llarg dels anys que la Secció del Rat era en funcionament (1964-1969), a fer realitat "la idea d'una escola valenciana en català", la qual cosa era "l'objectiu sempre present", com també ho era "la intenció de formar un moviment d'ensenyants nacionalistes"⁷⁰².

Aquest marc d'idees es posà a funcionar amb la revista *Escola*, fins que al curs 1968/1969 es posà en funcionament la primera escola catalana al País Valencià: *La Tramontana*.

Escola (1965-1969), s'editava al Rat Penat, com ho faria una altra revista comarcal, del Partit Socialista Valencià: *Terra Força*.

Escola era el portantveu d'aquells mestres d'ensenyament primari on figurarien els principis que articulaven el nucli pedagògic. Al seu primer número⁷⁰³ es posaven de manifest uns principis generals i uns principis -"uns ideals", com apuntava la revista- més arrelats al país. Pel que fa als objectius més generals, hom veia que

"el problema fonamental de l'educació és aconseguir que l'home realitze fins al màxim totes les seues potències. Aquesta pot ser l'obra més difícil de tot ser humà, per això té necessitat d'una llarga preparació, des d'una educació que comença a viure"⁷⁰⁴.

Pel que fa a la relació entre pedagogia i país, hom aplicava aquell terme de responsabilització, sorgit a les primeres reunions dels estudiants universitaris el 1960:

"Avui nosaltres, uns mestres del País Valencià, hem de sentir-nos responsables i començar a treballar per un futur més esperançador per al nostre poble, per un ideal de convivència mundial i per una escola més justa amb la personalitat de l'infant"⁷⁰⁵.

⁷⁰² *Ibidem*.

⁷⁰³ *Escola. Comunitat Pedagògica de Treball. Mestres Valencians*, nº 1 [juny, 1965]. Dec la notícia de l'aparició de la revista al mes de juny a Ferran Zurriaga, al qual agraeixo els números d'aquesta revista.

⁷⁰⁴ *Escola*, núm. 1, s/p.

⁷⁰⁵ *Escola*, núm. 1, s/p.

Es volia, citant J. Lacroix, relacionar arrelament a la nació amb recerca de la formació integral (global) de l'alumne⁷⁰⁶.

El Grup, doncs, ja era constituït aquell curs i anaven fent activitats pedagògiques. Des de comentaris de llibres (R. DOTRENS: *Havem de canviar d'educació*) a la preparació de la I^a Ruta de Mestres, que va tenir lloc al Puig el 30.V.1965. En aquesta Ruta es tractaren temes com el bilingüisme, les escoles actives, realització de balanç sobre l'escola a diversos països⁷⁰⁷.

Aquell curs era l'inici d'aquelles activitats. El mes de juny de 1965, sortí el primer número de la revista, quan el Grup encapçala la seva documentació interna com a *Comunitat Pedagògica de Treball de Mestres Valencians*. Aquelles primeres pases, però ja plantejaven uns objectius:

"Ens trobem condicionats per unes realitats. Unes realitats -deia un dels documents de treball- que ens fan reflexionar, i que ens imposen, quasi, unes respostes"⁷⁰⁸.

El Grup s'anava estructurant. Calia fer unes "bases doctrinals pedagògiques" i hom pensava en alguna "acció" concreta. *Escola* va néixer d'aquell context organitzatiu. La revista tirava entre 150 i 200 exemplars i, el seu primer Consell de Redacció era format per: Ferran Zurriaga, Adela Costa, Carme Miquel i Joan Tortajada. L'objectiu de la revista era: "ser el portaveu d'un grup de mestres valencians i crear un esperit de renovació de l'escola, donar unes inquietuds i agrupar uns agrupadors"⁷⁰⁹.

Pel que fa a les primeres bases teòriques del Grup, es va pensar en un model educatiu que recollís una concepció de l'educació on l'infant era el nucli d'atenció, l'escola, la institució on havia de tenir lloc un ensenyament arrelat al país i la

⁷⁰⁶ *Escola*, núm. 1, s/p

⁷⁰⁷ *Escola*, núm. 1, s/p.

⁷⁰⁸ *Comunitat Pedagògica de Treball. Mestres Valencians* (material ciclostilat), s/l, s/d, s/p.

⁷⁰⁹ *Escola. Bul·letí de la Secció de Pedagogia del Rat Penat* (material ciclostilat), s/l, s/d, s/p.

democràcia, el sistema òptim per assolir aquests objectius⁷¹⁰.

El Grup va anar estructurant-se a partir de dos focus: el de mestres pròpiament dit i el dels universitaris⁷¹¹.

Els viatges que empenien aquells mestres era una altra activitat duta a fi d'intercanviar opinions. El setembre de 1965, Ferran Zurriaga assisteix a una trobada, un estatge, organitzada pel Moviment d'Escola Moderna Freinet, a Sant Julià de Lòria a Andorra⁷¹² i Carme Miquel l'abril de 1966 assisteix a un Congrés de l'Escola Moderna a Perpinyà. Aquell mateix any, aquests dos mestres conegueren Marta Mata, que anà a València. El Grup es trobava en una fase expansiva quant a activitats. Per exemple el 13 de novembre de 1965, Joan Fuster hi feu una conferència, al Grup de Mestres: "La meua Escola". Els dies 4 i 5 de juny de 1966, es portà a terme la II^a Ruta de Mestres, amb el tema: *La pedagogia activa a les nostres escoles*. S'hi féu un repàs a la situació de la pedagogia activa, partint de la situació del mestre. Pel que feia a l'Escola activa es reconeixia, per exemple, que a l'hora d'aplicar

⁷¹⁰ Un primer enunciat d'aquests punts fets per la *Comunitat Pedagògica de Treball*:

"1. L'EDUCACIÓ és un procés de formació autònoma, personal i d'integració activa a la seua comunitat.

2. L'INFANT és el punt de partida i d'arribada de l'acte pedagògic i té dret a ésser conduït per mitjà del respecte a la seua individualitat i inclinacions.

3. L'ESCOLA és la institució social específicament educativa i científicament organitzada per a realitzar el procés d'instrucció, d'educació i de formació (...).

[3.f]. L'ESCOLA del País Valencià deurà d'ésser l'eix potencie la transmissió col·lectiva de la cultura i de la llengua del poble valencià (...).

4. El mestre és l'agent actiu en la tasca educativa. Com a tal té dret al respecte a la seua dignitat humana, econòmica i professional, al seu perfeccionament tècnic i cultural així com a participar directament en l'organització i govern de l'escola. La seua missió és despertar inquietuds per augmentar el poder espiritual del nen.

5. LA DEMOCRÀCIA és l'únic sistema que garantis la vigència i perfeccionament d'aquests principis".

⁷¹¹ Carme Miquel esmenta com a components del Grup, a més del citats anteriorment, els següents: V. Climent, R. Santolària, C. Romero, J. Sánchez, C. Mira, P. Sáez, P. Hernández.

⁷¹² F. Zurriaga: "Un "stage" de l'Escola Freinet a Andorra" a *Escola. Circular de la Secció de Pedagogia de lo Rat Penat*, núm. 3, març-abril, 1966, s/p.

matèries concretes hom no tenia els estris necessaris⁷¹³.

El balanç d'aquell any era d'insatisfacció per bé que

"estem esperançats -deien els mestres- en el camí que hem començat, el camí que ens portarà a mostrar als xiquets del nostre país, a estimar la seua llengua, conèixer els cants dels seus poetes i la lluita dels hòmens que viuen a les valls altes del Maestrat, a les Hortes de la Ribera o les viles Blanques d'Alacant".

I afegien que aquesta formació havia d'anar acompanyada d'un

"humanisme que tinga una força verbal i que procure fer als nostres infants, vertaders homens"⁷¹⁴.

El 8 d'octubre de 1966 moria C. Freinet i la revista li dedicava un monogràfic⁷¹⁵. Aquell any escolar, 1966/1967 marcaria una inflexió en el Grup en fer tres estatges (a tall dels realitzats per l'Escola Freinet), tres estades on els professors debatrien temes d'interès pedagògic. El primer estatge va tenir lloc el 29 i 30 d'octubre de 1966 a Pla de Quart i es treballaren aspectes de *Treballs manuals*. El segon estatge es faria els dies 7 i 8 de gener de 1967 a Xàbia, i s'hi tractà el tema: *Ensenyança individualitzada i ensenyança activa*, amb conferències de Joan Tortajada ("Principis de Didàctica") i Pilar Vela ("Psicologia de l'edat pre-escolar"). Finalment, el tercer estatge tingué lloc a Sant Pau d'Albocàsser entre els dies 23 i 26 de març. El tema monogràfic fou *Llengua i Cultura*, i és va estructurar en els següents punts: "Situació actual de l'Estat de la Llengua", "Raons pedagògiques i psicològiques de l'ensenyament en llengua materna", "Aportacions al coneixement del problema per mitjà d'algunes experiències realitzades en escoles", "Esquema sobre la història de l'ensenyament de la llengua al País Valencià" i "Un vocabulari de la llengua comuna?"⁷¹⁶. Entre les conclusions es tornava a insistir en el fet que els "infants valencians" poguessin descobrir "el seu "medi" cultural", per mitjà d'"una

⁷¹³ *Secció de Pedagogia Lo Rat Penat*, València, s/l, s/d, s/p.

⁷¹⁴ *Secció de Pedagogia ...*

⁷¹⁵ *Escola. Circular ...*, núm. 5.

⁷¹⁶ *Secció de Pedagogia. Lo Rat Penat. València. Estatge III. Llengua i Cultura* (3 fulls ciclostilats), [1967].

educació realista, eficient i integral" ⁷¹⁷.

Les activitats s'anaven multiplicant. Els dies 1 i 5 d'abril de 1967, una delegació de mestres de la secció assistí al XXIIIè. Congrés de l'Escola Moderna a Tours, i els dies 27 i 28 de maig de 1967, s'organitzava la III^a Ruta de Mestres sobre el tema *Ensenyament i món d'avui*. I dos mestres, Carme Miquel i Ferran Zurriaga, explicaven la realitat del valencià a l'escola, la relació entre escola i democràcia, i una història de l'ensenyament primari al País Valencià a les revistes *Cuadernos para el Diálogo*, *Al Vent* i *Serra d'Or* ⁷¹⁸. D'altra banda, continuaren les relacions amb l'escola Rosa Sensat entre els anys 1966 i 1969, per part de Carme Miquel.

Els dos darrers números de la revista (8 i 9), sortiran entre octubre/novembre de 1967 i abril de 1969. El número 8 encetaria una nova etapa preocupada per com incidia l'escola sobre el medi. Els anys anteriors s'havien posat les bases teòriques nacionalitàries (de com arrelar el xiquet al país) i ara calia incidir sobre la manifestació social d'aquest ensenyament: "¿Els infants deixen l'escola amb un clar sentit de la responsabilitat del món on viuen?" ⁷¹⁹. Aquest període final del Grup de Mestres es polaritzava ideològicament ⁷²⁰. El darrer número d'*Escola* tractava dos temes, en consonància amb els objectius de la nova etapa de la revista: incidir en la realitat concreta: *La disciplina a classe* i el tractament de l'esplai a través de la festa de la primavera ⁷²¹, experiència en la qual va intervenir la nova escola *La Tramontana*.

Entre 1966 i 1968, mestres del Grup, aplicaven els coneixements que debatien a la seva pràctica professional. Carme Miquel, el curs 1966/1967, quan feia de mestra a Tavernes de Valldigna, aplicà les tècniques Freinet en forma de revistes escolars,

⁷¹⁷ *Escola. Circular* ..., núm. 6, marc-abril, 1967, s/p.

⁷¹⁸ Carme MIQUEL i Ferran ZURRIAGA: "La lengua valenciana en la escuela" a *Cuadernos para el Diálogo* (extr. 6), juliol, 1967.

Carme MIQUEL: "Escola i democràcia" a *Al Vent*, núms. 14 i 15 (any III).

Ferran ZURRIAGA: "L'ensenyament primari al País Valencià" a *Serra d'Or*, juny, 1968, pàgs. 68-70.

⁷¹⁹ *Escola*, núm. 8, octubre-novembre de 1967, s/p.

⁷²⁰ "Cap al 1969, la Secció de Pedagogia perd vitalitat. Hi començaven a dibuixar-se dues tendències, una nacionalista i l'altra pro-PC" (Carme Miquel. Alcàsser, octubre, 1992).

⁷²¹ *Escola*, núm. 9, abril de 1969.

com *Dignavall* i, en la mateixa direcció, Ferran Zurriaga confegeix material pedagògic cara als alumnes amb llibres de text com *El Teuladí*⁷²² o llibres escolars amb aquest encapçalament tan significatiu (i que recollia l'esperit de la secció): "Hem treballat durant un curs aprenent la llengua del nostre poble"⁷²³.

L'aplicació dels principis de l'escola activa, a banda d'aquests exemples duts a escoles públiques, va ser el curs 1968/1969 *La Tramuntana*. Els seus tres fundadors: Enric Alcorissa, Adela Costa i Carme Mira, pertanyien al Grup de Mestres, i van posar-la en funcionament l'octubre de 1968. La primera etapa entre els anys 1968-1972, l'escola era situada al Vedat del Torrent⁷²⁴. L'escola va començar amb 20/25 alumnes amb la llengua vehicular catalana. Era la primera escola monolingüe del País Valencià. L'adscripció social dels pares d'alumnes pertanyia a sectors professionals liberals i de classe mitjana. Volia ser una escola autogestionària, amb suport d'institucions culturals com la Fundació Huguet o de sectors polítics⁷²⁵. Entre els anys de la primera etapa, la mitjana d'alumnes era d'uns cinquanta per curs. Els textos eren elaborats pels mestres. Era una escola de treball. Aquesta escola era única als Països Catalans com a model d'escola lliure. Les bases teòriques d'orientació general eren el marxisme i el nacionalisme.

La finalitat de *La Tramuntana* era, doncs, la de

"crear una autèntica escola, que responga a les característiques culturals del nostre poble [amb] un esperit nou d'ensenyança que afavoreixca la desclosa progressiva de les aptituds individuals de l'infant".

Per a aconseguir aquest objectiu general l'escola l'escola tenia alguns principis-marc:

"1.- Tindre en compte l'esclat progressiu de l'infant (...).

⁷²² *El Teuladí*. Primera selecció de textos valencians seguint les tècniques del text lliure a un institut d'ensenyament mitjà d'Alaquàs el curs 1967/1968.

⁷²³ Primer llibre fet a l'Institut d'Ensenyament Mitjà Lluís Vives i Marià Benlliure (Alaquàs).

⁷²⁴ Les altres dues etapes de l'escola, van ser: 1972/1975 on l'escola prengué el nom de La Mistral, funcionant en règim de cooperativa de pares i, la segona etapa, des de 1975 fins avui amb el nom de La Masia, funcionant en règim de cooperativa de mestres.

⁷²⁵ Vicent Ventura hi donà suport econòmic.

2.- Fer de l'Escola una veritable comunitat i fomentar la col·laboració dels infants amb la societat.

3.- Introduir l'escola en la vida: el medi natural de l'infant, la llengua viva, la seua pròpia cultura deu d'ésser el punt de partida de la seua educació.

4.- Ser una escola de treball: Unir a les activitats manuals els treballs de l'esperit acostant l'infant, per mitjà de l'observació i de la seua pròpia activitat al treball, considerat com a creació de valors materials.

5.- Reemplaçar la disciplina exterior per una disciplina interior lliurement consentida.

6.- Els mestres treballaran en equip (...) considerant-se l'escola com una comunitat de treball.

7.- En la mesura que ho permeteix l'actual legislació escolar es realitzarà assaigs de coeducació"⁷²⁶

L'escola se situava "en un local de la perifèria de la ciutat, prop de l'horta" a fi de "facilitar la sortida a l'aire lliure dels infants".

A partir del curs 1968/1969 el Grup de Mestres diversifica les seves activitats en intervencions a revistes de difusió cultural (*Gorg*), ensenyament de llengua de llengua a les falles (Sant Josep de la Muntanya-Terol), organització de concursos literaris infantils (Joanot Martorell), o classes de llengua, ja el 1970, a la Societat Coral El Miquelet i presentant suggeriments al Llibre Blanc d'Ensenyament (abril 1969)⁷²⁷.

Les activitats del Grup de Mestres del Rat Penat acabarien el 1970. La seva significació, va ser "l'origen --com diu C. Miquel-- de moviments pedagògics renovadors i nacionalistes". Era una base de difusió del nacionalisme cultural.

⁷²⁶ *Un Projecte. Escola Experimental "Tramuntana"*. Imp. Fermar, València, 1968. Dec el coneixement d'aquest reglament a Enric Alcorissa.

⁷²⁷ Carme Miquel portà la secció "Pedagògiques" a la revista *Gorg*, des del número 14 al 29; el curs de la Falla Sant Josep de la Muntanya fou el curs 1969/1970. El concurs literari Joanot Martorell el 1969. Pel que fa als suggeriments sobre el Llibre Blanc, *Vid.: Sugerencias en torno al Libro Blanco de la Enseñanza. Presentadas por la sección de Pedagogia de la Sociedad Lo Rat Penat de Valencia*, (abril, 1969).

III CAPÍTOL. DE NOSALTRES ELS VALENCIANS AL PARTIT SOCIALISTA VALENCIÀ

3.1. NOSALTRES ELS VALENCIANS: UNIVERSITARIS I MARXISTES.

El moviment que prèviament s'anava estructurant abans de l'assaig de Fuster, partia més de la pràctica que no pas de la teoria. I les reflexions que aquells nuclis d'universitaris feien ho eren en tant que necessàries per a ser desenvolupades sobre el terreny. Tots els problemes que es plantejaven sí que tenien a veure, però, amb la realitat nacional. Com hem vist, els temes que, per exemple, es discutien en les primeres reunions de 1960, o a les Rutes universitàries, tenien a veure o bé amb qüestions de la joventut, amb temes com el d'un humanisme concret, arrelat al país o també en aquell document de MOSCA de 1961, on es veu com concebien el País Valencià a partir dels seus problemes determinats i situat en els Països Catalans. Amb anterioritat al *Nosaltres...* hem vist, doncs, com els nuclis ratpenatistes joves i el vessant més polititzat dels universitaris, tenien unes intuïcions, un coneixement després de la pròpia activitat: tenien una consciència en si.

Els protagonistes mateixos diuen que abans de llegir el llibre de Fuster ja tenien uns punts de referència del que era el país: d'on es trobaven, què eren i què volien. És a dir, anaven prenent consciència de la comunitat nacional més ampla on pertanyia València; partien d'aquella realitat més pròxima (la societat valenciana) i tractaven de conèixer-la (Recordo aquell article de Valerià Miralles al *Jornada*: "Conèixer-nos"⁷²⁸). Tot plegat per fugir del provincianisme i del tòpic en el qual es trobava immers el país. El que vull dir és que el llibre de Fuster va posar les bases de la consciència nacional valenciana (consciència definida: per a sí). Aleshores com van rebre el llibre, com l'entenien aquells universitaris?. En què els va "ajudar"?

D'altra banda, també hem vist que el nucli universitari entre 1960-1962 anava posant les bases d'activitat nacionalitària fora de la ciutat. És a dir, actuava de factor sintètic, d'articulació entre ciutat i rerapaís. I també hem vist que, en el cas d'Alcoi, ja hi havia, abans de la implantació dels universitaris, determinada activitat política,

⁷²⁸ Vid.: a l'epígraf *El Grup de Diàleg*, *Supra*.

aconduïda per comunistes, abans que el PSV hi comencés a funcionar, i que, més enllà, del que preveia la cúpula dirigent del partit (la seva secció "provincial" a València) sí que tenien assumida una consciència de pertinença a una nació cultural catalana. És a dir, sí que tenien clara la realitat que el valencià, com a indicador extern d'aquesta nacionalitat cultural, era català. Doncs bé, com van llegir el llibre de Fuster aquells comunistes-nacionalistes?.

El setembre de 1967, Fuster va fer unes reflexions al voltant del *Nosaltres...* Deia que el llibre era "un paper més o menys urgent per la circumstància actual del País Valencià", era "un pamflet polític. Un llibre que està pensat per a suscitar en els valencians una inquietud per la seva consciència de país". I emmarcava el seu assaig, i en general la seva tasca intel·lectual, com el fet de "poder fer des del País Valencià", que els valencians eren "ells mateixos" i que pertanyien al "món cultural i nacional català"; però primerament haurien de formar, els valencians, una comunitat⁷²⁹.

Penso que el fet que Fuster mateix considerés que el seu llibre era polític, torna a remarcar una característica seva ja enunciada per Josep Iborra: Fuster no era un polític, "professional" orgànic, sinó que tenia una altra concepció: la del compromís⁷³⁰.

L'afirmació de Fuster sobre el seu propi llibre era feta en un moment polític. Era quan precisament el nacionalisme valencià ja havia adoptat una forma orgànica, directament hereva de la dels primers temps de la MOSCA: el PSV. Fuster mateix situava el seu llibre en aquell continu que havia començat als anys cinquanta, s'havia concentrat a la Universitat i aleshores, el 1967, ja havia passat de la forma moviment a la forma partit. I, precisament, la consideració política del llibre de Fuster, se situava enmig: entre el Moviment i el Partit. I de fet aquells universitaris van fer-ne una lectura que reflectia una concepció nacional, prenent el llibre com a model historiogràfic, o bé des d'una postura més política. Vull dir que dins el moviment constituït hi havia diverses visions del llibre de Fuster en funció d'una presa de postura més pròxima a la intel·lectual o a la política. Però el llibre de Fuster no talla el discurs d'aquells nacionalistes. La "frontera" era sí teòrica; però no pas pràctica. Existeix una situació d'"abans" i "després"

⁷²⁹ Declaracions de Joan Fuster a Lluís Vidal Batallé, el setembre de 1967 a Sueca, per l'obra cultural de Bs. As. (Fonoteca de l'Omnium Cultural).

⁷³⁰ "Fuster -diu Iborra- és un polític en el sentit que és un intel·lectual "militant", però no en el sentit "professional" o de partit. La independència de Fuster no vol dir que es vol "apolític", sinó, tot al contrari: la possibilitat de poder fer política amb les mans lliures, sense la hipoteca d'una doctrina determinada o d'una disciplina de "partit" (1984: [vol. II]: 117).